

ГАННА ЧЕРНЬ

СЛОВА
СЛОВА
СЛОВА

HANNA CHERIN

Words

NOVEL IN VERSE

Toronto

— 1980 —

Chicago

ГАННА ЧЕРІНЬ

Слова

РОМАН У ВІРШАХ

Нанладом автора

Торонто

— 1980 —

Чікаго

Всі права застережені автором

Обкладинка
артиста-маляра Вадима Доброліжна

Teresa Tepire

}

СИЛЮЕТНА ПИСЬМЕННИЦІ

Ганна Черінь належить до осіб, що не промошують собі лінтями дорогу на "видне" місце, тому написано про неї не так багато. За скупими біографічними даними з двох антологій, досить неточними, бо навіть дата народження подана невірно, а саме — з другого тому "Координатів" та зі "Слова і зброї", довідуємось, що поетеса народилась недалеко від Києва. Тут можна додати й офіційний рік її народження — 1924. Вчилаася на філологічному факультеті Київського університету, паки війна не перервала навчання. Літературну діяльність почала в Києві, друнуючись у дитячих і юнацьких виданнях. Під час війни працювала в видавництві "Голос" у Німеччині, під керівництвом Богдана Кравцева. По закінченні війни мешкала в Ді-Пі таборах і брала активну участь у літературному житті нашої еміграції. Від 1949 року мешкає в ЗСА. Студіювала лінгвістину й бібліотекарство в Чікагськім університеті й здобула два магістерських ступені. Тепер працює бібліотекаркою відділу книжкового обміну в Чікагськім університеті, а поза цією фаховою працею провадить ще й літературну. "Координати" назначають що "пише вона критичні статті, оповідання та подорожні нариси й дуже добре твори в жанрі дитячої літератури".

Хоч я не заперечую знаного вислову Володимира Державина, що "творчість поета не міряється метром", та все ж, для інформації, хочу коротко опислити літературний доробок Ганни Черінь такими бібліографічними даними: В 1949 році, в Бльомберзі (Німеччина) з'явилась на світ її перша збірка лірики "Крещенко". Дальші її твори з'явилися у ЗСА та Буенос-Айресі, в видавництві Юліяна Середяна. Вони охоплюють такі збірки поезій: "Чорнозем" (1962); "Вагонетки" (1969); "Травневі мрії" (1970); "Небесні вірші" (1973); і нарешті — магнум опус поетеси — готовий до друку віршований роман "Слова", що в машинописі начислює 215 сторінок битого друку.

В ділянці мемуаристики Ганна Черінь дала збірну “Їдьмо зі мною!” (1965). Як гуморист, з додатном іронії й сатири, вона створила збірну “Хитра макітра” (1974).

Нарешті, письменниця видала кілька книжок для дітей: “Братін і сестрична” (1960); “Листування” (1966); “Пригоди української книжки” (1972); “Десять дитячих пісень на слова Ганни Черінь”, музика Василя Шутя (1973) і оперету для молоді “Поїзд щастя”, музика Василя Шутя (1976). Разом 13 окремих видань, а було б багато більше, якби країні видавничі умови й антивініші читачі.

Крім того, нариси, поезії, оповідання, нотатки та критичні статті розсипані по різних журналах діяспори та в збірниках.

Вже з самого переліку її творів можна мати уяву про літературний діапазон Ганни Черінь.

Я хочу пригадати поетичні початки Ганни Черінь, повні мрій, наснаги, навіть найвінії впертості та молодечої любови й святої віри в свого обранця:

Ще дорога вперед моя,
Пів життя лиш усього пройдено.
Ніч сьогодні тана розгойдана...
Знаєш? — Очі твої — маян.
Бліснавиця — чи погляд — чи смерч?
Хвилі, серце і ніч розхристані.
Я не хочу до тихої пристані
І не хочу шукати смерть.
Пів життя лиш усього пройдено,
І журитись не можна ніян:
Ніч сьогодні тана розгойдана —
І горячі твої очі — маян.

Ця поезія Ганни Черінь з'явилась у 1947 році в Гайденавському журналі “Похід”. Шкода, що цей вірш не ввійшов до жодної збірки. Треба підкреслити, що вже в тих роках молоденька авторка не вважалась початківцем, а друнувалась у товаристві таких постатей як Юрій Клен, Віктор Домонтович, Михайло Орест, Тодось Осьмачна, Юрій Шерех, Борис Крупницький, а з молодших — Олекса Веретенченко й Леонід Полтава.

Мають рацію автори “Координатів” Богдан Бойчук і Богдан Рубчак, коли зазначають, що в першій збірці Ганни Черінь

відображеній багатий світ любовної лірики. Ця лірика по-молодечому спонтанна, свіжна, часом висловлена з конкретством, а то й із іронічною посмішкою.

Збірна "Крешендо" оригінально ділиться на музичні цинлі: "Анданте кантабіле" (повільно-співуче), "Анітато" (схвильовано), а при кінці — "Алля бреве" (прискореним темпом); до того ж, у кожнім цинлі вірші також укладені за принципом "крешендо", наростання настрою від погожого до буревного.

Починається збірна символічним віршем "Слива зацвіла" про любов, що розkvітає в вінчання. До речі, я ще ніде не стрінув поезії, присвяченої цьому прекрасному дереву. Слива, може, єдине дерево, упосліджене нашими поетами, хоч воно й годує нас такими смачними плодами... Так от, на мою думку, перша Ганна Черінь пригорнула до себе це скривджене дерево... Ось кілька рядків із цього вірша:

Білим цвітом вдяглася слива,
Наче та наречена до шлюбу...

I кінцева строфа:

То чого ж я тана щаслива,
Повна радісних мрій і сили,
І вже хочу й собі, як слива,
У пелюстки вдягтися білі?

У "Координатах" відзначено, що "улюблений поетичний засіб Ганни Черінь — уособлення природи". Вірно, зокрема стосовно її першої збірки. У вірші "Біля містка" є такі рядки:

Дзвенить пахучий і медовий день,
Як об мантанчи кося. Споній висне,
I до кінця ніян не доведе
Невтомний коник колискову пісню.

Після другої строфи автор переводить свій зір на постаті дівчини, що йде через місток; символіка й тут грає головну роль (прив'ялий мак у волоссі). Дія гармонійно сполучена з природою, і лише останні слова спонукають додуматися до печалі, а може й до трагедії:

Ось зупинилась у холодній м'яті
I озирнулась боязно, неначе
Забула щось... Стоїть... I не впізнати,
Чи посміхається вона, чи плаче...

Поезія ця відбиває далекий відгомін раннього Ольжича ("Пороша", "Сонна Венус", "Яблуня на горі") — характером, формою, ідеєю ці поезії ріжняться, але вони близькі естетиці. Ще ближчий до Ольжича — без наслідування — образ із другої строфи "Передвечірнього":

Не розберу, чи то туман, чи морок,
І тільки погляд в саме серце коле
Твоїх очей, зелених, наче море,
Якого я не бачила ніколи.

Останній цикл збірки "Крешендо" включає сатирично-іронічні "Німецькі сонети", спрямовані проти "баворів" і бюрґерів.

Друга збірка поетеси — "Чорнозем" здійснює задуми, висловлені в її першій збірці — писати менше про особисті почування, а більше — про Батьківщину. Ця збірка ділиться на три циклі: **Любов і ненависть**, **Календар** та **Інтимна лірика**; крім цього, в цій збірці є дві поеми, присвячені тій самій великий темі — Україні: "Чорнозем" і "Лист з України". Цікаво заважити, що в цій книжці цілком, цілком відмінний характер: замість символічних образів, тут переважають реальні описи, спостереження й перенивання. Хоч — формально — осереднім твором у цій книжці мусів би бути той, що названий "Чорнозем", всі інші поезії мають свою вагу, і кожний цикл можна вважати окремою одиницею. В першім циклі центральним є вірш "Українські жінки — своїм чоловікам", що виникає асоціацією з "Якими нас баняєте?" Олени Теліги. Ці дві речі присвячені тій самій темі — і ледве чи порушила цю проблему янась поетеса іншої нації... Ганна Черінь продовжує тему, яну започаткувала її попередниця — Олена Теліга; продовжує зовсім по-своєму, оригінально, в притаманному їй стилі:

Шануйте нас, не дайте нас ні кому —
І ми не піддамося надній орді.
І будьте ви на рівні — на таному,
Щоб, вірні вам, за вас були ми горді.

Поетеса свідома, що вона не лише обдарована вмінням віршувати, але їй являється громадянкою залишеної обездоленої (вислів поетеси) Батьківщини й повинна виконувати свій обов'язок супроти Батьківщини. Обов'язок цей відображенено в поезії "Найкращих десять слів", у якій поетеса незадоволена

тим, що наша молодь на чужині вибрала на перше місце "любов", "надію", "віру", але аж на восьме — "Батьківщину", й зовсім забула про слова "дернава" й "самостійність". Огірчено запитує поетеса:

Коли ж прийде знаменна та година,
Щоб українець кожний зрозумів,
Що мусять нам Дернава й Батьківщина
Найперші бути з найдорожчих слів?

Цинль "Інтимна лірика" має імпресіоністичний характер, але в нім мрії поєднані з реальністю:

Як не любиш — то не трать
Почуття для слів медових,
Бо кохання розпізнать
Можна серцем і без мови.

Ганна Черінь творить цинлями, а не самітними віршами, так що та сама тема розглядається з різних призм, у різних умовах, очима різних персонажів.

Третя книжка Ганни Черінь складається з чотирьох цинлів, і в трьох із них фігурує слово "Мрії": "Травневі мрії", "Дійсність і мрії", "Мрії про волю", а останній цинль називається другим словом наголовна цілої книжки — "Травень". Ця книжка поєднує тематику першої й другої збірок — плюс набутий досвід і творчий розмах. До речі, до цієї збірки потрапив один вірш, датований 1947 роком — мабуть, чекав циклю, до якого він має належати... У вірші про "нескінчене миття брудного посуду" є експресіоністичні нотки, в поезії "Сині очі" — імпресіоністичні візерунки, а в поезіях "Поштар" і "Сад" — символічні образи. Остання, на мою думку, являється кращим зразком поетичного доробку Ганни Черінь. "Сад" — це дзеркало її творчості, її есенція і, врешті, найінтраєць оригінального вислову поетеси.

Заслуговує на увагу й вірш "Снільни літ?", що перегунається з висловом Кравцева "Тату, ми годинами старі".

Снільни літ мені? Двадцять?

Можливо.

Сорок?

Мабуть.

Не важливо.

Або шістдесят,
прожитих якщо не щасливо,
То хоч не боязно, а сміливо!
Автор — не авто.

Не лічить миль,
Лічить любов і біль.
Скільки літ має грецький міт?
Світові скільки літ?
Скільки літ мають сльози і сміх,
Стільки й тому, хто пише про них.

Наступні дві збірки — "Вагонетки" й "Небесні вірші" — два своєрідні циклі її творчості. Перша з них — поетичний марафон у поїзді з Чікаро до Нью-Йорку й назад — разом 51 поезія. Не дивлячись на несприятливі умови, це був енстатичний вибух надхнення, джерело наснаги, криниця тем і картин. Подібну історію має й друга збірка, до якої ввійшли вірші, або написані під час подорожні літаком, або навіяні піднебесною мандрівкою. У збірці "Небесні вірші" Ганна Черінь як ніде інде оперує кольорами у всіх нюансах, а особливо — синій колір (вжито його може 40 разів, але при читанні це не помітно)... Синій колір (навіть у таких різновидах, як "небесний") притаманний поетесі. Цей колір може бути зловіщим (згадайте "Слово про Ігорів похід"), але в Ганни Черінь він набирає погідного, лагідного, теплого характеру. Чи не тому, що в 40-х роках охристив її Василь Барна "Синьою птицею з голубиними руками"?..

Про це ми дізнаємося з спогаду "Під бомбами Берліну" в книжці Ганни Черінь "Їдьмо зі мною". Це дуже цінний спогад про співпрацю в видавництві Богдана Кравцева в Берліні. І це може єдина Ганна Черінь змалювала таку важливу для історії нашого суспільства частину нашого ще не так далего минулого. Інші репортажі цієї книжки реалістично, часом із фотографічною точністю відтворюють цікаві подорожні, зустрічі з українськими громадами й цікавими особистостями, діячами науки й культури. Разом із репортажами Донії Гуменної й Яри Рудницького, твори Ганни Черінь вносять важливий вклад в нашу мемуаристику.

Ганна Черінь написала багато статей і доповідей, таих як "Сорон троянд", "Пам'яті Юліяна Вассияна", "Умер він з книжкою в руках", "Мистецтво розповіді дітям", що добре її репрезентує як літературного критика й виховника, але ці твори не видані ще книжкою, й їх треба вишукувати в пресі.

Неповною була би характеристика письменниці без згадки про неї як гумориста, можливо — гумориста-сатирика. Тут її репрезентує книжка "Хитра Манітра". Має рацію д-р. Денис Квітковський, що твердив: "В одязі гумору ми відкриваємо в книжці Ганни Черінь правдиве, але закрите гарними штудерними фразами... обличчя великої частини української людини".

Нарешті, Ганна Черінь закінчила свій магnum — віршованний роман "Слова" — річ, перед яною треба з поклоном синути шапку. Роман почищо в машинописі, а як появиться другом — він стане поруч "Попелу імперій" Юрія Клена як зразок лірично-епічної епопеї періоду проklärятих років.

Роман охоплює велике полотно — починаючись від передвоєнних літ, веде читача через Другу світову війну й переносить, разом із головними героями, до Ворнуги, в советські концентратри. На цьому тлі зростають творчо характери поета Миколи й співачки Галі, висвітлюється революційне, творче й оновлююче значення СЛОВА, накреслюються шляхи нашої боротьби за державність. Твір написаний легко, емоційно й динамічно, не втомлює, але наснажує читача й сповнює його вірою в світле майбутнє нашої нації.

Д-р. Дмитро Штогрин

ВСТУП

*Слова,
слова,
слова...*

*Однаких не знайдете два.
Як може людська голова
Вмістити ці скарби?!*

— Не може!

*Та кожне створіння Боже
Частину з багатства слів
Збирає, як хто зумів:
Той — багато —
Складає книжки на полиці.
Той — лиши про свято,
Як гості в світлиці.
А на будень —
Кілька десятків слів —*

та й буде.

*Інший, немов Юпітер,
Шумить,
Гrimить,
Слова розкидає на вітер.
Сотню на мить.
Інші, іще молоді,
Вчаться пильно слова писати —
Вилами по воді.
І мова коштовна, чудова,
Райдужно-кольорова,
Розділена так, що є
Бідні й багаті на слово.
Кожному — своє.*

Слова бувають ті самі,
Та з ріжним смаком.
Так, як пироги —
Той з сиром, а той із маком.
Залежно, як сказано,
Як глянуто,
Чим приправлено:
Чи перцем,
чи сіллю,
мелясою,
часом

Всім тим,
перемішаним разом.

Візьміть звичайний “Добриден”,
Щоденне наше вітання.
Одному — добриден-злиденъ,
Іншому — вшанування.
В однім добридні
Пестощі рідні;
По іншім добридні
Прохворієш три дні.
А часом я навіть ловлю
В добридні ніжне “Люблю”.

Є слова ріжні —
Звичайні — або дивовижні.
Слова — карлики і слова гіганти.
Слова, що їх викидають —
І слова, що далеко ховають,
Дарують, як діаманти.
Є слова непокованні,
Ведмежо-незграбні.
Є слова — як докучлива муха,
Що мусишь слова такі
Відганяти від вуха.

Є слова — співучі синиці,
І навіть — слова-солох'ї.
Їх частіш вимовляти годиться,
Друзі мої!
Є слова — як гострі ножі —
І слова, як тепленька водичка,
Застояна довго в діжі —
А ми їх вживаєм, бо — звичка.

Є слова, що лишають рани,
Сіллю зранене серце троять.
Є слова, як вогонь божевіль,
І нестерпні, і гострі, як біль,
Та, на щастя,
як ліки-бальзами,
Є слова, що чудесно гоять —
Повні ласки, слова лебедині,
Всемогутні слова — оборонці,
Що життя повертають людині,
І правду,
і небо,
і сонце.

Є слова — із проміння прядені,
Є слова — у чужого вкрадені.
Є слова — ніби крякають ворони,
Є слова, у сухотах заморені...
Слова,
слова,
слова...

Тих самих не знайдете два.

*Слова буденні,
Слова святкові,
Слова зелені
І малинові.*

711307

17

*Слова холодні —
І теплі, літні,
Слова голодні,
Ненаситні.
Слова пахучі
Й слова разючі,
Слова, що у прірву
Штовхають з кручі.
Слова, що кажуть не те, що треба,
Або — іще гірше — те, що не треба.
А поруч — слова, що веселкою грають
І сонцем сміються з неба.*

*Тиша і тінь лісова...
Темнозелені рами.
Бачу і тут слова —
Між деревами:
Слова, як дуби:
Що хочеш, роби —
Не зйду з дороги ні кроку!
Слова — як липи щасливі,
Що медом цвітуть щороку.
Осики — слова полохливі;
Слова — соковита трава —
І пісня між них вітрова...*

*Птахи пролітають:
Шуліки — слова,
Слова — голуби любови.
Слова — як орли
(Колись були,
Тепер їх брак.)
І слово — гусак —
Голосне, бундючне
І трохи кумедне.
Говорять так
Кілька моїх і ваших друзяк,*

*Та називати незручно.
Як збереться їх кілька разом,
Чистісін'ко гуси!
А є ще слова грозові,
Слова, що лявиною ллються —
Слова революцій,
Слова — блискавки
і слова — землетруси, —
Що душу змінити могли б навік,
Якби в них повірить схотів чоловік...
Та люди навчились без школи
Не слухати, що їх коле.*

*Печуть невигойними ранами
Слова насильства і вівісекції,
Плекані хтиво тиранами
Для своєї колекції.
Підлі слова, що породжує страх,
Слова, що славлять катів,
Що зводять поета на блудний шлях —
Пеани злочинцям писати.*

*Слова, що ними дитина невинна
Говорить про щиру любов
До вбивці, що в нього іще на руках
Її батька незмита кров.*

*Слова — прокляття,
Слова — облуда,
Слова, що їх
Гріх
вимовляти людям!*

*Слова,
слова,
слова...*

Однаких не знайдеш два.

*Більше слів добрих,
веселих,
співучих,
Слів — міцнокрилих орлів —
І менше брехливих,
повзучих,
гадючих,
Брехнею споторених слів!*

I

Що може бути кращим:
в час вечірній,
Коли вогнями зацвітають плавні...
Які?

Звичайно, мрійливо-уявні,
Романтики реліквії пра давні —
Коли не знати вже,
де дійсність, де фантазія,
Бо віддаль розбиває чіткість фокусу
І розмальовує сто раз її
Калейдоскопом сонцеопису...

О, дні колишні,
соковиті вишні,
Дні підготов, і зривів, і прем'єр!..
І враз,
неначе з рамок виши тих,
З'являється з розхилених порт'єр
Колишній приятель,
дитинства вірний спільник,
Сім літ небачений —
сім довгих-довгих літ...
— Миколо, друже!
— Петре, чортів сину!
— Ну-ну, не дуже,

Переломиш спину —
Тепер уже старими стали кості!
Оце так гості!
Та як? Та звідки? І не написав!..
Та я б таку гостину зготував...
А так —

пробач —

немає в хаті й чарки,
Бо я до цього зілля й не мастак...
— А ось вона, та ще й якої марки!
З п'ятьма зірками питимем конъяк...

Багато хмелю,
Закуски мало.
Хміль аж під стелю
Повзе зухвало.
Вип'ємо, брате,
За спокій і лад,
За щастя крилате,
І за дівчат.

Дівчата...

Де ж вони,
дівчата наших днів?

Де чорноока ластівка — Ярина?
— Ярина замужем...
— За ким?
— За мною.
— От кому судилося щастя!
Коли б мені його хоч половину...
А Настя?
— Та дівчес ще і досі,
Хоч срібла вже немало у волоссі...
Вона ж тебе, напевно, й досі жде...
— Ни, не діждеться. Не накажеш серцю, —
Воно шукає в жінці більше перцю...
— І перцю не знайшов ще ти ніде?!

Росте той перець в кожному городі,
Шукать не треба.

От бери — та й годі.

— Його в дівчатах завеликі дози,
Як спробуеш, то виступають сльози...
Але скажи:

Наталі ти не стрів?

— Ага!

То це, мабуть, той перець,
Що ти відчув на дні очей-озерець!..
Вона також одружена.

Проте, не трать надій:

Дітей у них нема,
Любов теж не гаряча,
Наталка щось сумна,
Захмарена неначе.
Про тебе теж питала,
Привіт передавала,
Казала,

щоб здобув таку, як слід, посаду,
Приїде в гості радо
На днів чи тижнів сім,
Можливо, що надовго,
Можливо —

назовсім.

**

В вікно вітер постукав тихенько,
Спогади розбудив заснулі.
В лісі пахнув мох і опеньки,
І кували дзвінко зозулі,
І сміялась Наталія срібно,
До струмка лісового подібно...
Ох, Наталко, Наталко,

Наталю,

Завдала ж ти мені стільки жалю!..

— Ну, то як, Миколо,
Що сказати Натаці?..

— Страшно скакати в вогненне коло:
Обпечеться і серце, і палыці...
Я обдумаю.

Час мені дай.
Поки сам не скажу —
не питай.
Та про себе розкажуй,
про працю,
Як живете?

Маєте діти?
— Влаштувався я добре в редакції,
Заробляю — що можна й пожити.
Що ж, живу непогано, не плачу:
Маю добру кватирю, ще й дачу;
Щосуботи їжджу по рибу —
Окунів та линів чіпляю на шворку.
Ще й збираюсь купити моторку,
Та путяцьої ще не надивав.
Може з Шелестом —

він наш парторг —
Вдвох візьмемо яку хоч у борг...
— На борг, ще й удвох?

To виходить, ви бідні...
— Та про око людське часом треба
Прибіднитись,
бо заздрі злидні
Доноса напишуть на тебе...
— З яким же то Шелестом?

З тим, що на мене доніс?!!
— Ну, та з ким не бувало такого?
Той донос
був такий, як дуля під ніс,

Ти просто виїхав,
і не взяв тебе біс.

— Донос не дуля.

Це куля!

— На Бога,

Не кричи так скажено, Миколо!

Чом тебе це так сильно вкололо?

Я із Шелестом тільки купую,

А сердце мое — на сторожі.

Обережно, як темну шахту,

Обходжу я пастки ворожі.

Саме із Шелестів треба робити

Від ворогів огорожі.

Я раджу й тобі:

не будь такий щирий,

Не втікай в свій уявний вирій,

Будь дипломатом і ти!

Прикриваючись фразами,

Між брехнею й образами,

Якось же треба іти!

Ти пишеш про білі троянди,

І тобі пришивають націоналізм.

А що, якби, для контрабанди,

Ти під червоний прапор заліз?

Шелеста товариство вдягнувши, як маску,

Можна здобути партійну ласку

І веселитися на маскараді,

Як активіст на жовтневій параді.

Ти пиши,

як Максим:

Один вірш про партію,

А двадцять найкращих ритмів і рим

Про зеленокрилу папороть.

Що слово?

Слово — полові!

Зміст замаскуй у поеми...

Слово — половина...

Ми хлібом живемо.

Бути актором повинен поет,
То матиме спальню, і свій кабінет.
Вмій запрягати Пегаса до воза,
Вмій на підкову скувати риму,
Щоб дров тобі навозили на зиму,
Щоб ти не задуб у залізних морозах.
Вдачу втамуй ледачу,
То помаленьку придбаєш і дачу,
Та й будеш дивитись,

як на роялі

Грають — літають пальці Наталя...
— Перестань! — Урвав —
Не згадуй її — молю!
— Ти ж її так кохав!..
— Я її й досі люблю.

II

Слова,

слова,

слова...

Що слово —

то думка жива.

*Хоче натура крива
На правду здобути права.
Поети йдуть на базар,
Слова вибирають для їжі:
Дехто — засушені, на узвар,
Дехто вишукують свіжі.*

*Слова горять, як вишні,
Такі соковиті та пижні...
Але є і прив'язлі,*

*Пилом присипані
(Довгі мандрі в вагоні
не дуже сприяли
Свіжості в спраглім липні).
Розкладені, як на долоні,
Щоб легше було шукати,
Лежать слова,
як слози солоні,
А поруч —
слова-цукати.
Слова мариновані, квашені,
Що мають присмаку гірку,
Пріпечені,
Переперчені
Куховарами нашими —
І слова
зовсім без смаку.*

*Дехто навчився їсти
Слова — абстрактні субстанції,
Грибогібриди для модерністів,
Імпортовані з Англії й Франції.
Дехто шукає слів,
Як слив за дешеві ціни.
Один поетик
навіть купив
Замість букета —
віник,
Замість троянд —
щавлю,
Замість лілеї —
хрін.
Каже:
бо я люблю
Більш від ідеї —
чин.*

*Він кухарем робить у “Перці”.
Хоч паперу ніколи не перчить,
Хріну кладе дробинку —
І труситься кожну хвилинку:
Чи в тім міліграмі хріну
Ще не знайшли провину?*

Слова,

слова,

слова...

Однакових двох не бува.

I варені,

й недоварені,

Замішенні суслом з броварні...

Слова,

як картопля сира —

Для кожного стилю й нера.

*Враз розкупили цукати
(Сталінських слів читати).*

Формула цупко усталена

Для тортів на славу Сталіна:

Двадцять цитато-цукатів купив,

Розмішав раз і два,

Водички додав, і з-під нера

Криком кричать голосні слова:

Рідному батьку ура!

I вдруге ура!

I втретє ура!

... I з пліч упала гора...

*Гірких і солоних слів
Ніхто й на п'ятак не купив:
В країні щасливих ідей
Товар такий не йде.*

III

Як Петро від'їхав,
одного вечора
Ікс зайшов до Миколи зненацька.
— Може б мені прочитали дечого
З ваших віршів юнацьких?
Читає, читає Микола...
Ікс курив і всміхався спроквола.
І сказав Ікс,
попихкуючи цигаркою:
— А чому б вам не стати
справжнім письменником?
Під червоної зірки маркою,
Під комуністичним знаменником?..
Ваш друг Петро,
Знаючи здавна ваше перо,
Натякнув нам на добре потенції...
Для праці і слави
Вступайте в лави
Пролетарської інтелігенції!
— Та я, товаришу,
лірик...
Я про кохання
Пишу,
про пташок,
про річку...
— Опишіть лірично ви соцзмагання,
Серце стахановця,
п'ятирічку...
Головне —
бийте в бубни щосили,
Забивайте гуркотом баки,

Так, щоб почули й зі злости завили
За кордоном
фашистські собаки!

Ну, бачить Микола,
не відмовишся і хворобою,
Доведеться тепер помучиться...
— Добре,
товаришу Ікс,
я спробую,
Може
щось і “получиться”.

IV

Якраз надходив
до виднокола
Ювілей
жовтневої революції.
Не довго думаючи,
Микола
Навіршував такі резолюції:
*“Жовтень червоний
В цілому світі.
Слави закони
Кров'ю политі.
Кроком рішучим
До перемоги!
Сталін могучий —
Сонце дороги.
Сталіну слава,
Партії слава!
Славна поява —
Наша держава.
Виуть фашисти,
Криючись в норах.*

*Іх комуністи
Знищать на порох.
В небі заграва
Ярко-кричава.
Партії слава,
Сталіну слава!"*

Написав —

і відніс у редакцію,
І цікаво чекав на реакцію.
За два дні
викликає редактор,
Хрипить і харчить,
як заїжджений трактор,
І в екстазі ентузіазму
Розхлюпуює слів мутну протоплазму:
— Вітаю наше нове світило!
Оце так вірш! Аж дух захопило!
Звичайно,
піде на першій сторінці
З гонораром на три червінці.
Відколи ви пишете?
Ще ж молоді!
Де працюєте?
Що?!
Статистиком у суді?!

Тож це марнування таланту, пробі!
Я от зараз дзенськну
одній особі,
Щоб ви більше в суді не ниділи.
Віднині ви —
співробітник літвідділу.
І через тиждень він
Вже у новій кватирі.
Ніжна блакить стін,

Вікон в ній аж чотири!
Сів за дубове бюро,
Взявся писати статті...

Тільки ж звикло писати перо
Десь на коліні, в куті...
В кухні присів під вікно —
Зразу надхнення прийшло,
І чудо
                        (віриш — не — віриш)
Із статті та й зробився вірш.
Бо позлітались слова,
Ластівками на плечі сіли...
Вдача поета жива
Навіть під гнітом грубої сили.

Став він писати про те,
Як побудований світ,
Як в нім складне і просте
З'єднано в моноліт.
Зірки вечірньої блиск —
Спокою знак — благовіст.
Знак-благовіст...

Чи від Бога?
В думці вже пересторога:
За затуманений зміст
Скresлити цей вірш "Комуніст"...

І відлетіли крилаті,
Вільні, дзвінкі слова...
Залишилась в гарній хаті
Порожня,
                        без дум,
                        голова...

Лишились слова нікчемні,
Слови пустодзвонні, трибунні,

Криваво-буруннатні, темні,
Грізно-бундючні бубни.

Лишились слова — повзуни,
Думок боязких сини.

**

Розкрив Микола газету вранці —
Там,

як картина з рямців,
Під поглядом гостро-швидким
До нього всміхнулись знайомі рядки.
Вірш пахнув приємно фарбою друкарні
(Для автора —
найліпші парфуми!)

Кому ж бо

діти свої не гарні,
В словах відкарбовані думи?!

Миколин жаден вірш не мав такого успіху,
Як цей нещасний плягіят про “жовтень”.
Микола стриматись не міг від усміху
При згадці,

як він віршик той набовтав...
Ввійшов той вірш

в підручник-хрестоматію,
Заучують його напам'ять біdnі діти;
В рецензіях

писак писката братія
Взялась його наперебій хвалити:
“Які слова!” —

“А що за асонанси!”
“Сенсації! Вібрації! Алітерації!
І “крок”, і “кров”, і “перемога”! Ер-р-р-р!!!”
“І Сталін — сонце — слава! Що за станси!
Найкращий вірш на цілий СССР!”

Отак в душі роздвоївся Микола:
Гримів у бубни

— для передовиць,

А потім,

оглянувшись навколо,

Перед своїм сумлінням падав ниць,
Шукав слова правдиві і щасливі,
Як квіти польові в пшеничній ниві,
І з них терновий виплітав вінок
І замикав у серці на замок —
І серце ті тиранили терни
Вогнем пекучим вічної вини.

V

В редакції скромну посаду
Займав колишній учитель,
Що завжди тулився позаду,
Щоб іншим не застувати світел.

Сидів “на діжурстві” ночами
При телефоні незмінно.
Коректу робив звичайно
Без “чортіків”, дуже сумлінно:
Боявся великих чортів,
Малих же упорати вмів.

Лишився з ним якось Микола
Цитати списати з промови.
З ним Федір Петрович ніколи
Іще не заводив розмови.

Тепер запитав: — Може б чаю?
Тут примус є в нас, і заварка...
Як гостя редактор вітає,
То навіть знаходиться чарка...
— Ні, чарки не треба, спасибі,
А чаю от вил'ю з охотою.

Дощ вибивав по шибі
Ритми тремтячою нотою...

Як добре на дощ виглядати
З вікна у теплій кімнаті!
І стало на серці погоже
Від чаю,

чи від товариства:
Батьківських очей привітних
Чи від мови

рідної,
може...

Пили чай, сперечались про вірші —
Хто кращий:

Рильський,

Бажан,

чи Малишко...

На столі шпалти,
вужчі і ширші,
Коректи неправлені лишки.
Розколинами чорніють

закреслені речення,

Мов від сказаних слів відречення.

То ведмежою лапою цензор
Роздушив ластів'ятко-слово
І поставив печатку,

і вензель —

Що скалічена пісня
до друку готова.

Літери неслухняні,
Що блукали, неначе п'яні,
Коректор терпляче й несхібно
Поставив, куди потрібно.

І враз наколовся
погляд Миколин

На таке,
що запаморочилась голова:
Наче в'язні,
виглянули з цензурних розколин
Сміливі,
правдиві,
щирі
СЛОВА.
— Федоре Петровичу,
страйвайте:
Цього вірша
чи не ви творець?!

— Ну, вже як натрапили,
то читайте,
Та ні кому ні слова —
бо мені кінець...

... “ Як співуче хвилюється поле,
Неозорі шовкові шати...
Ta колосся нам руки поколе,
Як у поле вийдемо жати.

Нам платити доводиться дорого
За помилки і за хиби:
Просити в загарбника-ворога
Скибку власного хліба!

Наше небо золотом вишите,
Наше поле все золоте,
Тільки ви нам нічого не лишите,
Заберете все, що святе...”

Довго ошелешений Микола
Думав і мовчав...

Життя — це жорстока школа...
І тепер йому немов сказала Мұза:

— Ось поет!

А ти —

підлизник і лакуза!

— Федоре Петровичу,

це ж ви,

не Рильський,

Не Тичина —

ви знайшли сміливість і снагу!..

Тільки бережіться,

щоб в Норильську

Ви не опинились на снігу...

VI

А життя ішло

Своєю чергою,

Як річки русло

З дощовою водою.

Як завірюха стихла,

Наталя приїхала.

Привезла весну

Тривожну, і дощем, і квітами рясну,

Багату на веселки і на промені,

На пелюстки троянд настромлені.

Та в цім і немає дива;

Микола знов —

бож поет:

Ловить весна знадливо

Плетивом ніжних тенет.

Він любив і страждав.

Бо Наталя

То ніжна була,

то жорстока,

То манила, як строга весталка,

Лукавістю синього ока.

Найбільше ж було боляче,
Як часом,
недбало,
через плече,
Неначе на жарт, говорила:
— Як не буде в нас авта,
вернусь до Кирила:
Він їздить.
А ти —
тільки мрієш про звізди,
Ось ходимо й досі пішки у гості...
А Муза ж робила, немов у колгоспі,
Була не ледача...
І Пегас,
вірний коник,
Задніх не пас.
Так з'явилася дача,
З городчиком теж,
про запас...
Бож ніщо не смакує краще,
Як рожевої редьки хрящик
Чи просто з куща помідори;
Огірочки, смугасто-зелені сорочки,
Між квасолею в'ють узори.
Хвалили гості Наталю:
Ну — господиня та й крапка!
Правда,
полола город,
поливала
Сусідка їх, тітка Гапка.
Гості не знали, лише наминали...
А як літо та й осінь минали,
І на листя пружнім матраці
Сніг простилав білу перину,

Наталка раділа:
— Кінець для праці!
Тепер від городу спочину.
В грубці тріщало ріща з городу,
Останні дари природи...
І грали — літали руки Наталі
По чуйнім, співучім роялі.

VII

Дні до днів,
Слова до слів
(Орли — до орлів,
Осли — до ослів)
Тулились гуртком.

Одного дня
Зайшов навмання
Микола в партком:
Потрібна була інформація
Про місцевого активіста.
Секретар,
покивавши пальцем,
Покликав ближче присісти.
— А чого це ти самопасом,
Поетику,
ходиш без ладу?
Треба в ногу йти
з робітничим класом,
В авангарді бути,
не ззаду.

Маєш хист —
До авангарду!
Тільки хвіст
Матляється ззаду!
Пора тобі, друже, в партію,
Як вважаеш її себе вартою.

Микола затягся цигаркою:

— Я подумаю.

— Ще й думати треба?

Он і так вже на тебе хамаркають,

Що ти —

безхребетна амеба.

Ти знаєш,

що тільки воли

Думають, поки здохнуть...

Заява твоя вже написана.

— Де і коли?!

— А осьде!

Микола аж охнув...

— Підписуй!

Чи може —

не з нами

Хочеш іти,

а проти?!

Не знаю твоїх біографій...

Ти, може, синочок графів,

Ми, врешті, про тебе багато не знали,

Як ставили до роботи...

Ну, як:

підеш,

партиї на славу,

В нашу почесну когорту?

Микола повільно підписав заяву,

Наче душу

запродував

чорту.

VIII

Замовили якось поему

Про легендарного командарма.

А щоб міг він зануритись в тему

Не мучивши Музу задарма,
Миколі призначили авдієнцію
З майбутнім його героем
В палаці,
    де раніше жили ексцеленції
Рутинно встановленим строєм.

І тепер там снували,
    як тіні,
    льокаї
(Тільки їх називали "товариш")
І носили в серветках мадери й токай,
А на тацях —
    заморські товари.

Командарм Луговий
    був розумний і бравий,
Вродливе лице не псували і шрами.
В очах ще горіли давні заграви,
А думки ще літали вітрами.

Він такий був несхожий до малоосвічених
Оскотинених бюрократів,
Що самі для поеми зграями птичими
Злітались слова крилаті.

Інколи,
    під надхненням винця,
А часом і навіть без нього,
Командарм повідав без кінця
Про свої бойові дороги —
Аж Микола просив перестати,
Бо йому просто тъмарився світ:
Події, надії, походи і дати!..
А на розмір поеми в нього ліміт.
— Так мене запалив ваш вогонь,
Що можливо, я (Боже боронь!)

Вище норми поставлю ідею
І Одеську створю Одіссею.

Хресний шлях за звільнення України
Від гніту московських царів...
Він краяв життя мечем на хвилини
І в вогні сам вогнем горів.

До Миколи він мав дивне довір'я.
Часто виходили вдвох на просторе подвір'я
І сідали під липу розлогу,
Що шуміла й шептала, немов на тривогу...

І не раз,
під шатром неспокійної липи
Луговий
(особливо, як чарку випив)

Кресав блискавиці-слова,
Аж палала від них голова:
— Все заплуталось,
як на зло!

Зовсім не туди завезло
Розцентроване колесо історії.
Бо тягли одні до гетьмана,
Другі до отамана,
Треті до директорії.
А перемогли четверті,
Що лявіною перли,
голодні й обдерти,
Потрошили палаци,
постили червоного півня
І тепер от
голодні,
і босі ще й досі.

От і приятелю не з тими,
Що хотів би ділитись думками я...
А колишні мої побратими

Тепер мені
не кумпанія.
А я ж їх усіх пам'ятаю
І на прізвище, й на ім'я...
Є у мене на світі,
я знаю,
Далека —
та рідна сім'я...
Хлопці —
як добрий чорнозем,
Міцні й витривалі.
М'язи напружені, гострий розум,
А в серці —
ніжність конвалій.
Хоч голодними ходять і голими,
І хата в них —
лата на латі,
Та в очах ще палає полум'я
І мрії їхні —
крилаті.
Наші землі ще будуть чудовими,
І люди зробляться іншими,
Бо держава ще не збудована,
А історія —
не закінчена.

IX

ГАЛЯ

На передмісті,
де будиночки чисті
На сонечку гріють побілені спини,
Де солов'ям немас упину,
Ходило дівча.

Босе,
зате у червонім намисті,
Нанизаним рясно з калини.
Сумна і бліда,
Сторожка, мовчазна,
А вже боязка —
Бо-зна яка!
Принесла її звідкісь біда,
А звідки — і Бог не зна.

В інших хоч мати,
Як батька немає,
А ця каже,
що навіть не знає,
Як батька чи матір звати...
Сирота без роду, без племени,
Як береза
на кручі, на кремені.
І звали її не Вероніка,
не Маргарита,
А Галя —
ну а як же інакше?!

Цілий день
від цебра і до корита
Відра
носила, аж ребра боліли...

Носила — носила,
Далі несила...
Ноги ледь плентаються до навісного корита...
А проте,
невтомно літають думки,
Як безжурні, дзвінкі ластівки,
І ні кому,
й нічому
їх не скорити.

Лаяли її,
та ще й били
І за заслуги, і за провини.
Падали слів рубані брили
На бідну голову
сиротини.
Наче з кріпацького ладу,
Анахронізм у епосі атома...
Здавалось,
типи такі
можуть лише існувати
У Шевченка, в його баллядах.

Галя мовчала здебільша
(Як говорити,
то битимуть більше).
Але вона
не була німа:
Слів у неї —
незлічена тьма:
Вона на слова багата,
Тільки їх зупиняла неволя,
Як річку бурхливу загата.
Галя слова мислила,
В серці ховала,
не вимовляла,
І скарбів своїх не числила.
Зате,
як виходила в поле,
Далеко за видноколо,
Піснями цвіла,
розсипала навколо
Скарби барвистих слів —
І певна була,
що ніхто не чув

Мрій травневих,
    і сміху,
    і сліз.

Галю,
    шепче тобі верболіз, —
Ти не сама:
    біля струмка

Хтось,
    до верби пригорнувшись тісно,
Жадібно слухає пісню.

Ти ж його знаєш:
    сусід,
Від тебе з четвертої хати.
Може б йому озватися слід —
Так боявся Галю злякати...

Хай співає пташка:
Їй жити так важко!
А голос який, а слова —
Аж серце від них ожива!

Хлопчина цей,
    теж сирота,
Ріс між чужих, як бур'ян.
І звали його не Аркадій,
    не Ігор,

А просто Іван —
    ну, а як же інакше?
Дитинство його проминуло без ігор —
Робота, замість забави.
Галя — та хоч співала.

Іван безталанний
Німий був,
    як риба зі ставу.

Та вже вони якось зустрілись:
Горе їх спарувало.

Не літали Амура стріли,
Бо часу було так мало...
Та й ні Галя, ані Іван
Про Амура не чули й не знали,
І тихо, без зайвих оман
Одне одного,

як уміли,
кохали.

Було сердець синхронічне биття
І рум'янцю тривожні сигнали.
Кохання ввійшло в їх життя,
А як сказати —

обоє не знали.

Були в них думки,
нестримні струмки,
Закохані погляди ніжні,
Тільки слова —
Пташня лісова,
Відлітали при першім наближенні...

Прийшла черга на Івана
До армії йти на два роки,
Й любов нецілована,
як омана,

Спрямувала в минуле кроки...

Провела його Галя на станцію,
Руку дала на прощання —
І як туман уранці,
Зникло у безвість кохання.

X

Вітром ввірвалась,
Вовком завила
Кривава, несита війна.
Бомбами рвала провалля,
Толочила жито на смерть

(А жито ж —

то наше життя!)

І земля,

життя інтеграля,

Кров'ю наповнена, символ Граля,

Нестримно

летить шкереберть.

Війна вибирала найкращих у жертву,

Забирала батьків молодих на забій

І звістку страшну давала з конверта —

Щоб молилися за упокій.

(Війна дозволила вірити в Бога,

Бо може і це — допомога,

А крім того, вірити будуть люди,

Навіть якщо не дозволити:

Біда часом скріплює душу,

Шо була надвое розколота).

Війна матерів забирала в наложниці,

Різала долі, як ножиці;

Зрадою розлучала друзів,

Дівчат віддавала нарүзі;

Мчала сталевою птицею,

Падала градом мін,

Села пекла живицею,

Гори здіймала з руїн;

Мін вовкулачне виття...

Кратером поле прорвало...

Танки безжалісно чавили життя

І кидали м'ясо криваве в провали...

Мчала війна

на всі боки танкетками,

Змієм сичала з трави...

І керували маріонетками

Дві пари рук —

із Берліну й Москви.

**

— От і воюємо ми, Наталко!

— Воюємо,

та не всі...

— Що це ти кажеш?

Тобі наче жалко,

Що я ще на міну не сів?..

Не журись:

ось “броня” закінчиться скоро,

Поїду і я на війну

I буду стрільцем — военкором,

Скоштую і я полину...

— Та я не зі зла, Миколо,

Це не особисто про тебе...

Ти ж бачиш,

що пекло навколо,

Аж зоріпадають з неба!

Я за подіями стежу

Й заплутану бачу мережу:

Читаю твої газети,

Де слова — як звитяжні ракети, —

Все добре в передовиці...

А чому ж то збирають теплу одежду,

Валянки і рукавиці?!

Виходить, що армія — боса!

Та це ж гірше, ніж в Індії чи в Китаї!

Тільки два місяці, як почалося,

А військо

вже утікає...

— Це не відступ,

а перестановка,

Може й хитрість така стратегічна...

Ти, Наталю, така панічна,

Що війни боїшся, як вовка!

Ще зарано бити тривогу!
Увімкни-но краще радіо:
Може нині нас диктор порадує
Вісткою
    про перемогу...

Обізвався диктор:

“З усіх кінців
Надходять вістки про мітинги:
Ворог втратив п'ять тисяч бійців
У боях на західнім відтинку”.
— Знов п'ять тисяч, — сказала Наталя:
— Що не день, то п'ять тисяч убиті...
Якби то це правда, то вже б не стало
Ні одного німця на світі...

В кожному серці —
    завулки

Для згоди
    і для незгоди...

Змовчав Микола,
Обійшов ті завулки навколо,
Та й поніс до редакції слова — пігурки,
Опіюм для народу.

Слова,
    слова,
    слова...

Що не день,
    то брехня нова.

**

А незабаром,
    вночі,
Збудили Миколу двоє:
— Збирай, що подужаєш на плечі
Нести в дорогу з собою...

Збудив Наталю зі сну,
Щоб йому валізу зібрала...
— От бачиш,
                          і я вже йду на війну,
Так,
                          як ти і бажала...
— Ой, не йди,
                          не кидай мене! —
Наталка заголосила.
— Я мушу... Війна мине,
І я повернуся, мила...
Буду мріять про зустріч щомиті, —
Чи взимку, чи в осінь, чи вліті, —
Бо для мене насправді не треба
Ні сонця,
                          ні цілого неба,
Крім очей твоїх ясної блакиті...
Військові переглянулися:
                          “Романси! Хе-хе!
Якщо і побачитесь,
                          то дуже нескоро...”
І пхнули Миколу в авто —
                          чорне й глухе,
В знаний үсім
                          “Чорний Ворон”.

XI

На передмісті —
                          переполох.
Тільки й чути —
                          що ах та ох!
— Німці близько!!!
                          Ховайтесь в підвали!!!
З наганом прибіг комісар:
                          — Куди?!

Ховатись?!

У партизанські ряди
Треба іти, а не ждати ворога!
— Та куди ж ви, товаришу,

тягнете хворого?!

В мене тридцять дев'ять ступнів гарячки,
Я ходити не можу і рачки!

Завила тривога.

Юнкерси налетіли,
Комісар провалився, не знати, куди.
Все затихло.

Лиш тітка Килина
Перекрикувала і мотори, і бомби,
та все голосила
Несамовиті пророцтва біди
На всі лади хроматичної гами:
— Ой, горенько! Суне нечиста сила
З хвостом
і з рогами...

**

В вікно до Галі

хтось тихо стукнув.
Чорніло мертво замасковане вікно...
Господар вже евакувавсь давно.
(“А ти тут сторожи...”)
Невже Іван?!

Вдягла скоренько сукню
І засвітила лямпу.

Хтось чужий!
— Привіт вам, Галю, я приніс від брата...
До речі, хто в цій хаті?
Ми самі?
— Я тут сама, без жодної рідні,
А брат же мій помер...

— Ні, він живе в Карпатах,
Ось і світлина з вас обох. Вона,
Щоправда, ще з дитинства.

Чи пізнали?

— Пізнала!

Й побілівши, як стіна,
На лаву сіла,

бо була б упала...

— На знятку цім сережки,

що тепер поламані —

Їх мама, з себе знявши,

віддала мені...

То де ж мій брат?

Живий?! Подумать тільки!

Чому ж не передав хоч би листівки

За стільки довгих,

довгих,

довгих літ —

Хоч би якнебудь передав привіт...

— Це не так просто:

він на чужині,

А на кордонах в вас замки міцні,

I ризиковано писати до рідні,

Бо за листи,

за списаний папір,

Не одного погнали на Сибір...

Раптом знов хтось постукав,

і на порозі

Стала жінка стара

з молодими очима.

— Я побачила в тебе світло —

і була вже в тривозі,

Бо почула здалеку

голос мужчини.

Тепер тут усякі топчуть дорогу,

То щоб не сталося ще біди,
Я прийшла тобі на підмогу,
Хоч і сили мої — нікуди.
— Це мій знайомий...

А це —
графиня Фон-Рожіна, —

Промовила Галя,
зовсім затривожена.

— А, як знайомий,
то добре, —
графиня мугиче.

— А звідки ви,
молодий чоловіче?

Говорите ви не так, як у нас.

— Бо я — з Західньої,
я зі Львова.

У нас
російських слів менший запас
(Так домішана польська половина).

— Ну, половина —
не така ще вада,
Аби проросло
зерно здорове...

А все ж,
як на кого наткнетесь,
моя вам порада:

Вставляйте часом російське слово.
Як не хочете “штокати й какати”,
То хоч інколи “дакнути” мусите —
Бо доведеться може заплакати
Якщо не вам,

то за вами комусь-то.

Ви — Петлюрівець,
і словом і видом —

Але не бійтесь:
    vas я не видам...
Німці уже підійшли до брам,
І можна вже карти розкрити нам:
Хоч я народилася аж за Уралом,
А в Києві літ прожила половину.
Мій муж,
    знаєте,
    бивсь за Україну
І в Скоропадського був генералом.
Ви тут говоріть ще з годину,
А я надворі постою на варті:
В останні дні
    за будь-яку провину
Політруки
    розстрілюють без жартів.
Тепер он з'явилися парашутисти,
Німецьких розвідників повно в місті,
І, наче після зливи шампіньони,
Розводяться,
    куди не глянь,
    шпіони.
Якщо вам треба тут заночувати,
Зaproшу вас до своєї хати —
Бо саме при дорозі хата Галина,
Моя ж —
    у закутку,
    ще й бомбою привалена,
Ніхто туди ніколи й не загляне...
Тож поки до побачення,
    товаришу,
    чи — пане.
На другий день
    гість відійшов, чим світ.

Тепер він братові
від Галі ніс привіт.
І не чіпне його ні куля, ні вогонь:
То захист Божих праведних долонь.

**
*

Як сонцем засміялася блакить,
Побігла Галя хутко до графині,
Щоб хоч із нею радість поділити.
А личко квітло у новій хустині
(На ній троянди і волошки сині) —
Дарунок брата.
— Я тепер багата! —
Кричало серце: “Я вже не сирітка!
Є в мене любий брат —
і хустка, наче квітка”.

Сусіди товпилися біля хати
(Найбільше молодиць і стариганів).
— Що сталося?!

— Та шпигуна шукати
Прийшли чекісти й жарили з наганів. —
Он шиби в кожнім вибиті вікні.

— Знайшли?! —
тривожно Галя запитала
(А хустка розв'язалась, долі впала...)

— Та ні!
Але графиню потягли в кутузку:
Де той шпигун подівся —

не призналась.

Вона ж німкеня родом,
чи французка,
То може й справді з німцями злигалась...

А хтось навіть спромігся на жарт
(А хіба вже в біді жартувати не варт?!)

— Але ж мала щастя стара з тими шибами:
Тільки що після бомби засклила —
і знову всі вибили.

Піднявши свою цвіто-райдужну хустку,
Вернулася Галя в свою непривітну пустку...

XII

Осіння сльота,
ще й війна —
Аж хустку жаль одягати...
Фарба, кажуть, міцна,
А все ж таки може зліняти.

А раптом удався день,
теплий, як літній,
Це ж, мабуть,
вже літо бабине!
І сонце щире,
неначе у квітні,
Трава зеленіє привабно...

Вулицею котиться баба Килина,
Репетує при кожній зупинці:
— Люди, ховайтесь!
Страшна година:
На вулиці Леніна —
НІМЦІ!

Спершу ховались
(дівчата особливо):
Говорила ж Килина про хвіст і про роги...
А потім вилізли —
подивитись на диво
(А як що,
то дай, Боже, ноги...)

На головній вулиці
справжня парада.
Грає оркестра,
пісні,
розкотистий сміх...
А за містом
іще гуркотить канонада —
Чи тільки відлуння
маршів гучних?!
Входять у місто
в силі і славі
Пішки й на автах
красні біляві,
Не обмежені й бойовими умовами —
Ситі,
чисті,
напарфумовані...
Дівчата,
з пивниць повиходивши темних,
Не надивляться
на чужинців-орлів.
І не одна вже гадала таємно:
“От —
коли б мене такий полюбив...”
Хтось үже виніс і хліб, і сіль —
Ускрізь прихлібники є.
Офіцер задоволено дякує їм,
Цукерки, цигарки всім роздає...
— Оці нам встановлять порядок,
Як колись на Русі варяги.
А нам —
аби більше грядок,
Та коней,
та збіжжя,
та браги...

Хмарою суне навала
Сталево-сірих колон.
Так Україна попала
З полону
в новий полон.

XIII

Тюрма-кам'яниця
не була захована
Ні в підземелля, ні в нетрі.
В місті стояла, в самісінькім центрі,
Якраз проти Моцарта
і Бетговена.
— Анахронізм! — зауважить читач, —
Автор не знає історії музики.
Ну ж і читач,
хоч бери та плач,
Та від злости відкушуй ґудзики!
Немає уяви,
щоб відгадати,
Підсвідомо відчути нюанси й сенсації,
А тільки й уміє
порівнюватъ дати
Народження,
смерти
(без реінкарнації).

Бетговена й Моцарта увертюри
Жили навпроти,
в консерваторії,
І щодня
штурмували бравурно мури —
Без перемоги
(як в українській історії).

Та все ж
    несли вони в'язням насолоду,
Наче м'ята,
    що в спеку дає прохолоду,
Наче зілля цілюще,
    що його прикладають до ран,
Наче з тихого раю євшан...
А разом із тим,
    глушили вони
Стогін тяжкий
    з-за товстої стіни,
То виходить,
    що Моцарт
                служив для диктатури,
Милозвучно маскуючи
    в'язничні тортури.

А найбільше цікаво,
    що Миколина жінка
Ходила на лекції фортеп'яна
І не знала,
    що в мурах страшного бүдинку
Чоловік її
    сохне і в'яне.
Вона була певна, що на війні
Він десь у танку
    чи при зенітці...
Довго не пише?
    Що ж,
                у ці дні
З лінії фронту пошта пізниться...

Люди проходили повз тюрму
Хто байдуже,
    хто насторожено,

Не питалися,
    хто в ній сидить і чому,
Бо законами це
    “не положено”.

О, байдужости злочин,
    тебе проклинаю!
Аби сам тільки жив,
    а ти —
                        умираї!

Кожен каже
    “А що?
                        Моя хата скраю!”

Тому то
    усім нам
                        приходить край.

Тільки ті,
    що,
        як Павлік Морозов проклятий,
Від рідних не відцуралися,
Приходили,
    щоб пиріжків передати,
І до в'язнів крізь слози всміхалися...

**

Кожного дня — нудьга,
Сіра, холодна,
Як вовчиця голодна...
Серце німіє,
Мозок не діє,
Тіло ние,
І кров не гріє...
Щодень і щоночі Микола на допит ходив,
                        як на прошу.

Першого разу
приймали, як гостя.

— Чаю?
З лімоном?
Закуримо?

Прошу!

Водочки може?
Не п'єте?

Бросьте!

Вихиліть чашу
За зустріч нашу!
Микола пив і п'янів...
За вікном ноктюрн Шопена бринів
(Вірте-не-вірте, —
то грала Наталя!)

А далі пішла
обертом заля,
І закукурікали піvnі...
Якісь були сигарети дивні,
Від чого?
Солодкі,
неначе з чаю...

— Чи знаєте ви
Лугового?!
— Аякже,
знаю...

Микола зрадів:
от і буде підмога,
Луговий порятуює,
то хлопець свій...
— Ви, здається, молились на нього,
неначе на Бога?
Чи так?
— Не цілком.

Мені доручив наш партком
Писати про нього поему,
І я,
щоб заглибитись в тему
І вивчити дію й умови,
Стрівся із ним для розмови.
Думав, що перш ніж поему зів'ю,
З героєм належиться
інтерв'ю.

Слідчий примружився від насолоди:
— Признаєшся?

От і чудово...

Отже,
ви Луговому оди
Писали?

— Неточне слово:
Я поему писав,
не оду,
В неї вкладав своє серце,
ідею

і хист,

Ну, і звичайно,
сталінсько-ленінський зміст.

— А чи знаєте ви,
що божок ваш —
це ворог народу,
Німецький шпигун і фашист?!

— Луговий — ворог!?

Бути не може!

Коли ж бо його викрито?

— Це військовий секрет.

— Лугового?!

О Боже!..

— А це що за “божественні” викрики?!

Комуніст —
— Та ні,
— Та вже признавайтесь,
— Не поможе ні хрест вам,
Хто був з вами в спілці?
— У тій,
— Спілки немає ніякої.
— Так певно ви знаєте звідки?
— Не знаю вже,
— А це вже підтвердили свідки...
— Якщо спілка і справді була,
— Щось ви стали крутити діла —
Та вже на сьогодні досить.
Оцей папір підпишіть,
А завтра
— вас знову попросять
Сюди завітати на мить...

**

Було ще багато зустрічей,
Вже без чарки і стратегем.
Душу Миколи, як устрицю,
Відчиняли гострим ножем.

Світлом сліпили
і спрагою мучили,
Солоним нагодувавши...
Аж поки війна
ланцюгами гадочими
Обхопила і місто наше.

Цілу тюрому,
комісарів і в'язнів,
Евакували
в осінню ніч.
Папери,
не впакувавши дочасно,
Мусіли кинути в піч.
А в місці новім,
аж під Уралом,
Короткий вчинили суд.
Довго не думали,
просто авралом
Розподілили люд:
За "легші" провини —
на десять літ
На близкні Уральські копальні,
А хто за політику —
накрайсвіт

Збираїться
у мандри дальні...
Уркам блатним,
за те, що прокралисъ,
Було б не дісталося стільки,
Але —
на політиці теж попались:
За антисоветські частівки!
Зроду до танців і співів охочі,
Вони і в тюрмі їх співали до ночі.

Тому то і їм прокурор
Відкрив у Сибір семафор...

Позаду —
війни смертоносний розмах,
Дилема:
втекти —
чи сковатись удома...

А попереду —
пустеля морозна,
Жорстока,
чужа,
невідома...

А үрки,
та ѿ не журяться:
крадуть чуже білля,
Співаючи:
“Сібірь ведь тоже русская земля!..”
Миколі дали, за те,
що з освітою,
Двадцять літ на Сибір,
Щоб вернувся з провиною змитою,
Як блудний син,
до партії в двір.

XIV

Поїзд сопе
і стогне щоміті,
Повзе,
наче танк на смертельний бій.
А війна ж так далеко,
немов в іншім світі —
А може —
вже і по ній?!

Немає ж тут ні газет, ні радіо,
Навіть "агенція о-бе-ес"^{*} не порадує
Ані звісткою,
                  ані качкою,
Ані просто собі
                  балачкою...

Мовчать вартові,
Мов неживі,
А може й вони не знають нічого...
Дорога,
                  дорога,
                  дорога...

В вагоні темно.
                  Ні сонця, ні місяця —
Як в домовину зачинено...
Тільки в куточку,
                  з одного місця,
Можна дивитися в щілину.

От і дивляться,
                  не надивляться
По черзі
                  на дорогу в'язні —
Як важкими вітами хиляться
Дерева міцні і красні.

Сосни-вродливиці вийшли з пітьми,
В гості запрошують,
                  чи у прийми,
Розступаються перед гістьми
Й замикають в зелені обійми.

---

* О-бе-ес: "Одна баба сказала".

Ой, біло кругом, біло,
А сосни співають зелено.
Серце б додому летіло,
Так на край світу їхати звелено...
Думка глибоко оре
Мозку борозни...
Тепер будемо горе
Переживати порізну...

*“Тут моя тільки тінь,
А сам я —
щє в Україні.
Там квітнева теплінь
І зорі золото-сині...
Вдома, мабуть, і сливи розквітли,
А для вишень*
щє лишень зарано...

*А тут —
снігу навіяли відьомські мігли
Стільки,
що в липні ще не розтане!*

*Туга така,
що й бадилину просту
З рідних полів цілував би тепер,
А вишню замріяну
в повнім цвіту*
Побачивши,
певно б помер...

*Ой, чи живі-здорові
Рідні мої кияни,
Там, де хвилі Дніпрові
Берег цілють н'яно?*

*Хотілось би хоч травицею,
Хоч гілочкию каштанною*

*В ріднім місті ще раз з'явиться
Побачитися*

із коханою..."

*I пригадуються дрібниці,
Що на них раніш не зверталось уваги:
От хочби на вікні морозні лисиці,
А в каміні вогню зигзаги —*

*I Наталя грає Шопена чи Брамса
Замріяно, наче у трансі,
I звуки зигзагами блискають,
Розсипаються зорепадами,
Сонцемріями заколисують,
Наливаються виноградами...*

*Плеще Дніпро хвилі об Київ,
Плеще хвилі об серце згадка...
Отак Микола про дійсність мріяв!
Мрія, мрія... —*

Над прірвою кладка.

*A проте,
через бурю тrivожно-грізну
Може провести мрія травнево-ясна..
I ніщо не навчить так любити Вітчизну,
Як зла, непривітна, лиха чужина.*

XV

*Їхали, їхали
без үпину.
I ось кінець прийшов для тайги.
Раптом —
ліс, як у казці, згинув,
Навкруги
лиш сніги
та сніги...*

Дерева,
що нас заманили сюди,
Обманили.
Втекли, не знати куди.

Безмежне порожнє поле.
В нім поїзд —
як на долоні.
— Годі вже мріяти,
друже Миколо, —
Знайомся з сусідами в цім вагоні!

При тъмняному світлі
очі блищасть:
В того — небесно-лагідні,
а в іншого —
вовчі.

А більше овечих, що звикли прощать,
Хоч серце конає від жовчі!

Спершу знайомивсь з очима вовчими:
— Ми — урки! —
голос бумкнув з-під бурки.
— Одеса — мамаша,
а Київ — папаша!
Ми — фраєри з курсами підготовчими,
Не якісь там лягаві,
Що в них серце — в халяві.
Якщо маєш що жерти —
давай,
А не згоден —
то добре ховай.
Як бачиш,
тебе попередили чесно,
Бо ми —
не лягаві.

Ну, а ти що за птиця,
нам інтересно.

Писатель?

Ха-ха!

Ну то сядь тут, на лаві.

Склади нам стішки
про одеські кічмани,

А за те ми навчим
потрошити кармани!

З овечок своє ім'я мекнула кожна

Так несміливо,

Що й розібрати неможна.

Та воно й неважливо...

І за що їх, сердешних, схопили,
Цих бідних людей,

безсловесних,

Сірих від смутку й пилу,

І таких до безглузда чесних?!

Це ж вони в тридцять третім році

Умирали з слізою на очі

І не сміли, покірні вівці,

Вчепитися в горло вбивці!

Ці греблю гатили,

виводили брами,

Ховали углиб рідну мову і віру

І міцно тримали язик за зубами,

А все ж

не минули Сибіру!

А осьде і ті,

що з ясними очима —

Серце ясне для того причина.

Щедрі на слово, привітні, веселі...

— Здоров, новачку!

Ми — пшениця озима,

Сходимо, де не посій!

Бачиш,

везуть до нової оселі

Нас на постій.

Везуть нас у вічну темінь,

Та не буде для нас загину:

Ми й на льоду проростемо

І зростимо нову Україну!

— А звідки ж везуть вас, хлопці?

— А ми —

з Соловків ветерани.

Там нас, як жуків у коробці,

Тримали трикляті тирані.

Як курям, давали корму:

Шмат хліба з гнилою рибою...

А праці клали потрійну норму

На людину, що ледве дibaє.

А як бідний знесилиться й ляже,

Обвинувачують в зраді:

— А, ти розводити саботажі

На шкоду радянській владі?!

— Я хворий... —

вистогне неборака.

— На огляд його до лікарні!

А лікар у нас був — собака,

Надії на нього марні...

— Є у вас ноги і руки?

Голови є на плечах?

Значить — здорові. Покиньте всі трюки,

Працюйте на совість і страх.

А то ще садили в “сокирку”,

Де в'язні на жердках сиділи, як кури.

А наглядач зазирає у кватирку,

Щоб часом хто вниз

На хвилинку не зліз,
А злізе — пошлють на тортури...
Вже так не одного забили
Ти,
що в них серце —
із каменю брили...

— Ну, і ніхто не відважувавсь на втечу?
Краще вже смерть,
ніж таке животіння!
— Збоку це правильно,
я не перечу,
Та надія на краще родила терпіння.

Були у нас втікачі — сміливці —
Ночами білими виробляли пляни...
А вслід за ними
чекісти-мисливці
Стріляли з аеропляна...
І потім трупи лежали на кризі
Цілими тижнями — іншим на острах...
Оце записали ми в серці, як в книзі
Про Соловецький заклятий острів.
Один тільки раз,
як туман був такий,
Що злетіти не зважились би літаки,
В'язнів п'ятеро,
як риба із ятера,
Вирвалися на свободу.
У Фінляндію, кажуть, втекли —
А може й пішли під воду...
Ні живих,
ні мертвих їх не знайшли...
А ми раділи,
хоч за цю пригоду

Цілий табір побили ідоли,
Та ще й істи в той день не видали.
Так, ми раділи.

Бо прорвався струмок —
То й річка колись прорветься...
І на кожний залізний замок
Розрив-трава віднайдеться.

І стали ми будувати пляни,
Ледве стоячи на ногах...
А дні миготіли, як сірі плями
На вічності білих снігах...

Бо нашого запалу порох
Не надавався на практику:
Мерзлота в пустельних просторах
Льодом замкнула Арктику;
Острів маленький,
навколо багнети,
Вода льодова,
не прорвешся ніде ти —
Так погасати ми стали поволі,
А дехто втікав —
щоб догнали і вбили...

І раптом циганська доля
Дорогу нам наворожила!

Виявилося, Соловки,
з якоєсь біди,
Потрібні для оборони.
Нам —
речі на плечі,
й не сказавши, куди.
Навантажили в ешельони.

Добре їхати!
Хоч до чорта на роги,

У далечини незбагнені...
Між непролазними багнами
Йдуть життєві дороги,
Стрічаються,
переплітаються...
Скільки нежданіх стріч
В руслах річок-протиріч...

XVI

Поїзд спинився в снігах.
Сказали нам:
це — ВОРКУТА...
Вийшли.
Така пурга,
Що нічого не видно й не чути,
Воркута чи не Воркута...

Ноги, закляклі в дорозі,
Заціпніли, як у каліки,
А мусиш іти,
бо на морозі
Як сядеш спочити,
то вже навіки.

В бараці тріщала “буржуйка”;
Дали нам напитися чаю.
Знайшлася в кітлі якась жуйка,
З дороги смачна до відчаю...
Давно вже щось нам отак смакувало,
От тільки шкода, що мало...

Тоді нас погнали
до лазень,
Або,
як тут кажуть,
у “баню”.

А потім нас вивірив лікар-в'язень,
Сухий, окатий, схожий на тараню...
І ствердив, що, нівроку, всі здорові
(Не бракувало ніг, ні рук, ні голови!)
Щождо сухіт, цинги, чи недостачі крові —
Це вилікують будні тaborові,
Мороз, вітри і темпи наднормові.

XVII

Сибіру кулі й бомби не дістали,
А в Україні аж реве війна!
Скульптури Сталіна летять із п'єдесталів,
В снопах вогню регоче сатана.

Замайорів на Київській Софії
На час короткий синьо-жовтий стяг!
Та варвар обірвав травневі мрії,
І сотні мучеників

згинули в ярах...

За те,
що іншим мужності не стало,
Наш авангард лишився на поталу...

І доки на Дніпрі ще скресла крига,
Пропали, не діждавшися Весни,
Іван Рогач, Ірлявський і Теліга,
А з нею не дописана ще книга,
Її поезій срібнострunnі сни...

У Києві, як символ лихоліття,
Лишивсь юдейський цвинтар — Бабин Яр...
Весь світ заговорив про це страхіття,
Що всіх злякало видивом примар,

Але чи знатиме несправедливий світ
Ще й правди другу половину —

Що в тім яру
барвінку синій цвіт
Росте з сердець
борців за Україну?!

**

В лісах роїлись інсургенти грізні,
Одні — червоні, Сталіна запілля;
А під тризубом йшли ряди залізні
Людей обороняти від насилення —
Німецького й російського —
тотожні

Обидва виявилися займанці...
Шуміли віщо верби придорожні,
І кулеметом обзивались шанці.

А з міста люди, сині, мов утоплі,
Ходили пішки лісом на село
Міняти дрантя за кіло картоплі,
Щоб хоч би дітям їсти що було.. .

Та обминали сторожко заставу,
Бо відійшли джентльмені на фронти;
Натомість завели таку управу,
Що розтягали все, немов хорти:
Чи то яйце, чи шкіри шмат, чи сало —
Поклав у скриньку,

та й послав у Райх,

Щоб у Берліні веселіше стало,
Щоб думали, що Україна — рай,
Де буде німцям добре так, що й ну,
Хай тільки Зігфрід виграє війну:
Раби-слов'яни будуть працювати,
А німець-пан —

з веранди керувати...

Уже й німкень наїхало чимало
Услід своїм коханцям та мужам —
Бо українки гарні,

і бувало,
Що чарувала ця краса чужа...

Он скільки завелось перекладачок,
Ну, а ще більше —

просто підкладачок...

Вже по-німецькому зацвенькав цілий Київ,
На втіху спекулянтів і злодіїв,
Що, тицьнувши хабар перекладачі,
Гешефти обертали, як в гарячці!

XVIII

А Галя жила, як і досі,
Сама у просторій кватирі.
Ба ні,

не сама:

довелося

Співмешканців взяти —
а іх аж чотири.

Два офіцери —
і їх ординарці,
Товсті і веселі солдати.
Галя ховалась,

як мишка у шпарці,

І старалась на очі їм не попадати.

І вперше в житті
була задоволена

Галя тим,
що негарна!

Онде вчора знайшли заколену
Красуню в парку жандарми!

Сіра пташка
кому потрібна?
На війні шукають кращі трофеї,
Таку —
що до райської пташки подібна
Або
до Райнської феї...

А Галині квартиранти були і не злі;
Називали її, як стару,

“Мати”,

Їжу лишали їй на столі,
Часом просили сорочку попрати
І добре платили за працю...
І розказували їй про свої романи.
Може Галя і мала рацію:
Часом бути сірою —

непогано...

От тільки так маркітно
Самою на світі бути...
Нікого нема,

щоб привітне
Слово, хоч зрідка, почути.
От по воду пішла до сусідки
І відчула таку тривогу!
Здалось,

що Іван,
невідомо звідки,
Вийшов їй на підмогу.

*Ой Іване, Іване,
Що ж ізо мною стане?
Ти із далеких сторін
Листа не прислав ні одного,
Не передав поклін,*

Нічого,

нічого...

*А я ж молода-молода,
Як фіялка напровесні...
І гойдає кринична вода
Райдугу на коромислі...*

XIX

Не літак,

і не звук,

і навіть не промінь

Найшвидші на світі...

Думка

вістрям віддаль простромить

В одній миті.

Мрія літає на дужих крилах,
З'єднує морем розлучених миших,
В минуле пірнає,

злітає в незнане,

Не розлучаючись з нами.

Їхали в'язні п'ять діб у Сибір,
А я там тепер мушу бути!

І думку

спрямовує вир

У холодні сніги Воркути.

**

Лежить в снігах відрізана Воркута —
В Воркуті не воркують голуби...

Людьми і Богом споконвік забута —
І от таку попробуй, полюби!

Зірвали в'язнів рано на роботу,
Хоч полягали дуже пізно вчора..
І хмурий день,
    такий, як ніч достоту,
Мигтів крізь кригу вікон півпрозору.

Сніданок —
    юшка й кава,
    тільки й слава,
Що назва різна,
    а однакий смак.
Дали одежі жмут
    — і вся дірява!
Микола вибрав ватний кобеняк,
Що не одним уже пройнявся потом,
Та довгий був —
    і голову покрив.
У плечах вузькуватий —
    ну, та що там,
Аби сховав від снігу та вітрів.
Поглянув —
    всі немов неандерталці!
Незграбні, мов опудала, бредуть...
От показатися б отак Наталці!
На смерть перелякалась би мабуть!

Мороз відразу учепивсь зубами,
У кості запускає пазурі...
— Ну що ж,
    беріться, хлопці, до забави,
Дорогу прочищати до зорі!

Бо як не дійдуть транспорти з харчами,
То без вечері бути вам із нами.
Та не лякайтесь: дні узимку күці,
І прийде край невдовзі вашій муци.

І всі метали сніг, завзято й ошаліло,
І навіть урки віднайшли снагу,
Щоб якось розігріти мерзле тіло
І з холоду не згинути в снігу.

Та й вартовий, поставивши рушницю,
До в'язня на підмогу часто йшов
І, плюнувши на статусу ріжницю,
Роботою будив задублу кров.

— Ви з України? —

запитав Миколу

Його напарник, старший чоловік.

— П'ять місяців тому...

— Отож, почнете школу...

А я в Воркуті вже четвертий рік.

Як бачте —

ветеран.

І знаю звичаї на цім постої
Сибірської натури —

вовчої й людської...

— Чи завжди так багато снігу?

— накидаючи лопатою,

З тривогою спитав Микола.

— Тут наче відьма

жменею лапатою

Лантух із пір'ям сипала навколо...

— У вас поета вдача,

хоч і приморожена! —

Сміявсь напарник.

— Я таки поет,

Чи був поетом, так сказати можна —

Аж поки не попався до тенет...

— Іще один?! Поетів тут немало —

Всі в Арктику попали за слова.

Вони вже тут і спілку заснували
(неофіційну) з назвою "СОВА".

— Чому "Сова"?

— Бо це — розумна птиця,
Що вилітає,

як усі поснуть —

Ну, і тому, що птах цей тундри не боїться,
І навіть любить цю болотну каламуть,
А солов'ї,

шляхетні й голосисті,
Кохаються лише в м'якім шовковім листі...

— То може й ви поет?

— О ні, помилуй Боже!
За фахом я бухгалтер,
а тепер

Будую стіни, мури й огорожі
В арктичнім цім курорті ССР.

— Що ж спільногого,

як можна знати,
ви

З Парнасом маєте,
з діяльністю "Сови"?

— Та щось,

як мотузок до бублика:

Вони —

мої мистці,

а я —

їх публіка.

Я з них один не заздрісний до Музи,
І їхні сварки чесно розсуджу,
І переповнені відкрию шлюзи,
І тісто посаджу назад в діжу,
Щоб підросло, не рвалося до слави
Рідкою зливою

булькатої үяви...

Бухгалтерська натура досить хитра...
Отож, я в них
за критика й арбітра.

**

Ізнов насунув сніг, та ще який!
Як вихор, виривається з-під ніг,
По плечах лупить, як дубовий кий...
Микола вже докраю ізнеміг,
Не може більше піднести лопату
На збурену потвору волохату...

— Перепочиньте, друже, п'ять хвилин...
Вже темно, вартовий і не побачить.
За мене заховайтесь.

Я один

Махатиму за двох,
в два боки, значить.

Колись і я, працюючи уперше,
Отак втомлявся, мало що не вмерши...
Питали ви,
чи часто тут сніги?
Частенько!..

Це ж єдині тут пригоди!
Сніги тут всякі,
ріжної ваги,
І вдачі ріжної,
і ріжної породи...
Щоб не вони, то й чоловік, як звір,
Проспав би цілу зиму у барлозі...
Сліпучий сніг
руйнує зір,
Тут завмирає й думка на морозі...

Тому нас заслано сюди,
щоб розум
Сорокступневим знищити морозом!
Так от — сніги.
    Тут і не кажуть “сніг”,
А називають відповідним сортом:
Якщо він виривається з-під ніг
І накидається на тебе чортом,
Це —
    поносуха, що жахає вуха,
Як голосіння навісного духа.
Як зверху падає,
    то це вже буде *падь*.
Коли недовго йде, то благодать.
Радіти можна, дивлячись в вікно
На лет сніжинок,
    наче на кіно...
Метелицю тут *хівусом* назвали,
А *ряндами* — рясні, важкі навали,
В тепліші дні.
    А є ще тут *чидеги*,
Дрібні дощіці —
    горе для сердеги,
Що, змокнувши, обмерзне на морозі,
Віддавшися в полон туберкульозі...
— А що тепер?
    Напевно, поносуха?
— Здається так. Коли б хоч не пурга,
Бо пропаде робота дорога...
Я думаю, що ви
    вже знаєте пургу —
Бо це ж вона вас вчора
    морозила в снігу...
Якби то скарги наші Бог послухав!..

І Бог поміг:
Втихає вітровій,
Сріблисто сяє сніг,
І до бараку кличе вартовий,
Де юшка кавова і кава з юшки смаком
Їдяться добре, з запалом однаким.

XX

Галя ховалась у шафі,
Тільки хто стукне у двері...
Наче в проклятій Кафі,
Бранців тягли на галери —
В збомблені мури Берліну,
В хащі нової доби,
Щоб воякам на заміну
Стали зі Сходу раби.
Падають бомби на спину, —
А ти лиш роби,
    і роби,
    і роби!

Деякі, молодь зелена,
Рвались побачити світ...
Серце неструмно-шалене,
Лине, як птах у політ...
Та не знають вони,
    що в Німеччині,
Мріям шляхи заперечені...

Галя чомусь відчувала,
Що в німців не знайдеш добра.
Часом в яру ночувала,
Поки облава піде із двора.

А німці нещасні, похудлі
Тікали в білизні нічній...

За ними скавчали пудлі,
Покинуті в заметні.
І плакали секретарки,
Що дочекалися кари:
Їм першим петлі на карки
Закинули комісари.

Сяяли ромби і шпали,
І медалі, що в битвах дістали...
Скликали мітинг негайно
(З'являлись усі, звичайно)
І дехто вже вив-голосив, якомога:
— А ми ж вас чекали,
чекали, як Бога!

Не зрушилась крига облич,
І вдарило слово,
як бич:

— Ви —
німецькі прислужники!

Ви їм чистили нужники,
Тепер

ту саму роботу
Зробите нам достоту.
Поліцію й перекладачів,
Та інших поплентачів
Владі негайно видати!
Сказали —

й пішли обідати.

**

Господарі Галині
повернулись з Уралу,
Галю похвалили,
що нічого не вкрала —

І здавалось,
життя спокійно піде —
Та раптом
викликали в НКВД.

— Що ти при німцях робила?
— Нічого.
— Як то нічого? А з чого жила?
— Прала солдатам,
    і мила підлогу.
— Отже,
    ти ворогам помогла.
— А що ж я іншого мала робити?!
— Мовчи!
    Тебе ми питаемо,
    а не нас — ти.
А що, чи в тебе маленькі діти?!
Треба було
    німця вбити —
    і в партизани йти.
А від кого в тебе ця хустка?
— Від брата.
— А де ж той брат?
— Я не знаю.
І посадили Галю за грати
В самий розквіт дівоцтва-розмаю...
— Де брат??! (Стократ)
— Не знаю...(Стократ).
А потім
    наклали покуту:
Автом на станцію —
    і на Воркуту...

XXI

Багато в житті означає звичка...
Кажуть —
    це друга вдача...
От люблять одні,
    щоб у ванні водичка
Літепла була,
    а інші — щоб дуже гаряча.
А треті взагалі не люблять митися,
Щоб пудру вода не забрала з личка —
Або —
    щоб не застудитися...
Важлива штуkenція —
    звичка!
Часом звичка згодиться,
А потім, як буде потрібно,
    звичку
Скинути можна,
    як рукавичку.
В цілім таборі звичка,
Щоб дуже гаряча водичка,
Щоб кості розмерзли,
    щоб вічна мерзлота
З людини не витворила
    ідіота.

По-королівському
    в'язні
        милисъ у лазні
Раз на два тижні —
    надиво!
Блатні,
    замість митись,
        дуріли, як блазні,

А мило крали
    й міняли на пиво.

Така вже у них була звичка,
Що вода не торкалась до личка.

А тоді,
    напившись,
        ревли в коридорах.

Садили їх за дебош в буцигарню;
А там вони

    удавали хворих
I потрапляли

    в лікарню,

Де всіх лікували
    одними ліками:

Аспіриною
    (з букви великої!)

Зате вже ніде,
    як у лазні,

Не могли так розкішно, з комфортом
Наполітикуватися в'язні,

Розпочавши з піяно,
    а кінчаючи форте...

I, як слова тверезі
    не вирішували аргументу,

Ставав у пригоді
    віник з берези,

В полеміці стертий дощенту.

А вартові,
Теж люди живі,

У передлазнику посідали —

І чи було їм у голові,
Про що там у лазні

політикували?!

Вони мали свої балачки
Про баб на кухні,
іх розміри й стилі —
Що за них вони не раз навкулачки
Воювали усмак на дозвіллі.

І тільки тоді були насторожі,
Як,
позичивши в ненців натуру,
В'язні,
на раків ошпарених схожі,
Скакали голими
у кучугуру,
І, розладувавши крихти енергії,
Загартувавши тіло,
В сніг свої біди вергали...
А вранці бралися за діло.

Тут же не спочивати!
Хоч під нагаем,
А помагаем
Соціалізм будувати!
Хто на цегельні,
де глина не липне,
Розсипається на морозі,
Хто у копальні,
де вугіль і в липні
Кригою тисне в облоzi.

А дехто з надійніших ветеранів
Навіть з поморами їздить на лови
Аж до Карського моря,
де, мов корови,
Моржі ревуть
у змаганні з вітрами.

Попав і Гнат Степанович в експедицію.
Новознайдений Миколин приятель.

— Повернусь,
    аж як сніг цей стане водицею,
Як земля заговорить травицею,
Як птахи заспівають пісні —
Навесні.
— Весна?
Про весну тут можна хіба тільки мріяти, —
Усміхнувся Микола
    і глянув навколо
Безнадійно-приреченим зором.
— Почекайте,
    побачите ви чудеса,
Бо тундра весною —
    це казкова краса,
Килим із райдужним взором...
Мрійте,
    чекайте —
    і прийде весна,
Буйна, голосна і рясна.
Прощайте, друже-поете,
Носа не вішайте ви —
Й не забудьте,
    що нині увечері йдетe
На збори “Сови”.

XXII

Закінчилась війна,
    (спасибі альянтам)
І бомбі —
    дали вже японцям спокуту!
Транспорти з колаборантами

Один за одним
прибували в Воркуту.

Повно в бараках.
Сплять на столі й на полиці,
Тісно,
як звірям
у загубленій рукавиці...

Різні народи,
різні натури і типи.
Тут українці,
євреї,
балтійці,
Тут і перекупок рій —
вінницькі наші Ксантіппи;
Тут і повстанці,
поранені в лісі на стійці,
Тут і фольксдойчі,
й агенти,
і горді арійці,
Тут комерсанти і спекулянти,
Тут і алхеміки-фабриканти
Такої конячої ковбаси,
Що станеш конем, як з'їси...

І кримінальні,
і політичні,
І ті,
що до жодного не дотичні...
— Коли б я знала, за що попала?!

Жалілася Галя Оксані...
— Коли б я знала,
тобі б розказала...
Та й плачуть удвох,
безталанні...

— Навезли нових арештантів до лиха.
А вартових

не прислали нових!

Як же ватагу таку встережеш?!
Чергуємо по дві зміни! —
Бурчали під ніс охоронці.

Авжеж,

Хоч обводь круг табору міни!

— Та хто з них тікатиме

в тундру, в болото,

Хто ж їм покаже шлях?

З голоду вмерти кому охота

В тих крижаних полях?

Що не кажи,

хоч зламано спину,

А за життя крихку шкарапалупку,

За останню тонку соломину

Людина тримається цупко.

Тож дарма,

ніхто не втече нікуди,

Вартовим же біди не буде.

Отак у Воркуті

каменем сиділи ми

В тюрмі без стін

за гратами білимі.

**
*

З часом

розбагатів Микола

Мудрістю старожила:

Кількарічна сибірська школа

Багато чого навчила:

Навчився не мерзнути на морозі
(Рецепт:

весняні думки

і тепла одежда)

Він навіть у миршавому верболозі
Бачив верб Дніпрових
буйне безмежжя!

Тут, у Воркуті,
Микола пізнав
У прислів'ях
нові ознаки:
Це ж Макар
осюди телят ганяв,
В той край,
де зимують раки...

А щоб на всіх тих раків
настачити нори,
Нові бараки
будувались старанно:
Сокири цюкали,
грали мотори,
Пилка співала
високим сопраном...

Вже квітень кінчається —
що за іронія!
Тут місяці
слід переназвати:
Вдома
в квітні цвіте півонія,
А тут —
клапті білої вати...

Вчора упала чимала падь.
Тільки прокидали автам дороги,

Як знов завіяло — просто хоч сядь
Та й плач якомога...

От і гарують,
тихо й покірно,
І хижі вовки,
і сумирні овечки —
В білі уживаються,
неймовірно,
Протилежності
без суперечки!

*За огорожею
Пустка сама.
Білою рожею
Квітне зима...
Білих простидал простість —
Як полотно для малюнка —
Скрізь необмежений простір,
Кордонів нема для думки.*

*Чи справедливі закиди
На цей загадковий міт?!
Далі заслати нема куди,
Хібащо
аж на той світ...*

*Батьківщина пишина й чудова,
Тільки воля й краса —
не те саме.
Там ховається бідне, зацьковане слово
Як звірятко,
загнане псами.*

*Пишина краса
без волі —
Це лиши для серця болі.
Там на здобич чатують сексоти,*

*To в сліпця обернувшись,
то в жінку,
I сліди винюхують доти,
Доки жертву поставлять під стінку.
I діти,
зведені з розуму,
Агітками навчені,
там
За Павлікомплачуть Морозовим,
Що рідного батька
видав катам.

Країна страху і плачу,
Країна без щастя,
без долі...
Тому то
дехто відчув
Себе по арешті
На волі —
Нарешті.*

XXIII

Копають опліч
грунту мерзлі сажені
Священики-католики
і оборонці схизм,
Артисти
(за співпрацю з німцями посаджені)
І навіть жид,
засуджений... за антисемітизм!

Працюють дружньо,
ще й полемізують
(Моторів гул
приховує слова).

Ото вже наговоряться!
Й не чують,
Що руки втомлені —
аби не голова!
Розмови їм дозволені без візи,
Бо самокритика приймається ускрізь,
Отож,
“тріпай”, небоже,
скільки влізе,
Лиш уважай,
в політику не лізь!

Отак про брак харчів
і про високі ціни
Балакайте,
бо це ще — самокритика.
А про національне право України
Ніззя —
бо це уже —
політика.

— Що ж, обминати будемо політику...
За що тебе?
— За братові листи,
Бо в них цензура винюхала критику
Злочинних акцій нашої еліти.
— А ти при чім? То ж брат писав,
не ти!
— Не я писав,
то я читав,
На серці ті листи ховав,
А я ж на брата мав би донести —
Або хоч листування припинити...

— А ти на чім піймався?
— На співпраці

Із німцями:

співав для них на сцені.

Хто ж знат,

що швидко так згадуться наці?

Я міркував:

хоч горобець у жмені,

Хоч хліба шмат

і практика вокальна...

Тепер мій поїзд

міцно став на гальма...

— Та не журись

і не кричи “Полундра!”

Тут є чимало співаків, акторів, —

Ти будеш соловейком в нас у тундрі,

Якщо не в опері,

то хоч солістом в хорі!

Чутки вже ходять,

правда, невиразні,

Що тут

ТЕАТР відкриється для в'язнів!

— Театр для в'язнів?

Може, для ведмедів?

Такого дива ще ніхто не вгледів!

— А що ж,

ведмеді теж

великі театралі:

Ти ж бачив,

як вони

у цирку танцювали?

Подумай:

ти в краю Онеги,

Лени і Печори,

Що по Сибіру розвели свої узори,

Тож пригодиться безнадія чорна

Для ролей

Ленського,

Онегіна,

Печоріна...

Один,

обіданий, та в європейськім капелюсі,
Запитань не чекав,

а сам сказав:

— Мене за те,

що здуру забажав

З Німеччини вернутись в Батьківщину.

Нас кликали ласково і примильно,

Для ОСТівців ушкварили гостину,

І ми погодились вернутись —

добровільно, --

Під нагаї так підставляють спину...

Читали вірші нам —

і про Дніпро і кручі,

Заводили піснями патефон,

Торкали в серці спогади болючі

Й бажання, що не знає перепон...

А потім, як залигну скотину,

Нас посадили під замок в машину —

Та й у дорогу,

в напрямку Сибіру...

Отак до вовка можна мати віру...

— А ти, земляче,

за яку провину

Зміняв на край північний —

Україну?

— Я попав за співи

Та за пальців хист.

*Що ж,
я — бандурист.*

*Грав на струнах ниви
Сонця переливи,
Вітру пересвист...*

*В році сорок першім
Серце, повне болю,
Наче риба з верші,
Вирвалось на волю.*

*Із веселим дзвоном
Вийшли бандуристи,
Заспівали ніжнотоном,
Чисто та іскристо,*

*Щоб збудило знову
І міста, і села,
Українське слово,
Як дзвінкі джерела.*

*Стрів я дівчину раз на виставі —
Що за дівчина — перепілочка!..
Та вже в похід козаченъки засвіт встали
У далеку-далеку мандрівочку...*

*В манドри все готове —
В похід, побратими!
Наше рідне слово
З нами в світ ітиме,*

*Щоб по цілім світі
Задзвеніли струми,
Мужністю налиті
Українські струни.*

*Тулиться дівча
До моого плеча...*

*Я вернусь до тебе, мила,
Пташко вітрокрила!*

**

*Звечора я дуже
Почував слабим,
Вранці не одужав:
Встав —*

i спав на діл.

*Довго, день за днем
Я палав вогнем,
У тристоронніх снах
Танув, як свіча.
Так відбився птах
Від свого ключа...*

*Під вогнем і бурею,
Через ночі сині,
Я бродив з бандурую
По всій Україні...*

*Через ту бандуру
Я блукав, як звір.
Через ту бандуру
Трапив на Сибір.*

**

Тут обізвалися “блатні”:
— Що це ви розпускаєте нюоні?
Біографії ваші смутні,
Як скарги старої бабуні.
Невже вам немає охоти
На жарти,
на анекdoti?

От угадайте:

Що таке —

пух,

А під тим пухом —

страх.

— Це легко:

це — горобець-посмітюх

В НКВД сів на дах.

— Ну, а який у такому зміст:

Страх —

а під страхом пух.

Не догадався?

Ех ти!

Це ж бо енкаведист,

Зверху страшений — що ух!!!

А серце у нього — пух,

Злякане, як горобець:

Цвіріньки не так —

і кінець!

Так жиравали одчайдухи-урки,
Порожню підіймаючи лопату.

Вони й не мерзли,

бо теплющи бурки

I валянці роздобули "по блату".

Але й учитель,

що довбав ретельно

Твердий,

як серце слідчого,

мерзляк,

Нараз моргне —

і гострим словом стрельне,

Щоб на морозі розум не закляк:

— Ні день, ні ніч —

ну, що за річ?

Мороз пече,
хоч і не піч.
І що ж тепер ми, Карпе, вдієм?
— А що ж? Нічого! Carpe diem!
— Хто тут говорить по-китайськи? —
Почувся голос вартового. —
Візьми ось тачку, прокатайся,
Щоб не тріпав язик дурного.
Пішов учитель навкарачки
Возити до цегельні тачки...
На мить замовкли всі таки...
Задиркав трактор на підмогу —
Й запрацювали язики,
Як би й не сталося нічого.
Як трактор дирчить, аж гуде в голові,
Не чують розмов вартові.

XXIV

— От і закінчилась війна...
П'ять літ!
Аж сторч стає волосся!
Ущерть кривавого вина
На страдну землю пролилося...
І вродить нам саму полову,
І голод лютий буде знову...
— От і закінчилась війна...
— Якраз розчислили недобре ви:
Таж буде урожай на добриї;
— Подумати:
двацять літ жили ми без боїв,
І раптом —
наче сніг на голову...

— А як із хати виганяли куркулів
І викидали на мороз їх голими?!
Хіба це —

не війна?

А скільки їх
Тоді було постріляно з обріза?
А скільки вмерло в застінках сиріх
У ланцюгах іржавого заліза?!

А сім мільйонів,
що, мором потяті,
Безславно сконали в сухім бадиллі?!
А мати,
що кров свою дитинчаті
Пити давала
у божевіллі!..
А підозріння
чорні примари,
Що нас чатували,
як хижий звір?

А в'язнів півмертвих цілі отари
Вигнані на Сибір?
Чи це ж не війна?

Повір,
Краще війна,
якщо це — мир,
Краща війна
від такої карі.
— Не заперечиш:

на світі є зло.
Я згоден:
було нам не жирно...
А все ж таки,
хоч настанок було
Добре пожити тихенько і мирно...

— То даремно ж тебе
заслали сюди!

Ти пригодився б і вдома.

Вдача твоя —
тихша води,

Ти покірний,
як під ногами солома!

Оті мільйони,
стражені з голоду,

Що життя віддали так недорого —
Якби вони

гартувались змолоду

I першими вдарили ворога!!!

Hi!

Вони чекали, як вівці,

Поки вовк їх не з'їв —

Аби стояти на власній нивці,

Хочби й на одній нозі...

— Не кричи на нього, Степане —

Заступився збоку Микола. —

Він зміниться,

іншим стане,

Як скінчить Сибірську школу.

Я вдома теж мріяв про мир і квіти

I боявся війни —

нехай їй грець —

А тепер знаю:

ворога треба БИТИ,

Бо інакше —

ТОБІ КІНЕЦЬ.

I не лай тих,

що не мали сили —

*Не чортові душу вони віддали,
а Богу...
Прийде час —
і встануть з могили
Вони
до нас на підмогу...*

XXV

Одної ночі
(це було вже в травні)
Шляхи присипав неглибокий сніг.
П'ятьох послали,
тих,
що досить справні,
На розчищання головних доріг.

Пригріло сонце —
серце розмерзає,
Бруньками давні мрії ожили...
Навколо поле —
тихе та безкрає...
Але чи сніг
розвтане цей коли!..

— Дивись!
Вода тече, як заступ сніг причавить!
Із радощів хтось пісню заспівав,
І вартові не гнали в шию навіть,
А підтягали
“Ой, гиля на став...”

Пішов Микола по свою козубку,
Бо зголоднів від праці і від співу, —

І враз побачив на кущі — голубку:
Сидить, голівку похиливши сиву,
Пухка, повненька чепурушка...
Під бистрим оком — чорна смужка,
А пальці на її маленьких ніжках
У теплих пір'яних панчішках.

Здавалось би — впіймає він пташину
І на вечерю з appetитом з'єсть —
А він вітав її, як гостю з України,
Що принесла йому іздому вість...

От добре, що лишилось у козубці
З обіду трохи житніх сухарів!
Він без вагань їх висипав голубці
І радий був, що птах үсе поїв...

І почуття раптове, дивовижне
Миколу охопило, як порив.
Він вимовляв слова ласкаві, ніжні,
Що іх колись Наталці говорив:
— Голубонько, пташиночко маленька,
Як ти сюди потрапила така?!

Таж ти тут можеш змерзнути, дурненька,
Або загинути від хижака...

Лети собі додому,

в Україну,
В крайну солов'йно-голубину...

А за плечима —

регіт:

— Ну ѿ прилипка!

Знайшов собі подобу голубину!

Та це ж тундрянка, дурню,

це — куріпка!

Якби тобі таку, як в неї, кожушину,

Та ще до того

з пір'я рукавиці,

То ѿ ти б не мерз

і не молов дурниці.

Сміявсь ѿже ѿ Микола —

і без злости...

А все ж,

він радий був

і вдячний гості,

Що в серці ніжні мрії розбудила —

Бо ніжність —

то також могутня сила.

XXVI

Сумували люди в Воркуті:

Той за милою,

той за родиною,

Спогадом у минуле прикуті...

Галя тужила

лиш за Україною.

(Плакати менше призначено,

Як в розлуці нікого не втрачено).

Батька вбили при колективізації
Комсомольці в екстазі руйнації.
Мати вмерла у тридцять третім —
З голоду —
    знали всі,
    та мовчали,
Бо голод став державним секретом.

Росло дитя,
    батогами бите;
Била Галю дошкульна зима,
Било дощами буряне літо,
А пожаліти кому —
    нема.

В дівчини слів у серці
Більше, як у словнику.
Йшла крізь життя
    по розхитаній берці
І ніжність несла
    у дірявім мішку.
Нешедра така на слова,
Як на соки суха трава...

Лиш тоді,
    як, весняною повінню п'яна,
В напіврозквітлім бузку
На кладці непевній зустріла Івана, —
Першу любов боязку,

Стали слова прадавньої пісні
Для неї самої дійсні:
    “Вечір надворі, ніч настуває,
    Вийди, коханий, — серце бажає...”

І виходили,
    поки війна

Налетіла,
як ніч чорнокрила.
Випала Галі чужа сторона,
А Іванові мабуть —
могила...

Ну що ж,
і на півночі можна жити,
Не так вже і страшно в Воркуті.
Он, кажуть,
гуси й качки
на літо
Літають сюди
по незміннім маршруті.

Оксана в майстерні латає лахи,
А Галю послали на кухню.
— От і добре, —
утішилась бідолаха, —
Хоч із голоду не опухну.

Повна кухня блатних!
Вони монополію
Дістануть завжди на харчі...
До кожних замків підберуть ключі
І вибрешуться
перед контролею.

— А це що за такая птиця? —
Спитали,
побачивши Галю —
Ні рожі, ні кожі, как говориться...
Ну, та нічого,
гірших відалі.
Картошку чістіть умейш?
— Так.

— Ну,
то начисть повний баняк.

В куточку,
щоб не попадатись на очі,
Галя,
присівши,
працює й муркоче.

— Братва!
Та до нас залетів соловей!
Недарма ж я казав,
що це —
птиця!

Голосніше співай,
не робей,
Ось на, пойж,
це для голоса пригодиться!

Ану,
ушквар нам
“Шлі два вуркагана”,
Або про Соньку — кралю блатняків!
Таких не вміш?

— Вмію про Богдана,
Про Сагайдачного, про козаків,
Та про вербу,
про чайку,
про тополю...

— Ну, хрін із ним,
давай і про вербу!

І голос,
повний ніжності і болю,
Вербовим листям
колисав журбу.

— А знаєш

“Как умру я”?

— Ні, не чула...

От

“Як умру, то поховайте” —

знаю!

— Співай!

І гордих слів снага безкрайя
На темні душі хвилею пlesнула...
Замовкли всі.

Один аж сльози витер...

— Оце так здорово сказав Тарас:

“Порвіте кайдани”

і “кров’ю окропіте”...

Це може стосуватись і до нас...

Ні матері, ні батька ми не знали,
Зросли в трущобах,

в голоді й хворобах,

У поїздах вантажних почували,
Тікали від мільтонів туполобих,
Хovalися під лави на зупинці,
А ввечері

до міста бігли красти...

А ми також, напевно, українці,

Як не цілком,

то може хоч почасти...

Ех, розтоска!..

Танцюймо “гоп со смиком”,

Щоб сльози в горлі

зупинити криком!

І вдарили блатні такі чечітки,

Що аж долівка тріснула на збитки!

Кумпанія на Галю не вважала.
Вона свою вже ролю відіграла...
Немов її забули.

Тільки вранці
Приніс їй хліба і шматочок сала
Той, що почав ті одчайдушні танці,
Отой,

що називався “Гоп-со-смиком”.

За ним услід
Митько її покликав
І, тицьнувши їй в руку медівник,
Страшенно засоромився

і втік.

А ввечорі їй притягнув Корнюха
З оленячого хутра капелюха
(Його він десь,

як кажуть —
“відірвав”).

Соромилася Галя,
відмовлялась,
Ті подарунки брати аж боялась,
Та вже й відвікла від солодких страв...

— А ти бери,
дурненька,
не ламайся,

Побільше їж,
то будеш голосиста!

Ось гуси прилетять —
то роздобудем яйця —
Їх, кажуть, в опері
сирими п'ють артисти!

Отак вони,
неначе хвору качку,
Чи голуба з поламаним крилом,

Її підгодували.

    Не подачку,
А серце їй приносили,
                з теплом...
Чи що знайшов,
                чи вкрав,
                чи виграв в карти —
Для Галі має кожний щось в кишені.
— А ти співай.

    Твій голос злota вартий,
І ти ще будеш в опері на сцені!
— На сцені... — Засміялась гірко Галя. —
Краси для того треба,

    ну а я...

— Тож ти у нас —
                найкраща в світі краля,
А в тебе голос —
                як у солов'я.

Якби тобі ще плаття з “кремдешину”,
Та зачіску зробити під барбоса,
Та посадити в нову автомашину,
Ти Барsovій могла б утерти носа.
Не віриш?

    Заспівай нам “Ой за гаем”!
Послухалася Галя,
                та й співає...
А “Гоп-со-Смиком” люстро підставляє:
— Дивись:
    тож ти —
                дівчинка міровая!

В пісні верби шуміли
                пружними вітами...
Галя глянула в люстро —
                і заніміла:

Сірі очі розквітли незнаними квітами,
В них світилась краса —
    й небезпечна, таємна сила...

Серце стріпнулось,
    як риба у ятері...

Та Галя всміхнулась:
    — Нікому я носа не втрү!
Ці хлопчаки,
    що не знали ні батька, ні матері,
Щиро її полюбили,
    як рідну сестру.

Вона
    їх душі зігріла үбогі,
Як соняшний промінь з Сибірської мли.
В неї вони
    вірили,
    як у Бога,
І один від одного
    її берегли.

Один лиш раз,
    як Митька-лопух
Присів заблиэько до Галі,
Йому так дали,
    що үвесь опух —
І чемно поводивсь надалі.

— Ти що ж,
    подлец собачої кости,
Захотілось калинки-малинки?
Як хочеш бабу,
    то йди у гості
Знаєш куди?
    До начальника жінки!
А до Галі —
    нікому дороги нема,

Крім того,
що вибере
Галя сама.

XXVII

*Слова,
слова,
слова...*

*Сиплються, як з рукава...
Фокуси, фуксії, фікуси —
Формою змісту не викуси!
Як будувати словами
Нерукотворні храми?*

*Мріяти,
міряти,
важити
Серце і думку на грами...
Рима —
пташка.*

*Нема їй закону, —
Впіймати важко
(Хібащо ворону!)*

*Місяць прядиво срібне,
Як струни нап'яв на ліру —
А чи знайдеться
чуття несхібне,
Розмаху творчого міра,
Щоб викресати блискавицю
З серця,
де скніє страх,
Щоб запалить вогневицю
В темних,
погаслих очах?!*

*Стопи рахуйте,
римуйте числа,
А думку приспіть —
бо в біду заведе...

Над краєм пшеничним,
як хмара,
нависла*

*Стоока сторожа
НКВД.*

*По голій стерні
Блукають словечка,
Покірні, сумні
Словечка-овечки.
Їх стережуть
словища вовчи —
Злі,
ненаситні,
отруйні від жовчі.*

*Слова-міши,
Звіклі до тиші,
Слова-сови
(Нічні розмови)
Слова-зайці
(Карали ї за ці).*

*А майстрів рядків розтривожених,
Тих,
що кують блискавиці,
Заарканених і стриножених
Морять в глухій темниці.*

*Та навіть в лабетах темниць
Слово сміливе не падає ниць!
В темних криницях зіниць
Віри незламної міць.*

*Слова,
слова,
слова —
Сила їх
вічно жива!*

Слово заслали аж на Сибір —
А воно і тут не пропало!
Воно на морозі,
вір чи не вір,
Сяйром північним заграло!

Навколо смеркло —
та це — не пекло.
Справді,
в Арктиці теж можна жити.
Гуде завірюха,
так ніхто не підслуха —
Тож можна
поговорити.
І спілка “Північна Сова”
Вогнем і морозом
вночі гартувала слова.

Музу просили до хати
І, звичаєм нашим старим,
Спішили її частувати:
Свіжим напоєм рим,
Дивних метафор медом,
Правди віднайденим кредом,
Епітетів щедрим нектаром
З квітів,
що плідно цвітуть,
не задаром.

Сповідалися “Сови”
в гріхах і провинах...

Провини були типічні:
Підскакували,
як на пружинах,
Так само у травні,
як в січні.

Вірша зліпити
кожен умів:
Мали запас мундированих слів,
Може, п'ятсот,
готових до послуг.

Слова
на команду,
як пан задзвонив,
Зголосувались на послух.

Армія слів
шикувалась в ряди,
Строфи строчила,
кричала “Ура!”,
Іскри кресала,
фашистів стріляла...
Лишалося трохи підлити води —
І вірш
готовий скакав з-під пера,
Вірш — хоч куди!

Слово —
полова,
Думка —
як гумка.
Гудзик натиснеш —
поет із наказу,
Як жабка, закумка
Експромтом, одразу!

XXVIII

ПОВІСТЬ ПРО СОВІСТЬ

*Всі знали,
поети і непоети,
Що з голоду
гинуть села.*

*А жабка
кумкала
браві куплети —
Що праця в колгоспі весела,
Що там навіть в будень
ідять коровай,
Що там
— не життя, а рай.*

*Розтративши слів злідений запас,
Придворний поет не промовить “нас”.
Ні,
він не псуватиме нерви:
Він
з літературного льоху
Чуже
підкрадає потроху,
З творів чужих
вибирає консерви.
Підмодернізує чуже,
Слова переставить
— і вже
Нова поема готова...
А критик кричить:
— Чудова!..*

*Та навіть вже краї від злодіїв
Мученики-графомани,*

Що в Бога
ритму й мельодії
Благають, як з неба манни —
Хоч голос суворий із неба
Ім каже:
“Писати не треба!”
Та де ж та на світі сила,
Щоб графомана спинила?!
Горяť імпотентів очі,
Повні бажань і запалу.
Паперу білу дівочість
Мажуть липкими лапами
І ремигають торішню траву —
Непережовану тему —
Щоб з неї створити
всесвітньо-нову
Лірично-єпічну поему.
Оскільки їх не приймають до друку,
Ім можна писати про що завгодно.
А професійним
дають науку:
Що, так би мовити, модно,
а що —
не модно...
Модно
(це значить, потрібно)
писати про соцзмагання,
Про колгоспи, корови і свині.
А не модно
(щебто, не можна) —
про перше кохання,

Про очі небесно-сині...

*От і писали поети-роботи
Навіть про Сталіна чоботи!*

*Аж раптом —
о, радість!*

Прийшов указ:

*“Оцим дозволяється в віршах слова:
Місяць, верба, соловей, перелаз,
Вишні, любисток, ставок, крапива,
Човен, троянди,*

*та інша ботаніка
З творів Левицького і Основ'яненка.*

*Очі блакитні,
і кари,
і сині,*

*Навіть любов
(у належній мірі),
Щоб меж реалізму
не переходило
І соціалізмові
не пошкодило”.*

*Після команди,
Вірші зросли
Про білі троянди,
Перли роси...*

*От і накумкали
Кум до куми
Лірики ніжної
Грубі томи.*

*Аж кличуть в партком
одного ранку
Поета ніжно-ліричного...*

— Слухай,

ти пишеш

про любку-коханку?..

— А що ж тут такого незвичного?!

— А от які ти вживаєш слова?

— Такі,

як нам дозволяють статути:

Червону калину...

— А щодо барвінку і рути?

Це комбінація досить нова,

Жовто-блакитна,

хоч не зразу помітна...

І соняшник в тебе

на СИНЬОМУ небі

(Прапоромстати може в потребі).

До того,

ще й вишигі рушники,

Символ націоналізму —

Все це

у віршах твоїх

дається взнаки,

Як придивитись крізь сталінську призму.

— Та ці рушники

вишивала мати...

— А чим вишивала?

— Хрестом і гладдю.

— От і признався,

порадував дядю!

Отже,

у віршах твоїх і хрести...

Може

і церкву відвідуеш ти?

За те,

що відбіг

від приписаних мір,
В дорогу збирайсь —
на Сибір!

**

Слова,
слова,
слова...
Бідна ж моя голова!

Поетів
рясно було у Сибіру,
Як влітку
у тундрі
морошки...
Склейвши серця розбиту ліру,
Вони оживали потрошки.

Ti — реалісти,
а ті — символісти,
А той — дивись —
модерніст!
Хоч не було де з бльок-нотом присісти —
На нарах мережили лист.

Блатні також
свого поета мали,
Що їм складав
на кожен день пісні.
Талантом він пишався небувалим,
Деклямував наголос і вві сні!

Він,
хронологію відкинувши набік,
Самого Пушкіна називався братом,

Бундючився,
як андалузький бик,
І віршував
чотиристопним матом.

Заварював поеми він, як кухар,
Про комендантової жіночки діла —
І як співав,
то ставили “на шухер”
Когось,
щоб Галя часом не ввійшла.
На смак любителів солоного сальця,
Його байки,
хоч не оригінальні,
Були приперчені —
і дуже,
дуже “сальні”...

Але повторення,
те саме без кінця,
Ця Кама-Сутра
в стилі балаганнім
Надокучала навіть вуркаганам.
Тоді його хтось смикав за рукав:
— Закрой чернільницу!
І “Пушкін” замовкав.

XXIX

Серед членів “Сови”
Двоє були особливі.
Один —
нижчий трави,
Хитка бур'янинка на ниві —
Це той,
що тримався “ліній”,

Старався не схібити й міліметра,
І попався

за квіти сині
У соняшно-жовтім спектрі.
Він писав і тепер улесливі
Вірші про партію із вождями,
Надіючись на амнестію,
Що з неба впаде неждано...

А другий був —
Федір Петрович,
Котрого аж з Колими,
Начебто в ліпші умови,
Привезли цієї зими...

Ото Микола зрадів:
З рідного міста земляк!
Не знаходив інакших слів,
Крім

“Невже?
Справді ви?
Звідки, як?!”

Федір Петрович,
колишній підпільник,
Випростав спину в Сибірі
й скинув нарешті маску:
— Хоч у Сибірі я не невільник —
Тут я не дбаю про панську ласку!

Я не скривдив нікого,
нікого не вбив,
Я тільки любив Україну:
Любив солов'їв,
любив голубів,
І любить їх повік не покину.

Я вже пройшов всі тортури,
Не заломився,
нікого не видав, —
Поборовши тюремні мури

Поборовши тюремні мури
Променем сонячних видив.
Бережуть божище у ніші
Важкі ланцюги закону,
Та вільне слово — міцніше
Від криці, граніту й бетону.

Не пропаду вже ніде я,
Битий поміж небитими.
Поки не вмре ідея,
Наша наша хутім!

Почувся між "совами" свист:
— Шо ви сказали?

НАЦІЯ?!

А ви, часом, того,
не фашист,
Зв'язаний з німцем співпрацею?

— От же мозки прополоскані!
Нація й наці —
зовсім не тотожні.

Смикали нас безборонною плоскінню,
М'яли й мочили, щоб тіпати можна...

Ми, українці,
є нація!
Нація!

Тільки над нами
нависла руйнація
За те, що не знаємо, хто ми і що ми,
За те, що нас стелять, замість соломи!..

**

Увечорі,
    в напівтемнім бараці,
Стомлений після сутужної праці,
Або й на морозі, надворі,
Читав свої вірші
    про кров і сіль нації,
Про чисті полтавські та київські зорі.
Читав —

    не боявся жодної карі,
Бо він у неволі знайшов свободу.

— Ну,
    що мені зроблять тепер комісари?
Хібащо кинуть із скелі у воду!

Слова,
    слова,

    слови...

Аж обертом йде голова!..
Від слів таких видужують хворі,
Військо співає їх в час перемог.
І слухали люди,

    і слухали зорі,
І слухав
    Предвічний Бог.

**

Читачу!
Я бачу
    твої
    недовір'ям зведені брови:
То виходить,
    ніби в суворій Воркуті
Тільки і роблять,
    що точать розмови

Люди,
до ярм прикуті?!

Праця була
щоденна, і довга,
і непосильно тяжка...

Та слово —
сильніше, ніж гніт.

Мерзлий ґрунт бурувала
задубіла від втоми рука,

А думка
довбала сваволі столітній лід.

Зрозумійте:
слова не одразу ставали до бою,

Не летіли,
як армія танків на тракт...

Це —
сума зусиль,
що являє собою
Багатьох відгорьованих літ екстракт.

**

— Тихше, друже,
ще хтось донесе...

— Хай видає!
Заслужить медалю.

А я вже належне отримав усе,
І мене вже нема куди вислати далі,
Хіба на той світ...

Щоб понести туди
Серце,
закрите в конверті?!

Hi!
Хочеш битись за щастя —
не бійся біди!

Щоб стати безсмертним —
не бійся умерти!

**

Отак то жили в снігах таборяни,
За дротом колючим,
Порожньо в шлунку,
А це уже —
“Наш Поет” —
А другого — із презирством —
І всіуважали на свого поета.
Ходили слова його,
Від серця до серця —
І дехто казав юому:
Для Батьківщини себе збережи!
— Жити й дрижати?
Hi!
Для рідних —
Хоч далеко від них,
Тож дехто казав —
“Будь обережним!”

як хуторяни:
так в голові повно —
називали одного любовно,
“писака”.
як естафета,
В безсмертя.
— Будь обережним!
— Зогнити лежнем?
Хочу гострити слова-ножі!
горітиму словом бентежним,
серед білих безлюдь...

А дехто казав —
“Обережним не будь!”

XXX

От тепер і Микола
в своїм сумлінні
Грунтовну зробив ревізію...
Минулого хмурі тіні
Задрижали,
як перед кризою.

Чи мав він талант,
чи лиш брязкав,
Наче цяцьками дитина?

Любови райдужна казка
Життя йому освітила,
Затуливши виразки фальшу
І кривду відсунувши дальше.
О, як він жадібно пив
Фальшивої слави цикуту!
За неї зрадив свободу степів,
В іржаві кайдани закуту.

О, ті брехливі тъожкання солов'я,
Що захлинається
співом про Сталіна!
Так товмачить критик — змія —
І так сприймає читач,
жертва, змією ужалена.
Неправда!
Насправді ж той соловей
Плаче за кривди бідних людей...

Люди слухали і пlesкали,
Бо так їх навчили учителі.
А може, бідні,
    й не знали,
Що є правдиві слова на землі?!

А та поема про Лозового,
Що її він справді писав з поривом...
А в серці була грозяна тривога:
“Чи добре чиню?
    Просто —
        чи криво?”

Звичайно —
    мистеці Бог слова
Кладе на язик.
А тут —
    плянувала чужа голова,
І надхнення давав
    комісар-керівник...
В ролі Бога
    поставили комісара,
Щоб поетові клав слова в уста —
І за це
    належить поетові кара,
Бо слова такі —
    шкаралупа пуста.

I Миколу нестерпний біль пронизав
Від страшних у душі землетрусів —
Бо засуджений був за слова,
    що сказав,
А не за слова —
    що сказати б мусів.

XXXI

Як невброжене сусло з вина,
Розтеклась по табору
новина:

Театр мають організувати —
І вже набирають штати:
Артистів,
хористів,
музик...

Звучить звідусіль
“До-ля-фа!”
Блатні,
як почули,
то в крик:

— Братва!
От тепер —
лафа!

В кіянтрі покажемо клясу —
А потім підчистимо касу!

Але, як дійшло до набору,
То їхній газард притих:
Ані в балет,
ні до хору

Не взято
жодного з них.

Бо үрки
скакали, як турки,
На пробах
вовками вили,
А пам'ять у них,
як у курки,
І ролю завчити не вміли.

Вүркаган
затанцює “чечотку”,
як чорт,
“Частушку” ушкварить —
на перший сорт,
Але у клясичнім танці
Він —
наче слон ув альтанці.
Чи зміг би хто
орангутанга
Привчити до стильного танга?!

До того ж,
був повний табір
Справжніх мистців,
що по праву
У всесоюзнім маштабі
Мали колись
і ім'я, і славу...
Солісти були оперові,
Був балетмайстер
і танцюристи,
Майстрі неабияки
в пісні і слові,
Що в тундрі прийшлося їм
на кригу сісти.
За те,
що грали для німців
Під час окупації,
Засуджено їх,
як злочинців,
Бо все це
— з ворогами співпраця...

Чому ж не засуджено за контакти
З ворогом
Молотова
або Сталіна,
Для котрих
з Гітлером дружні пакти
Роками були
закону підвалина?!

Гітлер пропав.
Сталін не в скруті.
А мистці
опинились в Воркуті.

І навколо ідеї театра
Загорілось життя,
як ватра.
Для завершення контингенту
Бракувало лише диригента...

-- Що за чорт! —
дивувавсь комендант: —
Ніхто з вас не вміє махати руками?!

Я сам маю до того
справжній талант,
Так мушу он
наглядати за вами...

Ходіть по бараках,
питайте доти,
Поки не знайдеться в нас мастак,
Що вміє так-сяк
прочитати ноти
І руками махать, як вітряк.

Дійшла експедиція
    аж до Миколи.
— Ти був диригентом коли?
    — Ніколи!
— А знаєш ноти?
    — Знаю.
— А руками махаєш?
    — Як треба — махаю.
— Ну, то чого не кажеш відразу,
Що ти —
    диригент?
Збирай свої речі
    і їдь на базу
В цей же момент!

Микола малощо мови не втратив —
Оторопів
    від такого вертепу!
Отак він зрадив Музу Ерато,
Замінивши її на Евтерпу.

** *

Микола
    та бандурист
        довгими вечорами
Тесали березові скіпки,
Аж поки вдвох не начарували
Щось подібне до скрипки.

I мужніх пісень
    пориваючі тони
Виром лились
    у широкі затони.

У пелюстках
електричних айстер,
Ритму і слуху спадкового дар,
Силою волі зродився майстер,
Сцени безоглядний володар.

Живеться так тugo,
а все таки
Залатали вже дрантя,
замазали діри,
То можна тепер і трохи естетики,
Для скріплення духу і віри
На користь соціалізму.
Синхронізуючи серць биття,
Зі сцени,
край райдужну призму,
Можна
контролювати життя.

Тому
від Камчатки по Татри
Театри,
театри,
театри...

І навіть нещасна Воркута
Не залишилась забута...

Найперше зігнали збори;
Немов на молитву в собори,
Йшли невеселі в'язні
Край купи снігів непролазні...

Були реферати про Леніна
І тут,
як у дома,
“на волі”...

Гірляндами озеленена
Скульптура —
                                  і стіни голі...

Гримнув хор
                                  величаву

Кантату
                                  Кремлеві на славу —
То дякували виселенці
За ласку
                                  партії-неньці!

I наш таборовий писачка
Вислужувався,
                                  мов собачка:

Читав мерзокапсуну оду
На славу "батька народу".
Він думав отак, в каламуті,
Заслужити медалю в Воркуті.

Блатні відбивали "чечотки" скажені,
Музика різала марш невблаганно,
Крутили жонглері кільця на сцені —
На табір Воркутський
                                  — зовсім непогано.

Апльодисменти —
                                  як зерно із збанка!

Сяяли сонцем актори щасливі...
Тільки писаці —

                                  мертва мовчанка,
Як осуд німий
                                  за слова брехливі.

Та не по лінії найменшого опору
Пішов наш театр.

Ми взялися —
                                  за оперу!

За “Наталку-Полтавку” —
і навіть “Кармен”.

І подужали,
бо чимало яскравих імен
З найкращих столичних сцен
В воркутськім театрі співали прегарно,
Не капризуючи —
й безгонорарно...

Проте,
таборова управа
Зажадала ще
і про Леніна п'есу.

Один актор,
людина цікава,
Грав Леніна,
батька прогресу.
Він до комічної гри
Додав гротесковий грим
І вивів Леніна в блазні!
Ото реготали в'язні!

Та п'еси зіграли лиш половину...
Завіса впала, як щит...
Акторові ж,
за провину,
Додали заслання
ще на дванадцять літ.

XXXII

Микола йшов повз кухню таборову —
І враз почув мельодію народню.

То дівчина якась вела розмову
Із милим через віддалі безодню...

Зайшов,
нечутно відхиливши двері...
Сиділа дівчина на дзиглику в кутку
І чистила картоплю до вечері,
Що вже кипіла в чорнім баняку.

Легенька пісня човником літала,
Як нитка,
що узори дивні шиє.
Дійшла кінця —
тоді співачка встала
І косу перекинула за шию...

Злякалася, побачивши Миколу,
Немов би хто її підгледів голу —
Хоч провалися чи втечи...

— Хто вас співати навчив?
Спитав нарешті Микола.
— Та... Дівчата,
як просо пололи —
А якого ж тут треба уміння?!
Співає усе навколо
У нас в Україні...

“Hi”, — подумав Микола,
— “це не дівчата,
Співати тебе навчив соловей!”
Але розмову треба кінчати —
Люди надійдуть ачей...
— Хочете, може, співати в хорі?
— Як хлопці відпustять —
чого ж...
— А що, вас вони замикають в коморі?!

— Hi,
вони мене люблять,
атож...
(Оце так пташка,
тиха та Божа,
А хлопців має цілий загін!..
А на соловейка
направду схожа:
Співає, як він,
і сіра, як він...)
Глянув ще раз:
очиці сірі,
Ще й трохи скошені.
Руса коса,
Кирпатий носик —
і не по мірі
Широкі плечі
— де там краса!..
І пригадалась Наталя болюче —
Соняшна,
пишно вбрана,
І незабутня...
Не знати б луцше,
Ніж знати —
й носити
у серці рану...”

Він не писав до неї з Воркути,
Щоб через нього ѹї не скопили.
Може колись,
як змінять статути...
Та горбатого,
кажуть,
змінить могила!

Як вони виїжджали з міста,
Бомба упала
на саму тюрму,
І тепер там —
площа,
порожня і чиста,
Без картотек і архівів.
Тому
Може Наталю ѹ не займе біда,
Bo шкода було б:
вона молода.
І немов
передчуваючи згубу,
Вони не взяли
офіційного шлюбу...

XXXIII

Наступного дня
Галя на пробу
З'явилася
і, склавши долоні,
Співала тихо
гірку жалобу
Козаків,
що тужать в полоні...
— Маєш голос,
як самоцвіт!
Але мусиш вивчити ноти.
Перед тобою багато літ
Роботи,
роботи,
роботи...
Щоб музики тайна стала розкрита,
Щоб сердце людське ти читала з нот...
І буде ще
з тебе і Маргарита,
І найкраща з принцес —
Турандот.

Галя зідхнула:
“Яка Маргарита?!
А що я маю до Турандоти?!”
Пішла до читальні,
поговорити
з бібліотекаркою
після роботи...
Бібліотекарка,
жінка ненецька,
Передивилась мізерний запас
(Книжок із сорок, і ні одна мистецька)

І тяжко зідхнула:

— Нема цього в нас!

Добрих книг давно не куповано,

Леніна й Сталіна твори самі...

Та Галя нагледіла струнко шиковані

Енциклопедії грізні томи —

І сторінки перегортала доти,

Поки натрапила на “Турандоті”.

А Маргариту назавтра лишила,

Бо слів у книжках —

страшenna сила...

Отак Галя і подружила

З Марією-ненкою

з бібліотеки...

Після роботи в читальню спішила,

Як правовірний турок до Мекки.

Енциклопедію вона відкрила

Для себе,

мов Америку Колюмб,

І різні інформації уміло

Зривала в китицю,

неначе квіти з клумб.

І з них,

як і годиться ляїку,

Складала розумом,

як попаде,

мозаїку.

Марія з дому їй потрошку

Приносила

то молока,

То склянку мерзлої морошки,

А раз
    і хутряного каптанка...
— Мариє-серце,
    розкажи мені
Про нарід свій, сім'ю і рід...
Чом любите ті тундри зимні,
Де людям жити навіть би й не слід?
Чому звуть ненців —
    “самоїди”?
Були вони раніше —
    людоїди?!

— В часи печерні, давно,
    всі люди
Були людоїдами...
Але в минуле
    мандрівка буде
Така довжелезна,
    що й не доїдемо...
Скільки хто пам'ятає,
    ненці
Ніколи не з'или людини.
То боягузи-переселенці
Наробили пліток-плутанини,
Бо побачили, певно,
    як ненці
Чли сирого оленя,
Кров пили з мушлі у жменьці,
Ще й цмокали від задоволення...

Якби ж не сире оленяче м'ясо,
Вже всіх би поїла цинга.
Таж навіть і руські
    радо і ласо

Ідять сире,
як захопить пурга...
Пурга і цинга,
цинга і пурга —
Ходять упари,
з ногою нога...

XXXIV

Ненці не завжди жили на льоду,
В тундрі забралися через біду
З теплих країв,
де багато лісів —
Тільки в лісах
ворог засів...
Ненці не втримали —
сили нерівні...
Кров'ю і криком
їх гнали на північ,
На білій лиман
та на мерзле болото,
Де Льодовий океан
кригою суне навпроти.

Ненці вжилися в сувору арктичну природу;
Оленя приучивши,
мали і їжу, і мандри, й одежду...
Літо яскраво-гаряче
мали вони в нагороду
За витривалість свою
і силу спокійну, ведмежу.
Взимку вони,
як ведмеди, спали у темнім чумі,
Тільки по черзі ввесь час
оленів охороняли.

*Тихо мугикали пісню
у напівсонній задумі
Коло багаття,
в той час,
як бурі навкруг лютували...
А як пурга налітала
драконом стокрилим,
Ненці виходили з чумів
оленів оборонити —
В купу зганяли, щоб всіх іх,
як теплий килим,
Сніжна попона від холоду вкрила.*

*Вранці,
коли затихне відьмище затяте,
Не підведеться вже декілька оленів.
Ta хоч не треба загублених в тундрі шукати —
I повертається в чум
ненець цілком задоволений.*

*От і не треба оленя бити на їжу —
він вже готовий,
Тількищо шкіру мусять жінки дубити,
М'ясо присолене скласти під лід на схови,
Ta на різьбу заготовити роги й копита.*

*Над Льодовим океаном
сяйво північне палає,
Як нагорода за мужність
— i пересторога:
Змієм вогненним
звився у небо безкрає
Знак всемогутнього Ну ма,
найголовнішого бога.*

Нум величавий живе
десь на плянеті незнаній...
Ненцеві він не подасть
ані звіра, ні риби.
Цим на землі управляють божки дерев'яні,
Іх уласкавлюють мудрі шамани-тадиби...

— Що це я, —
опам'яталась Марія, —
Стільки балакаю
— ти вже заснула давно!
— Ні, говори,
говори!
Спалах Північного Змія,
Нума великого знак
я споглядаю в вікно...
А як прийшли росіяни, —
краще —
чи гірше вам стало?
— Важко сказати. Вони
грамотність нам дали,
З нею податків тягар
і пияцтва смертельне жало,
В чумі задушнім вікно —
і невідривність смоли...
Ленін нам обіцяв
рівність і справедливість —
Віримо в це й тепер,
хоч ще багато біди...
Ненци в колгоспах тепер,
тундру також поділили,
А щоб не скучно було,
vas нам прислали сюди...
— А покажи мені
вашою мовою книжку!

Маєш яку?

— *Осьде одна,
ще й нова...*

Галя читає: "Ме".

— *Це значить — "я"...*

— *Ну, вже як мекаю,
значить — кумекаю!*

"Дедис", "бабаяс"

(*дід і баби*) —
наша сім'я...

— *Як буде — "книга", Маріє?*
— *"Книга".*

— *Ну, а "писання"?*

— *"Письмо".*

— *Це все по-російськи!*

— *Зате для снігу*

Чи для песця —

є слова у відмінах може вісъмох!

Галя біжить із рядка у рядок:

"Аеродром",

*"Бригадири",
"машини",*

"Самолетон"...

*Все, що з культурою має зв'язок —
Російський пай мішанини...*

"Груша",

*i "яблука",
й "вишні",*

Слова,

*що приємність для Галі значили —
Іх не було*

у столітті колишнім

У ненців,

що плоду такого й не бачили...

— А все ж таки —
    в ненців та сама мова
По всім узбережжі Арктичнім!
Хоч і в природі,
    і в мові
        суворі умови —
В нас є вже сили академічні.
На запозичення ці незвичні,
Наснажені пересторогою,
Власну знайдемо термінологію!

XXXV

ОКСАНА

Зайшла до Оксани —
    стойть при вікні...
Очі слізами налиті й смутні...
— Чом ти сумуєш отут самітно?
— Я просто втомлена —
    сумувати ніколи...
— Ходім до читальні:
    там ясно й привітно,
А надворі он темінь,
    хоч око виколи...
Ходім до Марії!
    Ти їй кумпанія,
Не те, що я —
    недоучка...

Вона хоч ненка,
                        а вбрана, як панія,
А на руці —
                        золота обручка!
В чоловіка посада академічна,
Він —
                        людина, в науці відома...
Та в експедиціях пропадає вічно,
І мало коли
                        залишається вдома.

Ходімо!
                        Невже ти не хочеш читати?

Онде я вчуся,
                        а ти —
                        б'еш байди!

— Не можу, Галю.

Я...

Може до мене хтось ввечері зайде.
— Що значить "хтось"?!
                        Розказуй далі!

Може
                        ти покохала кого?

Невже в цих умовах
                        можливе кохання?

Невже
                        в цій ночі буває світання?

— Так!
                        Він хворий лежав у шпиталі,
А я,
                        як дитя,
                        доглядала його...

Я крала харчі,
                        вітаміни в аптекі,

Тілом вкривала
в холодну ніч —
І так ми любилися
в небезпеці,
Що оком кривим
підглядала з-за пліч...

Оце тобі, Галю,
і вся таємниця.
Тому я щаслива —
й нещасна тому...
Так сталось —
що я доглянула Гриця,
А не доглянула
себе саму.

**

Пішла Галя
сама до читальні,
Схвильована,
що й казати годі.
Були в таборі
норми моральні
Інакші,
ніж на свободі...

Доля
ножем любов перерізала,
Мріям обтяла крила...
Гарячку туги
виїла кризою
І забуттям заглушила.

Добре,
кому любов і пошану
Жінка пришеle
хоч зрідка
в листі...

Слова сердечні, як подих євшану,
Кленові листки золоті...

А багато мовчали,
і звідси, і звідти,
Щоб вберегти
сім'ю від біди,
Щоб до інституту
дісталися діти,
Присипавши пилом
батьківські сліди...

В Воркуті
були таборові романи —
В кого брудні,
а в кого — ясні,
В неволі
дужчі й дорожчі втроє...
Так опіем дехто пригоює рани,
А дехто —
ранами опій витроює...

Тут рівні усі,
і ніхто нарікати
Не буде на долі поламані;
І не треба шукати
ні праці,
ні хати,
Hi за минуле не треба дрижати —

Дам тобі те,
що дала мені —
Ласку людську,
без боргів і відплати.

А Галя і тут була все самітна,
Сіра,
зажурена
й непомітна.

Тепер,
як взяли вже її в хористи,
На кухні не працювала,
І үрків веселого товариства,
Признатися,
їй бракувало...

Сидить у читальні.
Енциклопедія,
як рідна неня.
А крізь вікно —
спалахи дальні
Салюти
весняного рівнодення...

Микола теж у читальню зайшов —
Може вже є
газети нові...
І бачить
ту саму дівчину знов,
З косою віночком на голові.

Вони вже були добре знайомі
(Тож він її вчитель і керівник...)

— Добривечір, Галю!
На котрім томі
Ваш інститут тепер приник?
— Це не читання,
а справжня которая!
Наука на зуб
твєрда, як дуб!
Північне сяйво,
чи як там... аврора —
Ні стейки, ні гейки, як кажуть —
ні в зуб!
От бачу сяйво північне в вікні
Й розумію хоч дещо,
а в книжці —
ні!

— Ходімо надвір,
там яскравіше,
Звідси не видно добре в вікно нам...
Та не журіться,
бо це дивне явище
Загадка й фізикам та астрономам...

Стрічка вогню
зривається швидко,
Змієм злітає в зеніт...
Хто ж того змія
водить за нитку?
Чи тягне його магніт?

В'ються спіралі
далі і далі,
Срібний сувій небеса запеленує...
Це танечниця, може, невидна
Бавиться биндою
Жовто-зеленою?!

Вже перед самим кінцем
Сяйво палає сліпучим вінцем,
Постріли полум'я, промені б'ють —
Вже не грайливо —

це помста і лють.

Повінь вогню залива небеса,
Ось потече,

здається,
на нас...

Що за страшна,
пекельна краса!

Постріл останній
заблис і погас.

Темно і страшно стало —
Підсвідомого дикий транс...
А потім —

знов почалась вистава —
Другий
і третій сеанс...

I все серед мертвої тиші —
Фоєрверк цей
злорадо-німий...
Замовкли навіть метелиці хижі...
Який же бог Нүм незбагненно-страшний!

Не дивно,
що ненці його обминали
Через двадцяті дороги,
А в злободених турботах шукали
Помочі
меншого бога,
Домашнього свого божка,
З котрим розмова зовсім не важка:

Можна його,
дерев'яного,
дуже ласково просити,
А не поможе,
то можна і добре набити.

— Страшно мені, Миколо!
— Не бійся, серце,
зі мною ж ти!..

Навколо місяця —
вогненне коло
І золоті хрести...
І Шляху Чумацького
тъмняне сузір'я,
З самого Києва благословення,
На щиру любов,
на творче надхнення,
Що зродились в той вечір
з ласки й довір'я.

XXXVI

*В Києві десь
синьоока Наталя...
Чекає?
Чи може —
й забула досі...
А тут —
соловейко сіренъкий, Галя,
З запахом полину
в русявім волоссі.*

*Галя не питала —
а чи він жонатий...*

*Може знала,
може —
їй не хотіла знати...*

*Вона,
як із скелі плавач,
Кинулась у кохання —
Дарма,
що буде:
щастя — чи плач.*

*Ні обіцянок,
ні сподівання...*

*Дай серцю волю —
забудеш неволю...*

*Микола не двоївся:
серце належало Галі.*

*А Наталя
лиш часом марилась у мріях.
Спогади,
розірвана низка коралів,
Загубились
у сніговіях...*

XXXVII

Тюрма безмежності — Воркута:
Сніги і пустка навколо.
Як Прометей, душа закута
В холодні білі ланцюги.
А в глибині виরують катараракти,
А в жилах рогом цепеніє лють,
І сполохів жаскі абстракти
Ночами спати не дають.

І не орел, а яструб — слідчий
Клює криваве серце Прометея...
— Я вже казав, що ні, і двічі, й тричі —
Хоч згину в ізоляторі за те я —
Та не скорюсь
    і смерті плюну в вічі!

— Не згинеш! Відсидиш в “мішку” із тиждень,
Тоді — на лікування у шпиталь.
Ми терпеливі, скільки треба — виждем!..
— Нічого не діждетеся, на жаль:
Не для того попав я у Воркуту,
Щоб зради випити гірку цикуту!

І чудо сталося: не в ізолятор,
А до бараку відвели Миколу —
Бо мусів підготувати театр
Напосліх оперету “Периколу”:

З Москви начальство їде на візиту,
Тож цілий день муштруються хористи.
І цеглу їх не вислали возити,
Й подвійну порцію три дні давали їсти!

Солісти знають вже свої прекрасно ролі,
Для них це справи звичні,
    як морози в січні...

Зернова ж вісім літ співала в “Периколі”
В театрі оперетковім столичнім.

Але якщо би хор “поїхав в ліс по дрова”,
Як зафальшивить партія альтова,
Це буде вже немов шкідницька змова,
І не поможе нам тоді Зернова...

І ось той день настав.

Народу повна заля.

У першім ряді сяють ордени,
А ззаду — сіряки і шкарбани...

Коли ж у хорі заспівала Галя
Коротке сольо — наче буруни
Прорвались оплески і крики “Браво, дєтка!
Валяй на біс! Спеваеш на-бальшої!
Девчонка міровая, як конфетка!
А ти ще “Вербу” свою запой!”

То вуркагани з кухні, давні друзі
Свою любов висловлювали музі...
Та так, що збили з арії Зернову
І не давали їй почати знову...

Не дивлячись на їхню завірюху,
Начальство похвалило “Периколу”.
(Ведмідь їм, видно, наступив на вуха,
Що їх і какофонія не коле).

Після вистави — на загальні збори...
Майор сказав таке ласкаве слово:
— Здобудьте нам вугілля цілі гори,
І вас простити партія готова.
На славу родіни прислали вас сюди,
Щоб ширшали стахановські ряди.

Нема чого сидіть, як в санаторію —
Не для того ж бо вас сюди прислали.
Он на фронтах за світову історію
Вмирають воїни заради слави.

Отож і вас наш Сталін, наш отець,
Благословляє мудро на аврали:

“Нема таких укріплень і фортець,
Щоб їх большевики не подолали”.
Вітчизні вам віддячитись пора!

Тут комендант звелів кричать “Ура!”,
І троє вартових ревнули в унісон
І декому аж перебили сон.
А у в'язнів очі вовчі.
Скам'яніли мовчки...

Обізвались вуркагани:
— Ми стакановци, да-да!
Водку ми наллєм в стакани,
Водка лучше, чем вода!”

— Замовчати, бандо погана!
Припинити контрреволюцію!
Говорить до вас треба з нагана
І нагайкою бити колючою!
Всіх негайно загнати в “мішок”!
Приморозиться там ваш смішок...

Ще може є які “солісти”,
Що за компанію охочі в карцер сісти?

На серці камінне мовчання,
Терпіння терни...
Вислухай, Боже. благання —
Волю верни!

XXXVIII

Сьогодні в театрі не ладиться проба...
Реве режисер, як розлючений морж...
Пропасниця масова? Що за хвороба
На наших артистів напала тепер?!

— Гастролі! На волі, на волі
Потішмось ми хоч би раз!
— Цитьте, скажені: не вивчите ролі —
Начальник скасує наказ,
Опинитесь всі в ізоляторі,
На радощі чортовій матері!

— Режисере, голубчику наш,
Три дні є ще в нас, ще й три ночі!
Візьмемось, як бджоли робочі,
Працюватимемо до хвороби,
Як на шахті раби — чорнороби...

Та сьогодні хай буде шабаш!
Розгоряється розгардіяш!

— Миколо, ви ідете на концерт
До Норильська?
— Здається. А що?
— Цей конверт
Передати могли б? (Але — зближъка...)
— Передам. Ще й зворотною поштою
Відповідь вам прилине.
— Тільки будьте обачні: це коштує
Більш, ніж життя людини...

**
*

Вантажне авто крізь сніговій
Ледве повзе. І не раз актори
З лопатами йшли у завзятий бій,
Як-не-як, це був знак непокори...
І під натиском праці і змори
Відступали сніги — пелехаті потвори.

Сліпне ранок тьмяним натяком
На можливість непевного дня...
— А за календарем — це весна таки...
Хтось промовив так, навмання...

Так! В Україні пахучий квітень
Манить чарами черешневими...
Скільки ніжних, ласкавих запитань
Під заквітчаними деревами!

А тут — рівнина, безбарвна та біла,
Мертвоблакитно відсвічує сніг.
Тільки самотна сова пролетіла
Та вовк-лихоманець на північ побіг:
Певно, занюхав ненецьку стоянку
Й оленя хоче загристи ще зранку.

Щільно Микола сидів коло Галі:
Їхав би так без кінця, без упину
І без мети, тільки далі і далі,
Хоч і до вічності в чорну гостину...
— А колись же тут шуміли тропіки! —
Галя мовила несміливо. На те
Посміхнувсь Микола: це вже знов таки
Щось з енциклопедії... — Цвіте
Онде папороть в північнім сяйві...
І замовкли знов. Слови бувають зайві.

Хмари, наче тісто дріжджове,
Мішено немитими руками.
Тут ніхто і близько не живе,
Не проходить тут ніхто роками...

**

*Задрімав Микола,
обійнявши Галю,
А вві сні побачив
знов її,
Наталю...*

*З усміхом весняним, з поглядом лукавим,
Із м'яким волоссям, буйно-кучерявим.*

— Що з тобою, мицій?
Ти стогнав вві сні...
Щось лихе приснилось?
Розкажи мені!

— О, таке приснилось, що не варт розмови...
Бо коли розкажеш, то присниться знову.
— Ну, то може краще буде, як мовчиш —
Може так забудеться скоріш...

*Задумався Микола: і невже ж ніколи
Не дастъ йому Наталя спокій?
Він вже належить Галі сироокій,
А згадки жалять ще, як мстиві бджоли.
Невже зневажить він цнотливу чисту ніжність
Через шляхів розхитану розбіжність?
Його ж Наталя може й не любила...
Чому ж, чому забути її не сила?*

*Невже для нього Галя — лиши омана,
Театр, в якім заграв він дон-Жуана?!
Невже ж, невже не справжнє це кохання —
Це розтритвожене, напружене чекання
І полум'яне, радісне бажання,
З самим собою трепетне змагання?!
І серце стиснулось від млюсного признання:
О так, таж безумовно — це кохання!*

XXXIX

Норильськ над захмареним Єнисеєм,
А в нім сорок п'ять таборів.
Безліч лісу ріка несе їм
З непрохідних сибірських борів.

Цілу добу сплавляють колоди
Хлопці з веселих Карпат.
Тут ялиці інакші породи,
І важенні, взяв би їх кат!

Жене аж до моря могутня річка
Мерзлі колоди й лід.
Ех, не винесе чорноока Марічка,
Співаючи, нам обід...

Зате наглядач підганяє пильно:
— Давай-давай! Поки крига суцільна
Не закувала русло!
— І де стільки дерева наросло?!

Хлопці згадують чорта-біса,
Що для них не настачиш ліса...
— Замовчати! А то без вечері
Зачиню вас в холодній печері!

Без вечері ще можна. Годі ж
Без топлива вижити — ні!
Не висохне мокра одіж
Без палива й за два дні...

І силкуються хлопці для корму,
Для диму й чадного тепла
Стахановську виконати норму,
Хоч світ застилає імла.

**

В Норильську горби —
Як відьмацькі гриби.
В них золото, плятина, нікель і срібло.
Але скільки поту і крові потрібно,
Щоб видерти скарби із мертвої криги!

Скільки загинуло в мерзлих копальнях
В'язнів нещасних, невольників дальніх...

Бог прочитає неписані списки,
Громом ударить праведний гнів —
Прокляті будуть діти з колиски
За лиходійства жорстоких батьків.

Чим же їх діти винні?
Винні тим самим, що ми,
Що здавна одержали в спадщину старовинні
Гріхи з замогильної тьми.

Так за чиєсь помилки
Стануть святі святотатцями —
За те, що втікали наші полки
В тисяча дев'ятсот вісімнадцятім.

За те нам, нащадкам, судилися муки.
І в рабстві народжені внуки
Проклинатимуть цілий світ.
На землетрус знову чекатимуть
СТО ЛІТ.

XL

— Я так боюся, Миколо!
От вийду — й не зможу співати...
Іскри літають навколо,
А ноги важкі, як із мокрої вати...

— Мила, спочинь. Випий води.
Дай мені руку й спокійно сиди.
Ти вже не Галя. З цієї хвилини
Ти вже — Наталка-Полтавка,
Та, що в Петра закохалася палко...

— Щось я не можу відчути зміни:
В кожній виставі і в кожній ролі
Галя лишається вірна Миколі...

— Щастя моє сірооке!
— Стривай,
Любий, ти знаєш — ми тут не одні...
— Де ж і коли ми одні, де той рай?
— Любий, замовкни, серця не край!

Ми хоч у мріях з тобою одні —
Може побачимо ще кращі дні...

**

Сиро в осліплім віконці,
Хворім на катаркт мерзлоти.
З кулеметами охоронці
В'язнів ведуть до роботи.

В ватниках грубих — чи можна піznати,
Що це — красуні гуцульські дівчата,
Ті, що носили упівцям обід
В гори зелені, по двоє, по троє,
Хліб і кулемет, й ховали на спід
Зброю...

Галя й Микола вітались із ними
Й радісно чули від них “Магай-бі”.
Тут, на крайсвіта, у вічну зиму
Серце закуте, як вісь у шайби...

Гори, Норильські гори,
Шахти — норильські нори!
Золото, плятина, сріblo...
Скільки ж то поту і крові потрібно,
Щоб вирвати скарби з-під мертвої криги,
Зняти з краси вериги?

Зранку до ночі карії очі
Палять слізами криги столітні.
І, як не дивно, є навіть охочі,
Що добровільно покинули злидні,
Хату і двір, де голод, як звір...
Може, для нас буде кращим Сибір?

Назустріч долі в засніженім полі...
Може знайду свою суджену пару
З тих, що за правду дістали кару...

XLI

*Перша вистава.
Тиша настала.
Напружена, наснажена. Якась
Передгрозова передмова.
Завіса,
наче море,
надвое розплывлась...*

*I чудо:
українська біла хата,
Садок і верби —
От куди тепер би!
Ta це не справжнє, тільки бутафорія —
Ніхто від того, справді, не захворіє...*

*Але коли Полтавка заспівала,
Немов у спеку спраглих напувала,
Відчули всі себе там, в Україні,
I навіть ті, що там ніколи не бували...*

*Почули соловейка і синиць,
Побачили красу зірниць і блискавиць,
Відчули смак джерел і запах полуниць...*

*I може на якій високій ноті
I помилилась Галя полохлива,
Ta це була Наталка в крові й плоті,
I глядачів вона заполонила...*

**
*

*Між діями перерва.
Глядачі
Сиділи непорушно. Дивна сила,
Немов зненацька сонце үночі,
Їх приголомшила, прибила, осліпила...*

Микола кинувся чимдуж до Галі,
Забувши все, гукаючи “Талант!”
Та, грізно випинаючи медалі,
Його штурнув зі східців вниз, до залі
Семенов сам, норильський комендант.

В комірку двері щільно зачинили
І стали на сторожі вартові.
Микола стиснув кулаки щосили,
Пожежа спалахнула в голові!

— Пробачте, друже — імени не знаю —
Прошу до себе на розмову щиру... —
Почувся голос мельодійний скраю —
І де такий знайтися міг в Сибіру?..

І спантеличений, у безголів'ї гнівнім,
Микола вслід безтямно почвалав
Почерез двір, де в корпусі масивнім
Було з десяток білих нар і лав.

“ — Лікарня!.. Чи до лікаря відвости
Взялась мене ця ніжна медсестра?
Щоб коменданта, за зневагу чести,
Не кинувсь я душити, як мара?..”

Немов думки читаючи Миколині,
Вона сказала: — Ви в моїй лікарні.
Ось бачите, скрізь бюлетні приколені...
Тут пацієнти, і цивільні, й карні...
В цім таборі я вже чотири роки...
— Як в'язень?

— Ні, тепер уже я вільна,
Хоч знаю, що мої ще стежать кроки,
І з таборянами у мене доля спільна.
Покликала я вас із двох причин:

Одна — щоб ви на божевільний чин
Не кинулись, бо це таки не жарт;
Вам жити треба! Гинути не варт!
Не завжди помстою позбудешся образ,
Буває стриманість доцільною не раз...

— Я не за себе! Дівчину невинну
Такий поганець знівечить докраю!

— Її він не чіпне.

— Таку тварину
Ви захищаєте?

— Бо знаю я причину.

Не гарячіться: має він коханку —
Дочку наркома, що керує ним.
Її найменшу примху, забаганку
Виконує він замахом одним.
Її бойтесь, як бабуся грому...
Отож, за дівчину так не тривожтесь ви!
Якби коханка батькові-наркому
Поскаржилася — не врятувать нікому:
Вже б комендант позбувся голови.
Любов часом буває дуже люта,
До серця міцно ланцюгом прикута...

До дівчини він має справу іншу,
Аніж любовного збирання чиншу.

Микола вірив їй, а тільки скрута
Душила серце шупальцями спруга...

— От заспокоїли! Це рід наркозу...
По-лікарськи відміряли ви дозу...

А друга справа?

— Друга — особиста —
Для щастя подивитися на вас! —

Вона сказала сміливо і чисто
Микола здивувався: от якраз
Щось як кохання у найпершій стрічі,
Що так перепливло з очей у вічі...

— Дивує вас? Погляньте на світлину,
Що на моїм столі стоїть незмінно.
Хіба ж не схожі ви цілком на цю людину?
Тому й любуюсь вами я безвинно.
Це ж чоловік мій.

Подививсь Микола —
А справді схожий, мов його двійник.
— А де ж ваш чоловік?

— Блукав десь навколо:
То в Усть-Печорську, то десь в інший бік,
За Карське море. Часом він в Воркуті,
Буває, залетить на Колиму...
А я чекаю тут, в північній каламуті,
Вночі не сплю й листи пишу йому.
— То він — геолог?

— Так. Гризе ґрунти північні,
Вишукуючи скарби споконвічні...
Я думала — не витримаю, згину
В розлуці — та й привикла вже помалу...
Тепер ви розумієте причину:
Хотіла придивитись на живу світлину,
Живу і — признаюся — досить вдалу...
— Не віриться! А може — це лише сниться,
І ви не лікарка, а чарівниця?

Я мандрував по цілій Україні,
Стрічав людей із ріжних таборів,
Та двійника свого донині
Не стрів!

— А от же трапилось. І може
У цім якраз знамення Боже...

Ну, дякую за щастя. Нам вернутись час,
Бо ви ж таки — людина, не світлина...
Тож до побачення.

— А як же звати вас?

— Я — Валентина.

**

— Де Галя?

(Пульсуює тривога).

— На сцені. Не бійсь, їй не сталося нічого.
— Де ж ти пропадав? Вже хвилюється хор,
А комендант наш від злости дуріє!

Рука диригента, як семафор,
Виводить на рейки наступну дію.

Галя хвилюється за обох:

За себе —

і за Наталку-Полтавку.

До Наталки — Возний, а до неї — ох,
Комендант причепивсь на надбавку...

— Харашо пойош, чортова дрянь!

Расцеловал би, да запачкаєт грим.
После спектакля ко мнє заглянь —
Дело імею, поговорім...

Оце халепа! На тих відвідинах

Нічого доброго не чекай...

Плаче Наталка, нелюбому віддана,
В серці і в пісні щирий відчай...

А в залі

ридають Наталки і Галі
За бідним Петром,
що за Дніпром...

Плаче Петро
і плаче Микола
Сухими сльозами —
бо кривда навколо...

**

Ось і кінець другої дії.
Впала завіса, як гільйотина,
І відрубала мрії й надії...
— Швидше, артисти! Костюмів зміна!

Галя замкнулась в сірій комірці,
Щоб прибиратись до шлюбу з нелюбим.
Плахта з мішка —
та шита по мірці.

Блюзка шовкова.
Пустка навколо...

Стукає хтось.
— Галю, пусти, це Микола!
— Я ще роздягнена, милий, не можна.
— Можна!

Швидше, поки не бачили люди —
І не вдягайся!

Тремтяча, стривожена
Галя відкрила хиткі дверцята —
Серце відкрила, нужденне й голодне,
Любляче, ніжне, без запитів згодне...

З болю і щастя хотіла б кричати,
Тільки не можна — треба шептати:

— Милий, ти знаєш... я дівчина й досі,
Хоч не така вже і молода...
І заховала лице в волоссі,

Що розплелось, попливло, як вода,
Рівним, густим водограєм.

Він цілував, він говорив:
— Я так і знав... Я так і знав!
Будеш для мене ти раєм.

Білі пелюстки тремтливо розкрив
І первоцвіт зірвав.

* * *

— Чорт зна що! Не театр, а нора!
Час не чекає — почати пора!
Де та проклята артистка,
Щоб їй у горло кістка!
— Немас.

— Немає... — Перефразяється.
 — А диригент? — Його помагає

Дехто підморгує, дехто тремтить:
Буде усім біда!

Двері відкрились.
Галя виходить бліда,
Але щаслива і неприкаяна,
Сяйвом північним осяяна.

— Вибачте... Бачте, вбиралася я до весілля...
Щось ця перерва коротка, як хвиля...

Щастя наснажена, непереможна —
Справді, такій і перечиту не можна!

**

Знову на сцені рай...
Скрипко! По серцю грай!
Наша Полтава... Мальовані квіти,
Верби, як сіті, розвішали віти...
Галя на сцені приваблива, гарна...
(Микола подумав: немов та Наталка...)
Возний її спокушає намарно
Чарами катапулка...

“Ой, під вишнею,
Під черешнею...”
З реготу падає публіка:
— Не чіпай її, дурню, клешнею,
Таж дістанеш дірку від бублика!

Відспівані всі арії й дуети.
Театру успіх — і тріумф для Галі.
Ta, скована в мотиви оперети,
Пекельна бомба вибухла в фіналі,
Коли актори, ставши на коліна,
Молитву заспівали...

Що за зміна?
Ta сама музика, але які слова!

Була молитви версія нова,
Що Котляревський, коб воскрес тепер,
Сердега, з сорому ізнов би вмер!
“Любимці муз”, помічники арктичні,
Знайомій музіці дали слова незвичні:

*Тут згода в сімействі,
Тут мир і тишина.
Щасливі тут люди,
Блаженна сторона.*

*Норильське та Воркута,
Сніги, як білі пута,
І Єнісей пливе.
Нас Ленін научає,
Нас уряд доглядає,
Хай СССР живе,
Хай СССР живе!*

*Тут згода в сімействі,
Тут мир і тишина.
Простити нас рідна влада,
Забудеться вина.*

*Лиш думати не треба,
А жити, як амеба,
Не битися об лід.
Норильське і Воркута,
Це нам гріхів спокута,
І буде все, як слід,
І буде все, як слід.*

XLII

Травень в Норильську. Правда, що гарно в
травні?

Місяць кохання, місяць зелених трав...
Тільки регочуть скажено вітри безугавні...
Травень пропав, мов би хтось його вкрав...

А всеж —
відчуває серце весну.

Каже:
— А я не заснү!
Хочу я жити, жити й любити,
Хоч не здаються сніги...

Ні, не сковають полатані свити
Жару терпкої жаги.

Обійняти, стиснути міцно кохану!..
Тільки між нами колючий дріт.
Колючий, болючий, роз'ягрює рану.
Хоч на папері пошлю їй привіт...

I летить у ролі поштового голуба
Через дріт на той бік камінець —
I падає в рів, недалеко від жолоба —
Тут йому вже й кінець...

Вартовий відкидає чоботом
Кам'яного голуба в рів.
Вартового призначено роботом
У пекельнім ярмі тaborів.
I не знає він ласки, ні туги —
Тільки втіху лихої наруги...
Ще один камінець-листоноша
Впав на кригу.

По нього рука
Попід дротом, по свіжій пороші
Підповзає, маленька й жорстка.

На ту руку важкий чоботище
Наступив. Затріщали кістки...
— Не чіпай! Не навчилася ти ще?
Захотілось у карцер таки!

По тім боці — вогонь
Слів, думок і долонь:
— Ти, люципере, жінку не бий!
Мало пан тобі сипле помий?
От якби в нас не зв'язані руки,
Ми б тобі показали!

Ми б тебе за всі кари і муки
На шматки розідрали!

— Гей, хлопці! До коменданта!

= До коменда-а-а-нта!

До Коменда аз иша.

— Розійдись, банда!

— Не розійдемось! Ти для нас — нуль!

— Буду стріляти!

— Не вистачить куль!

Клацнув затвор,

дизнула куля —

Я не влучила.

= Ось тобі дуля!

Ха-ха-ха-ха!!! За ще коменданти

Дасть тобі орден: з мотузочки бант

Був комендантом на похмілля дихий

— К матері йдіть ви такій і такій!

К матері йдуть ви такі і такі.
Бач які ніжності! Рученька — вава

Вас не для цього годувати держава!

Вас не для цього годус держава
Марш на роботу! Знудова вон!

Марш на роботу: Оцендова вен.

От тобі й маєш!

Такий тут закон.

XLIII

В шахті у штреках, як чорні щурі,
Заметушились вночі шахтарі.
В шахтах безпечно для змови: вночі
Не підглядають шпигунські сичі,
А хто підгляне — кінець свій знайде...
Був —

і пропав.

І ні сліду ніде.

Якось закінчили зміну нічну.
— Завтра — шабаш!

— Завтра — шабаш!

Гей, українці, латвійці, естонці!
В шахту не йдіть!

Грійтесь на сонці.

Вранці, як тільки співати почну,
Табір на площі збирається наш.
Ми виставляємо наші умови:
Хай нам дають наші людські права!
Хай ми доб'ємося їх втратою крові,
Та воля прийде, незламна й жива!

Грілись на сонці ріденьковому три дні,
Відпочивали знедолені злидні.
Виніс із клубу Михайло “баян”,
Польку заграв — і пішли хлопці в тан,
Наче уже здобули перемогу...
— Ех, ще б сюди хоч десяток дівчат —
Так би гуляли, що й чорт нам не брат!

Шал завзяття переважив знемогу.
— Ми їх поб'ємо! Здобудем Сибір —
Хай собі Кремль скажені, як звір.

Ми заснуємо окрему державу —
Нам бо належить вона по праву:
В грудці вугілля
Піт і насилия.
В нафті краплинах
Кров наша плине.
Кожна будова і кожний барак
Має в підвалинах в'язня кістяк...

— А чи подужаєм брили закону?
— А що ми втратимо: трон, чи корону?
Може, лиш тільки нещастя своє.
Хто не відважиться — в рабстві згнє!

XLIV

Тринадцятого травня — тринадцятка щаслива?
Приїхав начальник усіх таборів.
І страйкari не тямляться з дива,
Що він,

такий великий,
до них заговорив!

— Товариші! Таж ви —
советські люди!

Сюди ви послані —
неначе в санаторій,

Щоб із очей позбутися полуди
І перейти до інших категорій,
Щоб стали з вас зразкові патріоти,
Герої праці й чесні комуністи.
Чому ж оце не йдете до роботи?
— Бо нам дають гнилу сільодку їсти!

— І не дають любити наших мілих!

— І не дають нам теплої одежі!

Іще б озвався дехто, та боявся:

Чи не заб'є його дозорець з вежі?..

Але начальник тільки засміявся:

— Ми все дамо: і мілих, і одежду,

І дуже добру, з м'ясом, баланду.

Але ж ідіть до праці у мережу!

— А я таки на працю не піду,

І ми таки не зійдемо з дороги,

Поки не досягнемо наших прав, —

Сказав Дмитро. — Ось наші тут вимоги.

І список комендантovі подав.

Начальника зірвало, наче бомбу,

Не вистачило враз йому апльомбу...

— Так ось які ви! Я до вас добром,

А ви на мене строїте погром!

Крутнувся — і сковавсь в комендатуру.

Зловіщатиша хмарою висить.

Всі знали комендантovу натуру...

Але в вулкані лява клекотить...

А комендант — від люті ледь не трісне —

Спромігся на шипіння лиховісне:

— Це все заколотили бандерівці,

Оті, що прибули з Караганди.

О, вас за це погладять по голівці!

Страйкуйте —

сподівайтесь біди!

— Не втримаєш! Уже прорвалась гребля!

Для боротьби настав найвищий час!

Ви ж дрижите, як реп'яхи на стеблах,

І не стріляєте —

бо боїтесь нас!

XLV

В одній із шахт зібрався на нараду
Об'єднаних Народів Комітет.

— Лишімо лиxo й сумніви позаду,
Назустріч сонцю глянемо вперед!

Дивіться, як одразу спасували
На перший виступ наші вороги!

Позбудемось ворожої навали —

Лиш не втрачаймо завзяття й снаги!

— Так, друже Дмитре... Та куди підемо?

В кайдани закували нас сніги!

Як навіть втечено —

подінемося де ми?

Чи є для нас в цім морі береги?

— Ми думали над цим — і виробили пляни.

Підривники дістали динаміт.

Ми зірвемо мости, а сніжними полями

Не пройдуть авта й танки до воріт.

Захопимо ми охоронні вежі

І будем бити ворога згори.

А потім в інші підемо мережі,

Займемо всі воркутські табори...

— А як на автах буде охорона

За нами гнатись, перетнувші путь?

— Знайдеться в нас сміливців дружнє гроно,

Що голіруч на авта нападуть

І їх захоплять, голови поклавши...

Тоді в нас буде зброя, кулемет...

Сміливим доля помагає завше,

Полегшує крилатим вітер лет...

Ми заберемо пошту, магазини
І через радіо встановимо зв'язок
З усіми в'язнями Сибірської країни
І в похід вирушимо на широкий крок!

Нас буде тридцять тисяч в братстві згоди.
Не візьме нас ні ворог, ані звір.
Ми заснуєм Республіку Свободи —
Північним Сяйвом зроджений Сибір!

XLVI

Літо настало — нестерпно гаряче.
Живих килимів розіслався сувій
Несподівано, зразу, неначе
Здійснення нездійснених мрій.
Сонце цілує ласково й жорстоко,
Борг віддає за безрадісну ніч.
Натовп кульбаб заглядає стооко
На блідість людських помарнілих облич.

А ягель, що олені ледве дощенту не згризли,
Вижив,
віджив
і позеленів.

Співає трава, перелічує росяні перли,
Розкішна трава неозорих лугів.

Рівно й безмежно, як в Божій долоньці,
Сланик підносить повзучі кущі;
Снігом пригноблені,
звільнені сонцем.
І як дерева, зростають хвощі.

Табір до праці не йде.

Покупавшись у лазні,
Вийшли на сонце по пояс роздягнені в'язні —
Вигріти з тіла занозу залізну —
Ниочу їдь ревматизму.

Але з'явилася, забачивши “пляж”,
Лікарка
і накричала на них так що аж:
— Що це таке? Ви забули уже,
Як попалитися можна на спеці?!

Ліків від цього немає у нашій аптеці —
Що ваше тіло від ран вбереже?
Наче й дорослі, а справді — як діти!
Зараз же всім сорочки надіти!

Інша була ще причина, щоб враз
Лікарчин здійснивсь наказ:

Хмара нависла зловіща вгорі,
Темна мара в безтурботній блакиті:
То кровожерливі, злі комарі
В'язнів катують, як слідчі неситі.
Тут не проси ні пощади, ні ласки,
І не поможуть мішки, ані маски...
Де тільки є хоч маленька діра,
Всюди проклята вповзє мошкова.
Добре, що хоч не ходили до праці,
Тож від халепи ховались в бараці.

Дехто читав застарілі газети;
Мучились, пишучи вірші, поети.
Дехто латав перелатані лахи;
Там два гросмайстри змагались у шахи.
А уголовні — ті різались в карти,
Дико курили й ялозили жарти.

Старші складали стовпці доміно,
Й кожний щораз поглядав у вікно —
Часом начальство з чим добрим не йде?
Ні! Щось нікого не видно ніде...

XLVII

Микола, побачивши Валентину
І тьохнувши серцем несамохіть,
Вийшов, немов ненавмисно,
немов на хвилину,
Немов тільки виглянуть,
немов тільки на мить...
Біда, коли сам себе дуриш, біда...
Це вже і є небезпека.
Але що ж? Навіть повідь —
це тільки вода,
Поки вона далека...
— Добриден!
Я рада, що вас зустріла,
Бо не знаю, ви в котрім дворі,
А спитати незручно,
бо візьмуть на вила
Нас пліткарі.
Зі мною ходім до лікарні:
Я ж лікарка,
а ви, може, хворі...
— Я хворий і справді,
та марні
Всі ліки.
— Чому це в мінорі
Співає все наш диригент?
Невже ви в полоні розпуки
Тепер, як повстали раби?
Тепер, як здіймаються руки
На штурм кам'яної доби?
Тепер, коли сяйво північне
Освітлює шлях до свободи
Й нарешті розбурхані води
Знесуть мерзловиння одвічне?

— Ви вірите в це, Валентино?

— Так, вірю! А ви?

— Я — не знаю...

Я вірить хотів би дитинно,
Надіятирсь проти відчаю —
Та бачу тверезо поразку,
Бо ворог — міцніший від криги.
Життя бо не схоже на казку,
Мороз дужчий після відлиги...

— Недовірок ви, страхопуд!!!

— Hi, я тільки бачу тверезо:
Ну що ж, в нашім таборі люд
Виходить під гострі леза,
А вся Україна мовчить,
Страждає і стогне безмовно.
Тому нас зламають умить
І винищать всіх поголовно.

— Так от ви який... А мені

Здавалось, що ви...

— Валентино,

Не думайте зло. В цім вогні
З усіми згорю неповинно.
Я знаю; іще не пора...
Але не спинюсь, хоч і згину.
Додам свою кров, як краплину
У води святого Дніпра.

— Ну, що вже так урочисто!

Козаче, живи, не вмирай!

Сідайте. Ось філіжанка чиста,
Будемо пити чай.

Може, хочете з алькоголем?

Ми, лікарі, — шинкарі...

Не хочете? Краще з болем,
Ніж наркоза на рани стари?
Вам признаюсь: маю радіо,
Рацію напівпідпільну,
І воно таємницю зрадило,
Що начальство злякалося сильно,
Бо повстали не тільки в Норильську.
А в Воркуті, в Караганді,
В Колимі, у Кінгірі, в Дудінці
Прибалтійці, кавказці, вкраїнці —
Вже клекоче народне море,
І тиранів воно поборе!

Вище голову, друже Миколо!

Засміялась, як хвиля заграла,
Й поцілунком легеньким у чоло
І збентежила, і здивувала...

XLVIII

Усе без змін.

Неначе у відпустці,
Відпочивають в'язні після мук.
В комендатурі тихо, як у пустці,
І не доходить звідти жодний звук.

На вежах походжають в повній зброй,
Як і давніше, хмурі вартові,
І не заглушені дозвіллям — грою,
Тривожні мислі бродять в голові...

Шо далі? Це напружене чекання —
Годинник цокає, а вибуху нема —
Але він буде: звечора чи зрання,
Впаде біда на плечі, як чума.

У темній шахті, в підземельній тиші,
Сховавшися від спеки й комарів,
Та ще й від шпигунів,
    що скрізь снують, як миші,
Зібрався гурт повстанців — шахтарів.

— А чи не добрий був би час для втечі? —
Сказав один. — Тепер бояться нас;
Два місяці без снігу й без хуртечі —
Сховатися ми встигнемо якраз...

— Куди втечеш? Аджеж навколо тундра...
— А на Урал, тайгою навпрошки...
В копальні діямантові... — Полундра!
Поки дійдеш, з'їдять тебе вовки!

Пригадуеш? Бригада землекопів
Була втекла, з харчами і конем.
В розквітлім запашнім калейдоскопі
Блукали в тундрі марно день за днем...

Траплялась їжа, свіжа і смачна:
В озерцях риба та гусячі яйця,
А часом їли й печеного зайця...

Та з комарами затяжна війна
Приносила збігцям страшні страждання:
Лягали спати — й прокидались зрання
Покусані, розпухлі; всенікне тіло
Кривавилось, свербіло і щеміло...

А як пройшла від гнусу небезпека,
Упав на втікачів глибокий сніг.
Роздягнені, без їжі й без доріг,
Безславно там загинули вони,
В страшних снігах чужої сторони.

Але інстинктом, взятым від шулік,
Їх розшукав розвідник-вертолет.
На купу мертвих скинули в намет,
А одного, живого, в табір приволік
Летун-розвідник, іншим в остерогу,
Щоб на таку не важились дорогу.
І той один, притомний лиш напів,
Мені оце про втечу розповів —
І вмер...
Тепер —
Скажіть: хотіли б ви такої долі,
Таким шляхом дібратися до волі?

— Ти не лякай: я інше знаю!
Тепер же ходять поїзди;
В вагонах дерева й руди
Тікають люди до Китаю!

— А знаєш ти китайську мову? —
Зажартував один шахтар.
— Міняю мову, як обнову,
Як треба — вивчу і таку!

І на серйозну справу знову:
— Ні, втеча нам не до смаку.
Припустимо, що ми втечмо,
І нас не зловлять і не вб'ють...
Але які ж бо то нікчеми
Братів на кару віддають?!

За нас помстяться на всіх “Зе-Ках”,
Всім вдвоє “строку” накладуть,
І замордують їх у штреках,
Щоб кров’ю вдоволити лютъ!

До речі, друзі, обережно:
Чи тут Гуревича нема?
Його нам берегтись належно:
Я маю вістку: він — стукач.

— Гуревич? Що ж то за сексоти,
Що теореми на снігу
Розв’язують під час роботи
І ні до кого ні гу-гу?..

— Йому не треба говорити,
Аби лиш слухав і доніс.
Так, як свині не треба рити,
Аби в корито пхала ніс.

За фахом різні шпигуни:
Стукач з бандитів — для “шпани”,
А вже для нас, інтелігентів,
Когось призначать із доцентів...

Отож, Гуревича пильнуйте,
При нім нічого не плянуйте.
Нехай він креслить теореми,
Та не спіймаємось на те ми!

І накінець так збори ұхвалили:
Вістей чекати з інших таборів,
Щоб об’єднати всі наявні сили,
Щоб якомога натиск наш міцнів.

XLIX

Микола і Галя при стрічах
Спалахували блискавично.
Губилися в протиріччях,
Хотіли з'єднатись навічно
Й боялись розбити кохання,
Коштовної твір порцеляни.
Їм серце палило бажання,
А думкою марили пляни...

Микола хотів обвінчатись —
Це зробив би священик-литвин.
Та Галине серце на чати
Стало, стравожений дзвін...

— Так міркували Оксана й Гриць.
Вони й обвінчались. Чекали дитинки.
Та як призналися, одраз силоміць
Гриця забрали аж до Дудінки.

Оксана вродила чудову дитину,
Раділа, що виведе сина в світ,
Та марні надії: втіху єдину
Від неї забрали в дім для сиріт.

Нещасна Оксана втратила розум,
Босою бігала по снігу,
Сина шукала, сварилася з морозом
І хотіла догнати шалену пургу,
Щоб дитину відняти свою дорогу...
Ні, краще ховаймось, Миколо!
Зараз все тихо, та будуть ще війни!
Глянь: онде олень сонячне коло
Взявши на роги, несе так спокійно...

Мріймо і тішмося, не поспішаймо —
І не втрачаймо надії, звичайно.
Наша любов — то північне сяйво:
Віще, сліпуче й зловіщє...
Бути обережним ніколи не зайво,
Принаймні, як буря свищє...

Я за півроку закінчую кару
Й буду чекати на суджену пару,
Хоч у турботах, та не в журбі —
Поки аж звільнення приайде й тобі.

Тільки ж тримаймо любов в таємниці...
Мицій! Цілуй мене з цілої міці!

L

— Чом не зайшли за ввесь час ані раз ви? —
Докірливо глянула Валентина.
— Не зайшов би й тепер, коли б не ті язви...
— О, тільки язви! Чудова причина!
— Не смійтесь, докторе, це ж бо не жарт,
А початок кровотечі...
— Так би й сказали!
— Так я й сказав.
— Зараз же в ліжко! Чекати не варт,
Це вже серйозні речі!

Біла тиша. Білий спокій.
Білі мрії, білий сон.
І здається, серце б'ється,
І годинник в унісон.

Як колись давно у танці —
Дивна легкість голови...
Ставить хтось на стіл у склянці
Свіжі китиці трави.
Це ж лікарня, а не заля...
Вальсу ще останній змах —
І над ним схилилась Галя
Із тривогою в очах...

**

Піклувалась Миколою Валентина,
Як матуся.

Він сердився навіть:
— Докторе, я ж не дитина,
Завтра, може, мене заставить
Комендант вантажити авта,
А ви не даете встати!

— Я не знаю, що буде завтра,
А сьогодні наказ: лежати!
Скільки можу, підживлюю вас —
Я, як лікар, теж маю силу.
Он, не дивлячись на суворий наказ,
Я до вас пропускаю милу —
І сьогодні її приведу
(От, як прийде вона — я піду...)

А тепер маю вільну хвилину,
Біля вас трохи сяду, спочину...

— Ви згадали про милу...
— Згадала.
— Так що знайомі тепер ви?

— Кілька слів здобулася насилу
Я від неї. Що за потала!
Що звередила я, чим її вразила,
Не говоривши ніколи, образила?

— Думаю, це просто нерви.
Ролі на сцені, страждання і сльози,
Страх за таємну зі мною любов,
Страйк, мертвa тиша, що криє погрози,
Жах, що морозить кров...

— Ні! Ваша мила дивилась, як ворог,
Просто в очі мені. Не без причин!
Вмію ставити я діягнозу для хворих:
В неї ревнощів бачу почин.

Ви заспокойте її, як вже зможете,
Запевніть її, що байдужа вам я...
— Валентино! Мені ви байдужі не дуже...
Сильні є почуття, та яке їм ім'я?..
Я для вас лиш світлина жива,
Відображення спогадів, видиво мрій...
Що між нами?

Слова, а не дії. Слова...
Будьте вірні йому,
буду вірним я їй.

— Може, вип'єте склянку води?
Осьде справжня, не снігова...
Так. На чатах учинків пильнують завжди
Слова,

Слова,
Слова...

Миколо, не мучтесь намарно,
Ми ж нічого не вдіяли.

-- Маєте рацію.

Розкажіть он краще мені про лікарню,
Як справляєтесь з вашою працею?
Багато буває хворих?

— Влітку мало. Тепер тільки п'ять.
Двоє ходять десь по коридорах,
Інших троє поїли та й сплять.
Наче й мало, а справді — багато.
Майже кожного чимсь підтято...

Всі недужі чи так, чи інак,
Тільки зв'язані в поворозку...
Дехто в серці має пістряк,
Інших вчепився пістряк мозку.

Полоскали той мозок доти
Селітрою пропаганди,
Поки знишили всі антидоти,
Всі вільної думки команди.

І вже цю отруту збороти
Не можна ні серцем, ні совістю,
Ні революційною новістю.

Хворі такі голосують ще й досі за Сталіна,
Хоч Сталін вже вмер.
Їх розум — порожня копалина,
Вони автомати тепер.
Таким став наш люд в Україні,
На сором нащадкам своїм.
Лишились на це ліки єдині —
Близькавка й грім.

— А інші? А ті, що — на серці пістряк?
Це досі незнана хвороба...
— Це ті, в кого мрії — літак,
Святі в убранині чорнороба...

Це — недуг тих, що не здалисъ в неволі,
Це — своєрідна радість перемоги,
Сильніша, ніж корчі й смертельні болі,
Гостріша, ніж ножі тривоги.

Це соколи, ув'язнені у клітці,
З підрізаними крильми альбатроси,
Чий голос на ввесь світ лунає звідси,
Таких не зломлять допити й доноси.

Цей недуг не лише для чоловіків, —
Захворіла на нього й я сама,
І на фатальну цю хворобу ліків
Окрім свободи, покищо нема.

LI

Прокинувся Микола вранці —
А вже в сусіднім ліжку хтось лежить!
Зрадів: хоч розпитає, як повстанці,
Чи ще страшна хортиця лихоліть
Не розгулялась у жорстокім танці?..

А новачок все спить.

Микола з ліжка встав,
Хоч це заборонила Валентина —
Не помогло.

Збиточно, мов дитина,
На всю кімнату чхнув —
і свого доконав,
Таки збудив. Але про страйк новин
Від новачка не зміг дістати він.

— Я здалека. Мандрую скрізь, як циган —
Сказати навіть важко, де живу.
Геолог я. Гори крутой вигин,
Долини мертвих рік, заглибина в рову,
Намет із снігу, льодова долівка —
Ото моя, здебільшого, домівка...

— То ви — не “ЗЕК”?

— Вже шостий рік на волі,
Якщо це можна волею назвати...
Щоправда, вже не стережуть пістолі,
Щокроку не пантрутують автомати,
Але шляхи в кохану Україну
Відрізані мені вже до загину...

— А як же опинились ви у нас?
Ми ж у облозі!

— В останній експедиції фугас
Засипав нас у льодовим барлозі.

Мене ще досить швидко відкопали —
Оце в нозі лиш маю перелом.
А двох ще взагалі не відшукали —
Боюсь, що десь заснули вічним сном.

Один із них —
(шепнув у саме вухо) —
Цієї Валентини чоловік!
Але мовчіть, бо передчасна скруха
Їй може вкоротити вік.

Мене вона про нього вже питала —
Я затаїв, що був він в тій льодівні...
Та може ж так не лишати на поталу,
Бо партії геологи потрібні...

Тож ви мовчіть, не зрадьте таємниці —
Тепер іще не час.

Ще може завтра в цій лічниці
Він приєднається до нас.

А наша Валентина — дуже здібна,
Сердечна, ще й красуня хоч куди...
До речі:

він і ви такі подібні,
Як кажуть, мов дві крапельки води!

— Я про подібність чув уже від неї.
Але під мікроскопом краплі — різні.
Подібними здаються нам дві пісні,
Та не однакі в них думки й ідеї...

LII

Нога повільно заживає в гіпсі...
Ну, що ж, нехай, — таж нікуди спішить.
Думки, що досі крилися в параліпсі,
Словами вкрились, розцвіли умить.

Упевнитись обом було неважко,
Що однодумці, спільнники вони.
А Валентина, як легенка пташка,
Літала з ніжним подихом весни.

Час зупинивсь. Кругом непевнатиша,
Але в лікарні — радісна оаза.
Якби була ще й Галя веселіша —

А то в очах її якась відраза:
Сидить із ними їй не промовить слова
Хоч лікарка до неї і привітна.
Часом їх трьох захоплює розмова,
А Галя встане їй вийде непомітно...

Що з нею? Може, нездорова?
А може вістку злу їй крикнув Див?

І відбулася у них така розмова
Насамоті (геолог вже ходив,
Пішов гуляти на простори свіжі,
Щоб комарам додати трохи їжі...)

- Що, Галочка, з тобою?
- Нічого.
- Твої очиці повні болю...
- Що з того?
- Я щось вчинив, тебе образив?
- Ні.
- Не муч, скажи, скажи одразу
Мені!
- Мене ти зрадив.
- Ти здуріла?!
- Тож, Бога ради,
Признайся, мила —
Хто сплів цю плітку,
З якої речі,
Мов сніг улітку
На наші плечі?
- Ніхто це не наплів. Тобі потрібна зміна.
Вродливіша від мене Валентина...

— Ні крихти правди, Галю, в цім нема!

— Не супереч. Я бачила сама,

Коли зайшла сьогодні крадъкома

В її кімнату вранці:

У неї на столі твоя світлина в рамці.

— Тож то не я, дурненъка фантазерко,

То — чоловік її, геолог-мандрівник

(Вони одружені вже, може, третій рік).

З ним, на біду, ми дивовижно схожі...

А ти вже сліз наплакала відерко

Й поставила колючі огорожі,

Яких не побоїться твій Микола,

Хоч би його ти навіть і вколола!

І міцно обхопив дівочий стан.

Поцілував би, та рвонулась Галя,

Відскочила.

— Не треба цих оман!

Між нами відтепер — провалля.

Яка мізерна вигадка! Подібні!..

Ще, може, скажеш, з ним ви — близнюки?

Лише мужчини вигадати здібні

Такі дурні, забріхані байки!

І, з серцем хриснувши дверима,

Побігла Галя, наче одержима...

А приятель все чув і лиш чекав,

Коли ввійти він зможе.

— Оце набрався справ —

Помилуй, Боже!

Що діяти? Мені порадьте, друже!

— Нічого. Справи кепські, та не дужс.

Я знаю того чоловіка —
Неймовірно подібність велика
(Бувають же схожі лиця).
Та для Галі це — небилиця.
Нехай ще трохи визріє боляк,
А потім —
зробимо операцію.
Ще болітиме, та не так.
— Маєте рацію.

LIII

— А в вас, приятелю, також є наречена?
Була із нею в вас подібна сцена?
— Я вже одружений. Але моя дружина
Далеко звідси. Стрічі наші куці.
Ми зрідка вдвох, частіше ж — у розлуці.
Моя професія тому причина.

Як хочете, я розповім про нашу долю:
Природа в ній значну зіграла ролю...

**

*Я блукав між кругами кряжами Алтаю,
Де гніздяться орли.
Там серце з орлами стрімко злітає
Й не боїться стріли.*

*Життя геолога — непогане.
Хоч мандруємо ми, як цигани,
Так, принаймні, я сам собі пан,
Без нагляду і без щоденних доган.*

*Я пізнав лябіринти глухої тайги,
Полюбив тундрове безмежжя,
І співучі ліси, і співучі сніги,
І північне морське побережжя.*

*Мандрували зі мною, здебільшого, звірі.
Гуси спішили на птичий базар,
Покинувши сонячний вирій.
Лис хитромудрий і соболь-штукар
Зводили з розуму наших собак.
Не раз попадався і вовк-одинак,
Та, видно, я щастя маю —
Не втрапив на вовчу зграю.*

А люди?

*В тайзі їх не густо,
Хоч плач, хоч кричи, хоч гукай...
І в серці стає так пусто
Часом, що хоч ляж та вмирай...*

*Зустрічались цнотливі буддисти,
Що шукають цілющий жень-шень
І часто зникають без вісти,
А їх кров до чужих кишень
Тече золотими монетами —
Бо жень-шень дорожіє щоденъ —
А хто знайде тіла під заметами?..*

*В тундрі кочують ненецькі бригади —
Ягель вишукують для оленів.
Іх не лякають морозні бльокади;
Крихтами ситi, клаптем вдоволені.*

*Просять махорки: це — ласощі й ліки.
П'ють і жують їх малі і великі.
Для сибірян махоркова горілка —
Це на морозі улюблена грілка.*

*Так, я люблю цю країну сувору,
Чистий, пахучий, незайманий сніг,
Землю неміряну, вільну, простору,
Ще не оплутану сіттю доріг.*

*Тільки тундра кохає суворо:
Снігом січе, вітер виє свавільно,
Гострить заструги. На обрії море повільно
Котить хвилі важкі, олив'яні
В сивім тумані.*

*Все густішає сніг,
Прилипає до ніг.
Вірні олені
Стать приневолені.
Треба напнути намет,
Вкритись по вуха,
І нехай завірюха
З вітром співає дует.
Добре спиться в тургу на морозі,
Міцно і солодко вщерть.
Ох, не одного спіткала в дорозі
Біла солодка смерть!*

*Що це? Тут наче спинився вже хтось:
Видно намет, що під снігом ось-ось
Зникне зовсім.
Хто ж то у нім?
Побіч ні оленів, ні собак...
Чим же приїхав і як?*

*Диму не видно також над шатром...
Може, нікого й нема в нім, часом?
Може, хтось лишив це бідне житло,
Щоби навіки його замело?*

*Сніг відгрібати почав я щосили —
Вірні собаки мені помогли.
Чую — хтось стогне, ніби з могили.
Я аж отерп. Із імли
Видно неясно обрис людини
На купці лахміття і хмизу.
Трохи прорити ще треба — і влізу
В прорвану щіль куртини.*

*Сірник засвітив, потім свічку —
Розкидані руки дівочі...
Безтямно на марнім личку
Ледь світяться чорні очі,
І серця ледь чутно удари:
Над нею вже смерти примари...*

*Приніс я теплі ковдри хутряні,
А хмиз пригодивсь на вогонь —
І взявся пірвати з нірвани
Півмертву теплом долонь.*

*Роздяг її тіло худеньке
І всю розтирав алкоголем —
Нещасну, негарну, маленьку —
Кістяк, а не дівчина гола!*

*I чаєм гарячим відтак
Її напоїв через силу.
Тоді — знов надвір,
щоб собак
I оленів пару несмілу
Теж їжею наділити
Й від снігу попонами вкрити.*

LIV

*Я мав наказ, щоби на час з'явився
Для експедиції у Сиктивкар,
А замість того — лікарем зробився
(А як не лікар, то хочби знахар).*

*Пригадував, що люди говорили,
Чим вдома лікували нас баби,
Яке нам зілля від хвороб варили —
Але ж якби було воно, якби!..
А то пропало все під грубим снігом,
Лиш ягель та кедрівники повзуть...
Ще не пора з'являтися відлигам...
Таж олені тим ягелем живуть —
І не хворіють. Так і я той мох
Зібраав і, розірвавши, як горох,
Притравив салом — і свою недужу
Нагодував. Ще й іншим надолужу!*

*Як стихла буря, виліз я із чуму,
Куріпку вплюював і юшки наварив.
Поглянули на мене очі, повні суму,
І вдячність віддали мені без слів.*

*Поволеньки приходила до сили —
І через тиждень вже могла ходить.
Мовчала і нічого не просила,
І часом усміхалась мимохіть.*

- Як звуть тебе?
— Марія.
— Де ти живеш?
— Ніде.

— Порадив би тобі я,
Дівчатко молоде,
Щоб ти була, як промінь,
Не як туман...
— Коли ж мені на спомин
Дістався рій оман!

Одна я, як билинка,
Нещасніша за всіх...
Не дівчина, а жінка,
Покинута за гріх...

Мої батьки п'ять літ тому
Мене в заміжжя продали.
Я покорилася йому.
Ні вдячності, ні похвали,
А тільки лайка, навіть бійка,
Немов би я була злодійка!

Недобрі свекор і свекруха,
Як комарі, дзизчали в вуха,
І втрьох взялись мене ганьбити,
Що в нас не народились діти
(Для жінки в ненців це — ганьба,
Нема рятунку — смерть хіба!)

І ось, коли була я хвора,
Вони мене поклали в чум
І без харчів в пургу сувору
Покинули, щоб грізний Нум
Мене скарав за пустоцвіття,
Щоб я пропала тут, як сміття...

Але, як бачу, грізний Нум
Добріший від свекрухи й свекра:
Тебе прислав до мене в чум,
Щоб я не вмерла, не затерпла.

*За те, що ти розкрив темницю
І повернув мені життя,
Тобі я буду за служницею,
Віддячу тим за співчуття.*

*— Ну, що ти вигадала, дівчинко смішна:
Мені — служницею? Що за дивина!
Я ж, як і ти, громадянинsovєтський,
Геологи не мають тут служниць.
Тож я не хан, і не султан турецький,
Щоб падав хтось переді мною ниць!*

*Ми краще ось тебе поішлемо в школу:
Підучишися, здобудеш добрий фах...
Як хочеш — запишись до комсомолу —
Це прокладе тобі в майбутнє шлях.*

*З тобою будемо тепер ми добрі друзі.
Я радий, що в біді тобі помог.
Лягай, засни: ти квола по недузі,
А завтра ж будем штурмувати сніг:*

*Я мушу чим скоріш до Сиктивкару,
Бо й так уже, мабуть, дістану кару.*

*Лягли. І щось мені не спиться,
І ніби щось чи сниться, чи не сниться...
Так ніби обняли гарячі руки,
Моїх шукають уст палкі уста...
І все ество мое здригнулось від сполуки!
І вкрила нашу спрагу темнота.*

*І пахло молоде жіноче тіло
Тим самим, чим недавно ще смерділо...*

LV

*Вранці Марія першою усталала,
Щось замугикала, їсти наварила,
Мого олешка спритно осідлала,
Речі поскладала — де взялась і сила!*

*Весело ми їхали по сяючім снігу,
Наче на вінчання молоді!
Тільки про вчорашине мовчали, ні гу-гу...
Може це лиш снилося тоді?!*

*Марія керувала собаками вміло,
Олень її віз, як королеву.
Діло у руках її горіло.
Провідницю я дістав взірцеву!*

*Якось і не зчулись ми, коли
В Сиктивкар щасливо прибули.
Але тут нам бракло часу на розмови:
Всі на мене дулися, як сови,
На Марію косо поглядали:
— Де ти був? На тебе ми чекали!..*

*Відлітаємо на Сахалін
В котру вже з розвідчих експедицій...
Тріпотить, неначе крильце птиці,
Хусточка біленька навздогін...*

**

Геолог зупинився відпочити,
Бо стільки говорив, що аж захрип.
Микола слухав ці ліричні звіти
Із посмішкою.

“З нього прототип
Міг навіть бути добрий для поеми,
Якби ж не стереотипічність теми”...

Одвертість змусила сказати:
— Як цікаво!

Немов роман “Міжгір’я”...
З аборигенкою кохання, як вистава,
Зима, північне сяйво і сузір’я...
— Так, друже, ви схопили вірно —
Таж не даремно ви — поет...
Звела нас доля несумірно,
Я, так би мовити, порушив етикет —
Я взяв її в ту ніч шалену —
Бож не святий я, не монах
(Хоч і монахи карантену
Порушують часом в кутках)...

Три роки я не бачив жінки,
І як вона прийшла сама,
То й ви б не думали хвилинки —
Таких святих тепер нема!

Спочатку не було і думки
Про шлюб із нею. Та куди!
Як розцвітають поцілунки,
Хіба хто мислить про плоди?

Як я блукав по Сахаліні
В шуканнях нафти джерела,
Марія успіхи відмінні
У технікумі здобула,

Так, що коли побачив знову,
Її я просто не впізнав!
Не зневажаючи розмову,
Якусь незручність відчував,

Не вірив навіть, що в наметі
Була в нас та гаряча ніч...
Її портрет з'явивсь в газеті
За успіх в школі, певна річ...

Але вона незмінно широ
Мене вітала, і любов
З її очей мені світила.
І я до неї раз прийшов,

Її обняв — і бути попрохав
Мені дружиною —
Бо я її насправді покохав.
Чи ж винний я?
І, як весільний дар,
“Імі менем пидар”
Сказав їй по-ненецьки.
Вона ж мені, зненацька,
Соромлячись без меж,
Відповіла:
“Тебе люблю я теж”.
Допомогли вкраїнській мові
Ласкаві усмішки шовкові.

Миколо, чую ваше недовір'я
(Недаром же згадали ви "Міжгір'я")
Невже ж бо ваше серце поетичне
Не зрозуміло справжньої любові?
Така любов льоди розтоплює північні!
Що проти неї голос крові?

Таж як було мені не покохати
Це віддане створіння, що кохає
Мене беззастережно, і хто знає —
Мабуть, сильніше, аніж рідна мати...

Отож, я взяв Марію за дружину
І на медовий місяць у гостину
Повіз її до мами в Україну —
А в серці мав непевності частину:

Як привітає мати "самоїдку",
Як віджене настирливу сусідку?..

Матуся плакала,
чи з радощів, чи з жалю,
Тихцем промовила: "Узяв би краще Галю...
Ta вже як взяв оцио, то дай вам щастя, Боже.
Хай обмине вас слово зловороже,
Хай вам живеться весело й заможно,
Щоб приїжджали ви до нас на свято кожне.
I внуки щоб росли розумні та високі,
Чорняви —

і не дуже косоокі".

Потроху мама звикла до Марії,
Bo серце лагідне усіх теплом зігріє.

Вони у ліс ходили по опеньки,
Співали вдвох впівголоса пісні...
I під кінець, невістчині вузеньки
Здавались очі не такі уже й скісні...

LVII

Вернулись на північ сувору,
Одразу із літа в зиму...
Поглянеш увечорі вгору —
Знов сердиться Нум. А чому?!
Страхеє нас сяйвом північним,
Насичує жахом панічним...

- Що значить, Марусю, "Нүм"?
- Небо.
- Я думав — може, що "сүм"...
- Із ним жартувати не треба:
У тундрі насправді керує
Всім небо. Це — бурі і сніг,
І пастка непевних доріг.
Вбиває людей він
- i звірів парує...
- Ніхто Нума не переміг...

— То в тебе ще віра поганська?!

— Можливо. Хоч піп охристив,
Та спадщина дохристиянська
Від предків з прадавніх часів
Іще бережеться в народі.
Така я вродилась, та й годі.

От бачиш, мій друже Миколо,
Яку я дістав дружину!..
Та серце не це нам колою,
А те, що хотіли б дитину
Вродити бодай хоч однү...
Та нам ані Бог, ані Нум
Не допомагали в цім ділі.

Марія щодалі сумна,
Змарніла і спала на тілі,
І плакати стала чимдуж:
— Це, милий, моя вина...
За це мене й вигнав на стужу
Мій перший нелюбий муж...
Прости мене, любий мужу!

Аж як поселились в Воркуті...
— То ми — земляки?! Ов-ва-ва! —
Ввірвався Микола в почуті
Приємні для нього слова.

— Так, ми перебралися в Воркуту:
Марія знайшла там працю.
Мені ж все одно, де бути,
Бо я — вічний раб міграцій.

Приїду на тиждень додому,
Намилуюсь досхочу,
Та й знов у даль невідому
Кудись літаком лечу...

Враз їхню розмову розбила,
Ввірвавшись, як буря, Галя.

— Убили! Марічку вбили!
Снайпер поцілив здаля!
Марічка, весела Марічка,
Марічка, рум'яна щічка...
Та, що носила в Карпати
Їжу і зброю упівцям —
Такої дісталася розплати
Від ірода-народовбивця!

Вже вносили тіло в лікарню,
Та лікарка кидалась марно,

Щоб змусити серце пробите
Здригнутись і чудо зробити...

Марічка хотіла за браму
Піти назбирати морошки:
“Я ось недалечко, я трошки”...
Моргнула до варти бровами...

Але чи подіють чари,
Коли вартові — яничари?!

І гримнула смерть з автомата
Із рук автомата-солдата...

Захвилювався табір, як море:
— Горе катам!

Горе!!!

— Зброю хапайте, в чортів відіймайте,
Бийте, топчіть, стріляйте!
Ріжте, душіть ворогів!

Полум'ям дихає гнів.
Вже здобули дві рушниці,
Хоч не один поляг...

Раптом —
на вежі зірниця:
Наш синьо-жовтий стяг.
— Слава! Ура!
Як лявша,
Лине сибірська нова Україна.

Лізуть дорогою танки...
Жерла націлені.
Місця для партизанки
Нема — ані щілині.

Як розшалілися кулі —
Дика метелиця.
Зойкають сизі зозулі,
Мертві, як листя, стеляться...

Мертвозалізою брилою
Суне солдатів залога
І безсумлінною силою
Йде проти Бога.

LVII

Нарешті, після мертвої мовчанки,
Усім
“ЗІБРАТИСЯ!”

дали наказ.

Сем'онов виліз на платформу танка
І розгримівся грізно напоказ.

— Догралися, охвістя бандерівське!
Ви думали, злякалися ми вас
І вам без бою всі ключі Норильська
Передамо, з поклоном водночас?!

А дзуськи! Чорта з два. Ми лиш чекали,
Щоб нам підмогу вислали з Москви.
Щож, труднощі у нас нераз бували,
Та ми не плакали у рукави,

Бо знали, що врятує рідна партія!
Тепер бунтівникам приходить амба.
Їм новосілля визначу на карті я
Таке, де з їх костей собачих буде дамба.

Комісія усім вам вчинить слідство,
І тим, хто не підбурював на бунт,
А тільки спокусивсь на дармоїдство
І ще не втратив під ногами ґрунт,

Для праці ми покращимо умови...
Не все, як ви хотіли, певна річ,
Бо тут — ваш вишкіл, а не дім любови!
Отож —
назавтра всі до праці. —
І подався пріч.

LVIII

Вбігла Валентина бліда, переляканана,
Розхристана, непричесана і заплакана...

— Миколо, вам треба тікати,
Інакше — засудять до страти.
Підслухала я на рації,
Що викрито ваші зв'язки...

Це ж ви привезли інформації,
Творили підпільні гуртки...

За тиждень закінчить комісія
Роботу —
й почнеться розправа.
Комісія, хай би взяв біс її,
Для вас —
це програна справа...

— Куди ж би я втік, до біди?
— От в тім то і річ, —
е куди...
На щастя, чи на нещастя...
Трапляється чудо не часто...
Ходіть но за мною.

I ви,

Теж, Галю, ходіть.
Вже чорний серпанок вдови
Покриє мене за мить...

І їх спрямувала у хижку,
Де, в світлі скупім нічника,
Микола побачив на ліжку
Свого двійника...

— Це — мій чоловік... Вже без тями...
Я знаю, що він үмирає.
Та смертью його

порятуюм життя ми
Тому, хто ще жити й боротися має.

Я кликала Мурманськ на рації,
І дав мені дозвіл обком,
Щоб хворого для операції
Послати туди літаком.

І хворим тим будете ви,
Мого чоловіка двійник.
Така буде воля вдови,
Щоб муж мій безслідно не зник,
Щоб славне його ім'я
Полинуло в вільний світ
І там ожило.

А я
Пошлю вам услід привіт...

Ось, Галю, тепер є нагода
Поглянути вперше й востаннє,
Щоб зникла облудна незгода,
Що хмарила ваше кохання.
Загинув мій оригінал,
Але ще “світлина” жива...
Любови моєї фінал —

Слова,
слова,
слова...

Ласкаві слова любови,
Мої ластів'ята-слова!
Немає для вас онови...
Як жити без любої мови?
Над ним чорнотінь хоругови,
А я ще жива!

Жива!

Ось пашпорт його і вбрання.
Лишіть мене з ним тепер.
Прийдіть за годину.

Тепер ми — рідня.
Він вже помер.

**

Микола стояв, як громом убитий:
Доля сама вибір зробила!
А з Галею як же?
— Не зможу лишити!
Галю, кохана, мила!
Я не поїду.

— Ні, їдь!
Краще розлука, ніж смерть!
Я так і знала,
Я відчувала,
Що все в нас піде шкереберть!

Геолог стояв ані в сих, ані в тих,
У дивному трансі гіпнози.
Чутно, як плач Валентини затих:
Останні доплакала слізози.

— Що ж, друже,
не встигли пізнатись, як слід,

А вже час прощання настав.

— Галю, ти знаєш — це ж наш сусід,
З Воркути сюди заблукав...

Одруженій з ненкою...

— Як її звуть?

— Марія. — Це наче з роману!
По тому, як вивезли в Нерчинськ Оксану...
Не знаєте ви про Оксану,
З усіх нас найбільш безталанну?!

Оксана — це з дому посестра моя,
Що в таборі з Грицем кохалась потайно
І з ним повінчалась. Чудове хлоп'я
Вродилось у них, надзвичайно.

Васильком назвали. Я — іхня кума,
Ми справили навіть христини...
Але комендант, навісний, як чума,
Розкрайав любов родини.
Оксану — у Нерчинськ,
А Гриця — в Дудінку...
Піврічне дитя — сиротина...

— Галю, голубко, таж ми ту дитинку
Якраз узяли за сина!
Не може дитини вродити Марія,
А це ж її здійснилась мрія!

Нам не сказали, чиє це дитя,
Та це й не було нам цікаво.
Чий би не був — нам він скрасив життя,
Сонцем осяяв ласково.

Як посестру вам пощастить віднайти,
Скажіть їй, що з нами Василько,
Що ми його вирвемо з пут темноти,
Дамо все, що зможемо тільки:

Забаву й освіту, і щиру любов,
Щоб виріс розумний і вільний.
А стрінем батьків —

то повернемо знов
Їм скарб наш поділений, спільний.

Прошай же, Миколо! Так мало часу,
Майбутнє грозою гrimить,
А я ще в минуле розмову несу —
А вам дорога кожна мить...

LIX

— Галю, як тяжко!

Можливо, до тебе
Мовлю останні слова...

— Любий, я знаю. Але —

ще не треба
Навіки прощатись.

Життя — це канва,
По котрій любов вишивав долю
Червоним і чорним,

на радість і сум...
Північного сяїва жаску авреолю
Позначив над нами загадкою Нум.

Нас поєднало це дивне проміння,
Тепер розлучає, за кару немов...
А я от не здамся.

Озброююсь терпінням,
В землю вростусь, як дубове коріння,
Й таки дочекаюсь, що стрінемось знов.

Микола не знат, що на це відказати,
На вияв такої страшної жаги.
Це — повінь весняна, що трощить загати,
Це — полум'я серця, що топить сніги.
Згадалась Наталя...

Ту — пестити треба,
То — орхідея, примхлива і дивна.
А ця —
    вийде в бій проти сонця і неба!
Це — друг і дружинник,
    з мужчинами рівна.

— Миколо, церез рік
Я буду вже на волі.
Хоч пізно на мій вік,
Я вчитимусь у школі.
Ти дав мені основи —
Не пошкодую труду,
І ролі оперові
Найкращі я здобуду!

Ти знаєш, нашо викликав мене Сем'онов?
(Ревнивий дурнику, а ти ж ото кипів!)
Вбандурилося в розум салдафонів,
Що буде мій йому на користь спів!

Пообіцяв мій термін скоротити
Й послати вчитися в консерваторію —
Й за те від влади орден заслужити:
Мовляв, в советську вписую історію

Нові сторінки. Геніальний комендант,
Перекувавши на советський лад,
Уміло виховав новий талант
На славу родіни, країни рад!
Ти знаєш — він великі має впливи
Через коханку, це бридке цабе.

Він вхід у кожні двері уможливить
Мені, щоб возвеличити себе.

І хай так буде. Хай начепить орден,
А я співатиму на ввесь великий світ,
Щоб ти почув і був за мене гордий,
І щоб чекав, хочби й немало літ...

— О, ніжне серце з крилами орлиці!
Воно й мене до бою порива!
Так, вірю я, що будеш ти в столиці
Пісні співати на мої слова!

Іди на сцену! Грай подвійні ролі.
На показ повезуть тебе в турне...
Вже не один пробився так до волі,
Хоч церберами гавкають контролі...
Я твердо вірю:
    знайдеш ти мене!

От тільки йду я на шалений ризик,
Як в льодолом безумно напрорив.
Якби який знайшовся метафізик,
Щоб невидимкою мене зробив!

Кохана, мушу знов до Валентини:
Адреси, лист... Уже я сам не свій...
Боюся, щоб за все це гільйотина
На бідну голову не впала їй...

Зв'язку із нею, Галю, не губи:
У вас із нею спільного доволі...
Прощай!

Люблю. І ти мене люби,
Наперекір неблаготворній долі.

LX

— Що ж, Валентино, близько вже розлука...
Не знаю, дякувати вам,
чи ні...

Бо покищо пече мене розпуха:
Лишати Галю боляче мені.

— Я — фаталістка. Часто каже доля,
Як треба діяти в критичний мент:
Часом накаже стрілити з пістоля,
А часом — заховатись під брезент.

Тепер вам стрілянина не поможе,
Та й зброї у руках у вас нема...
Так що ж, у путо скочити вороже?!
Це самогубство!

Врешті, не сама
Придумала я втечу цю зухвалу:
Це — мого чоловіка заповіт.
Він говорив, згасаючи помалу;
“Я не віддам життя, як пустоцвіт!
Його ціною, хай у вільний світ
З неволі вирветься хочби одна людина!”
З тим він помер.

І знову Валентина
Заплакала. Беззвучно, рясно —
І усміхнулась рівночасно,
Так, як веселка після бурі
Осяє обрій понурі...

— Якби ж він знов, що тут його двійник,
Була б йому остання легшою хвилина...
Але — одна проблема:

пашпорт зник —
Потрібна буде нам тепер заміна:

Я пашпорт мертвого в управу мушу здати,
І пашпорт той, Миколо, буде ваш.

— Отож, таки прийдеться помирати?
То, може, справді вмерти, та й шабаш?
— Невже ви забобонні?
Ці пашпорти “законні” —
Це лиш брудний папір,
Що ним лихий Сибір
Тримає вас, як в клітці,
Або як рибу в сітці...

Та що ж, як вам бракує духу,
Забудьте все, що я казала!
Розбұрхала я завірюху,
А вас не запитала...

— Hi, Валентино, я готовий!
Простіть мої дурні слова...
Ось документ мій урядовий —
Хай згине,
а душа жива!

— Гаразд. Отут одна адреса
І лист. Ви з літака — експреса
Підете ніби до шпиталю,
Але звернете потім вбік.
Там, недалеко від порталю
Живе знайомий чоловік.

В Сибіру є свої закони,
Що протинають заборони.

Тут є у кожного людина,
Що в той чи інший скрутний час
Урятувала від загину,
Коли вже й світ в очах погас.

Таким рятівником для цього
Був мій покійний чоловік.
Немає завдання такого,
Щоб цей знайомий відволік.

Прохання перше і єдине
Тепер йому я передам:
На волю вивести людину.
Я певна, він поможе вам.

Йому знайомі капітани
Із чужоземних кораблів,
І місце він для вас дістане,
Якщо хочби один приплив.

Тепер прощайте. На літак
Пора. Часу лишилось мало...
І раптом —
ніжно
й міцно так
В самі уста поцілувала.

— А знаєте? Я ж вас люблю!
— Я вас також... — зірвалось мимоволі.
— Але чужого не скубу щавлю
І не перечу справедливій долі.

Лишайтесь вірним Галі.
А за мене
Ви не турбуйтесь. Я з міцної сталі,
І серце лікарки стражданнями навчене...
Пересумую —
й буду жити далі.

LXI

Літак сердито загурчав,
Немов Миколу не хотів приймати.
Але, не розуміючи його заяв,
Пілот привітно відчинив дверцята,
Спитав, чи хоче сісти, чи лягти
(Бож сказано, що подорожній — тяжко
хворий...)

Достатньої набравши висоти,
Літак пірнув у голубі простори.

Микола сів при лівому крилі.
Невже із клітки визволився він?!
Услід йому
здалекої землі
Два серця полетіли навздогін...

**

Ще лише почався вересень, а вата волохата
Вже сипалась з рідких діравих хмар.
Що ж, добре тим,
    у кого тепла хата —
Та не тому, хто мерзне, як злидар,
Голодний, на колючому морозі,
І падає,
    і гине на дорозі...

Микола щиро помолився Богу,
Мабуть що вперше за всі ці роки...
Подякував за ласку, за підмогу
З Його великощедрої руки,
І навіть за цей сніг пречистобілий,
Що замітав минулого стежки...

Хотів би з подорожнім говорити
Пілот,
Так в гуркоті моторів розбери ти,
Що співрозмовець каже на привіти:
“Ага-ага. У-гу... Так-так, от-от...”

Микола голову склонив в знемозі,
Заплющив очі і заснув умить.
Хто знає, чи пізніше десь в дорозі
Так добре відпочити пощастиль...

І сниться дивний сон Миколі:
Що опинився він у колі
Всіх трьох своїх кохань палких;
І стали перед ним три кралі:
Наталя, Галя...

Й коло Галі —
Ще й Валентина, як на гріх.

Ну, так, йому Наталя жінкою була...
Вже та любов зів'яла, відіцвіла...
І де вона?
І з ким вона?
І що вона?
Чия жона?

Тепер він ввесь належить Галі:
Сьогодні, завтра і надалі.
Тоді до чого ж Валентина?
Вона і сниться не повинна!

Проте...
Вона законне право
Тепер дістала на Миколу!
Йому привидилось яскраво,

Як у Норильську в землю голу
Закопують його труну...
Побачив він вдову сумну,
Що мусить слози тамувати,
Бо офіційно муж не вмер,
А в Мурманськ полетів тепер...
Життя і смерти сурогати!

“Тому, що сталася заміна,
Покійник я... Які слова!..
Отож, виходить,

Валентина —

Моя вдова!..

Наталю! Галю! Валентино!
Всіх трьох люблю.

Та лише одну
Собі я вибрав за дружину,
І їй на вірність присягну”.

Дрижить літак. Гудуть мотори.
Бринять невидимі космічні хори,
І зорями моя тривожна дума
Блукає по суворім царстві Нула.

Веди мене, небесний астрономе,
Веди вперед, в незнане, невідоме...
Мій соловеечку!

Твою спокійну вдачу,
Крилаті брови на крутім чолі
Я так люблю!

Коли ж тебе побачу?!!
І чи побачу взагалі?...”

LXII

*До речі
(чи не до речі),
Кажуть, узявиши мішок на плечі...
Як там Наталя?
Що з нею сталося?*

*Бігала, бідна, й питала,
Поки питалося:
Де її муж подівся,
Любий, невінчаний муж?..
Може, в полоні лишився?
Може, недуж?
Може, його убили
Десь на війні?..
Рясно ростуть могили,
Сироти плачуть сумні...*

*Ходять жінки на роботу,
Камінь збирають з руїн,
Та проклинають німоту,
Фатерлянд, Рим і Берлін,
Що спричинили вдовиння,
Молодь забрали в полон,
Повиривали коріння
Маршами автоколон.*

*Ледве не вмерла Наталя
З голоду в час окупації.
Вже як ні крихти не стало,
Вийшла шукати праці.*

*Де не піди — всюди німці:
“Фройлляйн, ком шляфен!” — Аж гидко!
Та завдяки підтримці
Перекладачки — сусідки,*

Працю знайшла в ресторані,
Де тріо співало — сестри.
Грала їм на фортеп'яні
Супровід, замість оркестри.

Істи і пити доволі,
Навіть вернулася врода.
Іздили вже й на гастролі,
Й там їх спіткала незгода:

Сестри були голосисті,
Але носаті всі три.
Що ж, в окупованім місті
Добрі й такі нумери...
А як Наталя убрала
Сукню блакитну нову,
То від сестер відібрала
Без намагань булаву.

— Браво! — ревіли солдати. —
Грай нам без співу, сама!
(Спробуй їх переконати,
Що й нот у неї нема!..)

— Грай те, що грала в програмі,
Чаші солдатські пісні!
І в хроматичній гамі
Оплески зріли рясні.

Грала, що спало на думку:
“Mit dir, Lili Marlin”.
В кожному серці струнку
Цей заторкнув рефрен:
“Mit dir, Lili Marlin”.

Марилось, що на естраді
Ця піяністка вродлива —
Втілення Райнської діви,
Фата Моргана в бльокаді...

Сестри носаті невдовзі
Втіяли, що піяністка
В їх артистичній дорозі
Це — як у горлі кістка.

І розлучилися з нею,
Люто вколовши очима.
Знала Наталя причину
Свого немов привілею...

Але солдати в пошані
Знали належну віддаль...
Це був для них рід євшану,
В серці секретний віddіl.

З піснею, кажуть солдати,
Легше і навіть вмирати...

*Часом Наталя їм Моцарта грала,
Веселе ѹ сумне...*

Як коли...

*Аж поки до вух генерала
Мельодії ці не дійшли.*

*Той, як побачив Наталю,
Зразу по вуха влив.
Забув про дружину без жалю,
Забув про арійський тип...*

*Як хлопчик, освідчивсь в коханні,
Післав три букети троянд...
Ці спалахи крові останні
Не слухали жодних команд:*

*Ні мудрого розсуду мозку,
Ні тихого щему в сумлінні...
Байдуже, хочби й поголоску
Почула сім'я у Берліні...*

*Наталі були немилі
Зальоти старого бурбона!
Вже краще рекруті несмілі,
Що кидали квіти з балькона...*

*Тікала від нього якмога,
Покинула навіть концерти.
Та звузилася нагло дорога:
Віддатись —*
або померти.

*Ізвідкісъ добуто заяви:
Її чоловік — комісар.
З такими короткі розправи:
З жидами у Бабин Яр!*

**

*Казали, що грошей багато
Наталя взяла з генерала.
Казали також —
автомати
Вона партизанам дістала.*

*Вона, як дволикий Янус,
З ненависти діяла так,
Що копії кожного пляну
Дістав партизан Ковпак.*

**
*

*При відступі війська, з комфортом
Вивозив її генерал.*

Але,

*хоч була під ескортом,
Наталя сховалась в підвал,
А звідти таємним тунелем
У хаці, заплетені хмелем,
Де ждали її партизани —
В руках насторожі нагани...*

**
*

*I знов в місті влада червона.
Всім чиниться чистка і суд...
I рідшають, меншають грони,
Зникає щоднини наші люд...*

*Наталя вернулась ізнову
В колишню свою квартиру,
Самотню, обдерту основу
Минулого щастя і миру.*

*Давали їй кращу оселю
За службу й військові заслуги,
Та їй голі стіни і стелю,
І меблі, що вкрила пилога,*

*Приємно побачити знову,
Згадати того, що любила,
В уяві відбути розмову
Із тим, що забути несила...*

*Отак лябіринти мереж
Розплутують наші думки,
І підсумки роблять роки
Часом несподівані теж...*

*Ішли, відвітали літа...
Звичайно, Наталя не та...*

*I де б не судилося їй жити,
I з ким замовляти пристріти,
Ta згадка найкраща й остання —
Про справжнє кохання...*

LXIII

Сни обіймались із мріями,
Мрії мінялись у сни.
Приспані буревіями,
Проліски ждали весни.

Та чи загаття своє
Паросток кволий проб'є?

Так! Він з міцного коріння:
Може пробити й каміння!

Перепочивши в безпеці,
В цій повітряній фортеці,
Мріяв ще сонний Микола...
Раптом літак, ніби схібив у треці,
Наче ввірвалась кодола,
Падати став.

Позабувши, що хворий,
Рвучко Микола підбіг до пілота:
— Щось не в порядку? Може, мотори?..
— Ні, все гаразд. Це — маневр розворота:
Підемо вниз. Там ще двох пасажирів
Треба узяти, якихсь командирів.

— Вниз?

Вже у Мурманську ми?

Це так скоро?

— Що захотів! Не з таким мотором...

— Де ж ми тоді?

— Під нами — Воркута.

— От же судилася мені доля люта! —

Так, обімлівши, подумав Микола...

— Де не поткнися — замкнене коло.

От і прибув я, звідки утік...

Тут, у неволі, закінчу свій вік...

А проте, це — фальшивий алярм:

Ці два військові були москвичі.

В першім ряду свій зробили пляцдарм

(Добре, не дуже що видно вночі...)

Поки іще не піднявся літак,

Вони Миколі “представились”:

Звуть нас отак-то і так...

— А вас? — поцікавилися.

— Я — Григорій Зарицький, геолог, —

Вперше промовив нове ім'я.

Серце забило на сполох,

Але прозвучала правдиво брехня.

Вже їм звідомив пілот, що недужий

Цей чоловік і що їде в шпиталь;

Отже, його й турбували не дуже...

От тільки що розібрали, на жаль,

В гуркоті годі їх жваву розмову...

Часом Микола уривки ловив

Про забастовку, чи змову,

Про страйк у Воркуті й про шахти прорив...

“Треба з Москви... Батерії, гранати...
Це бандеровці! Покажемо їм”...

І від напруження знову дрімати
Мусів Микола в куточку своїм...

Він зрозумів, що і там повстають,
Дико нуртують розбурхані ріки,
Бурно кипить накопичена лють...
Буде гроза і потопи велики,

I правосуддя страшне, невблаганне —
Поки тиранів на світі не стане.

I лиш тоді заспокояться води,
Як їх осяє Сонце Свободи!

LXIV

Край Мурманський іще недавно був нічий.
Оберігав його мороз, надійний вартовий.

Тут хмарами літали альбатроси,
Ловили люди рибу, хто як вмів:
Датчани, і норвежці, й ескімоси,
І одчайдухи із сибіряків.

Та виявились скоро дивні чари:
Гольфштрома несподіване тепло,
Що відбиває льодові удари —
Чудесне, таємниче джерело...

Тут цілий рік вода не замерзає,
Зимують сосни і березняки...
І ріжна риба грітись припливає —
Рояться незліченні косяки.

Взялись змагатися державні сили,
І кожна вперто добивалась прав.
Нарешті, якось землю розділили,
І Кольський край Росії перепав.

Відомо, що найзліші забіяки
Чуже добро хапати мають хист.
Отож, у Скандинавського собаки,
Немов на глум, теперsovєтський хвіст!

Туди вела Миколина дорога,
Летіла літаком його тривога...

Аероплян, неначе голуб-турман,
Коли додому повертає радо,
Воркуючи, націлився на Мурман,
На брили гір і кораблів армади.

Оце ж той Мурманськ, чи, вірніше — Мурма
(“Мур” значить “море”, ну, а “ма” — “земля”)
Навколо хмар непереможні юрми,
Січе сльота і сіється імла.

Реве норд-ост, як єрихонські труби,
Об беріг гупають важкі гармати...
Чайки плаксиві ниють, як від згуби,
Але не поспішають утікати:
Вони в біді собі шукають хліба,
Бо в бурю ловиться найкраще риба.

Звичайно, в іншій ролі
Схотілось би Миколі
Оглянути це місто:
Будинки, порт — все чисто...
Але тепер йому
Доречна непогода,
Хочби уже й тому,
Що менше скрізь народа.

Тож він без перешкод
Адресу розшукав,
Сказав умовний код
І в руки лист подав.

Дзвонили телефони,
Норвеська чулась мова —
І що за лексикони?!
Не розумів ні слова.

Господар усміхнувсь нарешті,
Сказав:

— Все в порядку!
Робити швидко треба пересядку,
Щоб знов не трапилось арешту.

Через годину відпливає з порту
Норвеський торговельний корабель.
Вам подорож такого сорту
Підходить?

— Краще, ніж готель!

— Тоді поспідайте. Ви ж, певно, зголодніли...
Микола справді вже не єв два дні.
Він і забув про їжу, тільки сили
Вже бракло, як утопленикові на дні...

Яєчка качачі, смачний разовий хліб,
Гарячий чай — які розкішні речі!
Не познайомившись з рятівником, як слід,
Пішов Микола в самий вир хуртечі.

Також без перешкод на корабель потрапив.
З юрбою корабельної команди
Зійшов на поклад по хиткому трапі
Й відчалив у далекі мандри.

LXV

*Спокійно дишє океан,
Як сплячий сірий звір,
Таємних сповнений оман
Углиб, уздовж і вшир.*

*Такий він лагідний, як спить,
Що хоч бери та гладь.
Але збудиться може вміть,
Стрясти хаос безладъ.*

*Зненацька плигне на людей,
Нещасних і блідих,
Щоб хирні залишки ідей
Геть витрусити з них,*

*Щоб ти своє забув таки
І до чужого звик,
Щоб все робити навпаки,
У протилежний бік...*

*Але не змінить вже думок
Той, хто пройшов Сибір:
Ні гураган, ні смерти шок,
Ні зло тавро зневір —*

*Микола що б уже не стрів
В новім чужім краю,
Леліє в серці, поки жив
Вітчизну лиши свою.*

**

Кладе вітер хвилі в покоси,
Коливає верхівки щогол.
Хапає хитавиця навіть матросів,
А Миколі — нічого...

Видно, Сибір,
Сильніший хитавиці.
Йому жодний звір
Не протиставиться...

Навколо норвежці. Чудна їхня мова —
Не розумієш, що й тратити сили!
Їм і часу нема. Погода збиткова:
Вважай, щоб із покладу хвилі не змили!

Ніколи Микола такого дозвілля
Не мав для думок, міркувань, плянувань...
Хотів зрозуміти причини безвілля,
Що ґрунтом було українських страждань.

Старі розгортав історичні сувої,
Шукав віковічних клейнодів і прав.
Себе поділив він уявно надвое
І сам із собою диспутував.

— От кажеш ти — “Борітесь — поборете”...
— Ні, то не я. Шевченко то сказав.
— Усе одно. Лягли борців когорти
На полі бою, не здобувши прав...
— Тому, що нам не вистачило зброї,
І “вільний світ” нічим не допоміг.
І без підтримки мас загинули герої,
А селянин знай оре переліг...

Та не собі, займанцеві він оре
І засіває лан собі на горе...

— А от же інші здобувають волю:
Норвегія, Фінляндія, Тайван...

— Обставини важливу грають ролю,
І часом просто випаде талан:

Адже в маневрах дипломатів,
Коли противник каже "шах",
Щоб врятуватися від матів,
Дають хабар на пішаках...

— Якраз потрапив ти у саму точку:
В нас саме дипломатів брак!
Останню скинемо сорочку
Та й віддамо для розбишак...

Бо в церкві змалку нас навчили:
В щоку ударят — то піdstав
Ще й другу. Ну і що ж? Щосили
За те нас б'уть, як досі били...

*Тут глянула з небес на сина
Покiйна матiнка Миколи,
Його заступниця незмiнна,
Промовила: — Яка ж провiна,
Що ми, немов робочi бджоли,
Хотiли меду всiм надбати?
О, мiла матi, нiжна матi!..*

*I освiтив лiхтар уяви
Дитинства давнього оселю:
Застеленi ряденцем лави,
Позначену хрестами стелю...*

*Латає батько черевики,
А мати шие на машинi.*

*Той “Зінгер”, гордоці великі,
Із рук у руки йшли в родині
Як придане для молодої.
І пологна важкі сувої
Машина весело строчила —
Гула від того хата ціла!*

*Чомусь здавалося Миколі,
Що грав той “зінгер” гопачка.
До ритму батько, сівши долі,
В підошву забивав гвіздка.*

*Тоді не знали батько й мати,
Не знав і той невтомний “Зінгер”,
Що з сина вийде міннезінгер
І попаде він в каземати...*

*Під шум тих спогадів і хвиль,
Заснув Микола із журбою...
А в серці позістався біль,
На знак поразки після бою
З самим собою...*

LXVI

Миколу розбудив страшений грюк,
Крик, регіт, вигуки, прокльони.
Він зрозумів одразу, без наук,
Що моряки, піднявши капюшони,
На дощ біжать, до бою ніби,
У темну воду закидають трал
І ледве витягають, повний риби.

І настає тоді аврал.

Все, що живе, і все, що дишє,
На поклад!

Гострий ніж у руки,
І по конвеєру скоріше
До праці!

Вниз, у люки
Летять обчищені рибини —
Червоні, сірі, срібні спини...
Тріска, макрелі, ще й омарі.

Всі тут.

Внизу лиш до машини
Вергають вугіль кочегари.

Також Микола став до праці,
Бо він же, прецінь, не каліка.
Ta попри всяких мотивацій,
Від нього користь невелика,

Бо поруч нього порали норвежці
З десяток риби на хвилину!
Рекорди побороти де ж ці?!
Якби того хоч половину...

А риба йшла сама у сіті.
І поки не пройшов косяк,
Забувши про усе на світі,
Знай закидали свій черпак
В газарді дикім риболови.

Вже поклад багрянів від крові...

І під кінець навчивсь Микола
Порядно рибу потрошити,
Хоч риба пальці поколола,
Що й лікар мусів чимсь мастити.

Зате варязькі мореплавці
Його плескали по плечу.
Від сміху вмерли б мовознавці
Від їх розмови — до плачу!

Немов глухонімі, на мигах
Вони шукали спільніх слів,
Їх не могли знайти і в книгах...
Але Микола розумів,
Що спільна праця їх з'єднала.
Велике значення аврала!

LXVII

*Перегортаю пам'яти книгу —
Не раз і не два...
Наче квіти з-під снігу,
Проростають слова.*

*Бачу вечір і чую розмову.
Бистрий погляд — блакитна стріла.
Від одного маленького слова
Я розцвіла.*

*I прокинулись почуття,
I вином зашуміли весни.
Чи хто б захотів життя
Німе, безсловесне?..*

*Як лагідних слів цвітіння,
Хмари пливуть хризантемно.
Слово замовкне —
погасне проміння,
I стане так темно, темно...*

*Ні їжі, ні питва з моїх думок,
З них навіть не пошиєш фартуха.
Від сліз і дум вже мозок мій намок,*

А в серці —

спека.

Чорна і суха.

Слова з-під моого пера —

Що їм за міра?

Яка мені користь з того, що я щира?

А та, що я — крапля Дніпра.

Велика цінність — слова!

Гордість велика — слова!

Стражданням і щастям їх міряють,

Радістю й спокоєм сну.

Слова прилітають з Божого вирію,

Даруючи нам весну.

Але біда, коли ще змалку на замок

Людині мозок взято. Ні думок,

Ні слова не виходить з голови

Без дозволу червоної Москви.

І пищуть віршомази по наказу

Гидкі, брехливі вірші, як проказу.

Їм часом в серці защемить печаль,

І думка заворушиться тривожна.

Але за день змінитися, на жаль,

Не можна!

І нація росте така, що сіє гречку,

Не носить зброї, лагідна, як шовк.

І дочекається, що нагло, як овечку,

Її з'єсть вовк.

Сліпим про барви повідати шкода:

Вони доріг не бачать на розпутті.

Щоб зрозуміти, що таке свобода,

Корисно декому відмучитись в Воркуті...

Микола ж бо не скривдив і не вбив,
І не вчинив ніякого він злочину.
Але однак з московських перспектив
В нім ворога негайно запророчено.

За це йому — далека ізоляція,
На берег моря злого і суворого.
В цім висновку, звичайно, є і рація:
Микола справді — ворог ворога.

Ми Україну так привчились уявляти:
Розлогі верби, стріха і граблі,
І соняшник веселий коло хати,
Криниченька кленова й журавлі...

Це гарно, як дивитися униз.
А часом варто глянути й угору:
Як виглядає мирний цей ескіз
Із хмарочосами стрімкими поруч?

Кому рідніший очерет від сталі,
Той згідний, щоб лишились ми відсталі.

**

“Спочатку було Слово”... —
Сказано у Письмі.
Спочатку було Слово! —
Скажемо так і ми.

Слово-початок —
життя джерело,
Тільки пили б з нього місто й село!

Щоб слово,
не борщ,
не вареники,

І щоб не кухарі, а письменники,
Щоб слово в пошані було!

Бо вкрадуть і борщ нам, і гапти,
І писанки наші, й гопак,
А слів і пісень —

не потрапити,
Нікому не вкрасти. Ніяк!

Можуть бідними стати багаті,
Можуть верхні осісти на дно.
Ті, що жили в розкішній палаті,
Можуть втратити все майно.

Найтриваліший скарб —
слова,

Все інше у нас — тимчасово.

І поки не скорене слово,
Надія на волю жива.

На вас вся надія, лицарі слова,
Ті, що працюють без нагород.
Пишіть,

говоріть,

щоб не згинула мова,

Щоб не пропав український народ.

Слова,

слова,

слова...

Чи в світі знайдеться жива
Людина, щоб їла і спала,
А слів і не чула, ю не знала?!

Здаётся, таке неможливе.
І віс у:

FIGURE X —

13 Сибіру слова

Розпуки, відчаю, благання,
Ридань безперервна злива,
Слова, як надія остання,
І стогін, що ніч розрива —

У вуха байдужі, глухі
Влучають і марно конають...

Слова,
слова,

слови...

Скривавлені, страдні слова!
Де ті приймачі, щоб у світ
Провадили ваш заповіт?
Де ті, з мікрофоном у серці,
Що виступлять проти інерції?

Країну чужу не потрібно ганьбити —
Чим винна вона?
Ніхто не навчить Батьківщину любити
Краще, як чужина...

І прийдуть часи для нових поколінь,
Міцних, витривалих людей,
Що їх у тенетах не стримає лінь,
Не паралізує ідей.

Слово іде пліч-о-пліч з добою,
Через закони й декрети;
Будять людей,
закликають до бою
В нас не політики,
а поети.

Кувати належиться
слів арсенал,
Щоб так, як норвежці,
Ми йшли на аврал.

Струхла загата стара.
Гряде водоспад з вершин.
На обрії грізна пора
Страшних і щасливих змін.
Зірветься ракета з пера,
І слово породить чин.

Слова,
слова,
слова!
З одного народиться два,
А з них —
безліч ритмів і рим,
Блискавка.
Грім.

Скільки у небі зір,
Стільки у мові слів.
І кожна людина нова
Має нові слова.

З всієї безодні слів,
Що мови складає спів,
Я вибираю одне
Єдине,
Слово горде, орлине,
Що з серця до серця лине,
Співуче,
Квітуче,
Болюче...
Найкраще із слів —

УКРАЇНА.

ІНШІ ТВОРИ ГАННИ ЧЕРІНЬ:

Crescendo; поезії. Бльомберг, Заграва, 1949.

Братік і сестричка. Чікаго, Українсько-Американська Видавнича Спілка, 1960.

Чорнозем. Поезії. Чікаго, 1962.

Їдьмо зі мною! Репортажі. Буенос-Айрес, вид-во Юліяна Середяка, 1965.

Листування. Оповідання для дітей. Джерсі Сіті, Український Народний Союз, 1966.

Вагонетки; поезії. Чікаго, 1969.

Травневі мрії; поезії. Чікаго, 1970.

Пригоди української книжки. Оповідання для дітей. Чікаго, Українсько-Американська Видавнича Спілка, 1972.

Небесні вірші: поезії й поема “Добро і зло”. Буенос-Айрес, вид-во Юліяна Середяка, 1973.

10 дитячих пісень на слова Ганни Черінь. Музика композитора Василя Шутя. Чікаго, 1973.

Хитра макітра; збірка гуморесок. Вінніпег, Український Золотий Хрест, 1974.

Поїзд щастя. Оперета на дві дії. Текст Ганни Черінь, музика композитора Василя Шутя. Чікаго, 1976.

Щоденник школлярки Мілочки. Філадельфія, Філадельфійська Округа СУА, 1979.

